

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Vida i seny d'un poble africà

Lluís Mallart

FEBRER 1988

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

V I D A I S E R Y
D'U N P O B L E A F R I C A

(E t n o l o g i a i P a s t o r a l)

Nsola és un racó de món.

I el món d'avui, el món de les grans aglomeracions humanes, n'està ple d'aquests racons.

Petites comunitats,
Pobles més o menys nombrosos,
Endinsats en les sorres d'un desert,
En les altes roques d'unes muntanyes,
Enfonsats en l'oblit d'una gran ciutat,
En un tros qualsevol de plana, de bosc, o de selva.

El Sud-Camerú està ple d'aquestes comunitats.
En mig de la seva gran selva hi ha fileres inacabables de cases i klogarets.

Grups humans més o menys grans. Escampats per tot arreu. Com una gran polseguera.
Són els pobles bassà, bulú, fang, ewondo, batanga, ngumba, evuzok...
Un grapat de tribus diferents, que participen però, d'una mateixa fisonomia: la Bantú.

Parlarem de la tribu evuzok.
En parlarem amb un llenguatge ben concret. Amb el llenguatge dels ulls.

Direm tot allò que anem veient. Cada dia.
Hi aportarem la nostra reflexió.

I perquè tot sigui ben concret, anirem dient les petites coses que anem pensant i fent.
Les actituds que intentem prendre...

Però malgrat la presentació d'un poble ben concret.
I d'unes situacions ben determinades.
I d'unes persones de carn i ossos, amb un nom i una història.
I d'unes realitzacions precises...

Voldríem anar més enllà:

Sortir dels límits del país evuzok, tros ben insignificant de la gran realitat del Tercer-Món.

I fer la descoberta, plegats, del gran clam del món d'avui.
Del món dels pobres.

Dels pobres que viuen a casa i no els coneixem.

Dels pobres que viuen en un anonimat desesperant.

A qualsevol racó del món.

Dels pobres que viuen en el cor mateix de l'Església i ens són estrangers.

I és només d'aquesta manera que tot allò que és concret podrà esdevenir SIGNE

SIGNE

D'una actitud de respecte, d'admiració i de diàleg que els homes i els pobles hem de saber prendre els uns envers els altres.

D'un esforç de recerca dels seus valors.

D'un intent per comprendre i participar de la història de salvació dels altres pobles.

D'un començament de presa de consciència. D'una responsabilitat naixent. D'una actitud de comunió d'una comunitat envers l'altra.

UN SIGNE

imperfecte
que s'està fent
ple de limitacions
que cerca la seva transparència
que cerca ser llum.

UN SIGNE

amb una esperança: anunciar
anunciar a tots els homes
la co-responsabilitat
en la construcció del món
en l'edificació del Poble de Déu.

RITME I VIDA DEL PAIS EVUZOK

EL PAÍS

Aquest capítol no vol ser un estudi tècnic sobre el subdesenvolupament del país evuzok. Vol ser una simple descripció de les condicions de vida, del ritme i gènere de treball del nostre poble. Una descripció de la vida que cada dia passa davant dels nostres ulls.

Sabem ben bé que el subdesenvolupament d'aquesta petita comunitat està lligat a tot el complex de causes que determinen el subdesenvolupament de les comunitats veïnes, del Camerú sencer, de tots els països anomenats del Tercer-Món.

Prescindim de la nomenclatura que els tècnics puguin donar al tipus de subdesenvolupament del qual participa la nostra comunitat.

Amb aquesta descripció volem anar més enllà d'unes xifres i d'unes simples dades. Per una reflexió pastoral les xifres i les dades només tenen valor quan reflexen una situació humana. Des d'una perspectiva econòmica el subdesenvolupament d'una petita comunitat com la del poble que volem presentar pot ser d'una importància molt relativa. Des d'una perspectiva humana, cap realitat, per insignificant que sigui, pot ser indiferent. Des d'una perspectiva pastoral tots els aspectes d'aquesta realitat tenen una gran importància.

Nosaltres voldríem que cada xifra, cada dada, cada tros de vida que passi per aquestes pàgines, fos un signe no tant sols d'una realitat econòmica, sociològica o etnològica, sinó d'un drama, d'una lluita per la vida que el nostre poble viu tant individualment com comunitàriament. I és que en el moment de la nostra reflexió cristiana hem de tenir ben bé en compte el fons existencial de qualsevol tros de realitat humana i, en concret, d'aquesta realitat que presenta el Tercer-Món. L'Evangelí és un missatge que engatja l'home en totes les seves circumstàncies.

El nostre país és un tros de la gran selva del sud-Camerú. Entre Kribi, Bipindi, Lolodorf i Eseka. Entre els rius Nyong i Lakundje. El país forma una doble vessant que alimenta cap el Nord les aïlles del riu Nyong i cap el Sud les del riu Lakundje. Nsola és el nom de la regió. Evuzok, el nom de la tribu.

La població del país evuzok es troba en un camí de selva que neix a uns vint kms. de Bipindi, després d'un tros de carretera forestal, i que s'allarga uns trenta kms. fins els límits de la regió Nyong-Kele (Eseka), on enllaça amb una altra carretera forestal.

Bipindi és el centre comercial més a la vora. Exactament a trenta kms. del centre del país evuzok. Amb unes quantes botiques, un petit dispensari estatal molt mal proveït de medicaments, una companyia forestal (S.F.O.R.) que explota la reserva forestal entre Bipindi i Nsola, una petita comunitat Hausa que pastura un petit ramat de zebús i n'escorxa un cap per setmana durant els períodes de mercats. Bipindi està uns setenta kms. de Kribi i a quaranta cinc de Lolodorf, que és el nostre cap de partit. Quan els evuzoks es traslladen a Bipindi (set hores), a Ngovayan (onze hores) o a Lolodorf (quinze hores) ho fan a peu.

Kribi és una petita ciutat d'uns 5.000 habitants, cap de regió, amb tots els serveis administratius, hospital, un petit port i algunes cases comercials que controlen el comerç d'aquesta regió.

Per l'altre cantó del país evuzok, les possibilitats de comunicació són més problemàtiques. La carretera de la companyia forestal S.F.I.A. que arriba fins als límits del país evuzok, es troba a uns quinze kms. del seu centre. De Melondo a Eseka hi ha uns 75 kms de carretera forestal que atravesca una gran selva sense apenas cap vilatge a les seves voreres.

Eseka és la capital de la regió de Nyong-Kele, d'uns 5.000 habitants amb hospital, correus, serveis administratius i estació de tren que uneix Eseka amb les ciutats de Douala i Yaounde. Eseka i Kribi que-

den, doncs, a una distància de 100 kms. del centre del país evuzok i són els centres vitals més propers a Nsola.

Aquesta situació geogràfica, la manca de carretera i d'uns serveis regulars de transport, fan que el país evuzok estigui enfonsat en aquest tros de selva, aïllat, amb unes condicions de vida molt penibles pels seus habitants.

L'ambient propi del país és la selva. Una selva anomenada, tècnicament, secundària, ja que molts arbres han anat desapareixent per la preparació de camps i plantacions de cacau, i per la construcció de pobles.

La selva és la gran riquesa natural del país. Explotada per una companyia forestal francesa. Segons un darrer treball de prospecció, molts dels seus arbres no tenen massa interès per les necessitats actuals dels mercats estrangers.

Els evuzoks coneixen bé la selva. Cada any en desfan un tros per fer-hi nèixer camps de cultiu i deixar que els vells s'omplin de brolla. L'ambient de la selva els hi és connatural. Coneixen tots els seus racons, els seus arbres i les seves característiques, el poder curatiu de les seves escorces i fulles, les fustes aptes pels seus treballs artesanals, les pistes deixades pels animals...

La terra és bona pel cultiu dels tubercles: macabó, manioc, ignan; dels cacauets, blat de moro, cacau, café, canya de sucre, bananers i pels arbres fruiters: llimoners, tarongers... que neixen espontàniament entorn de les cases.

Els homes viuen marcats per la terra on viuen. La selva, amb la seva exuberància, si per un cantó pot ser una font de riquesa, per l'altre, pot ser una causa de subdesenvolupament, sobretot, si manquen els mitjans eficaços per dominar-la i transformar-la en camps de cultiu, en explotacions forestals, en camins que arribin fins als altres homes.

L'HABITACIO HUMANA

Els grapats de cases escampades per la selva de Nsola poden fer-nos descobrir alguns dels aspectes de les condicions de vida del nostre poble.

En primer lloc, cal dir que, aquí, a la selva, no existeix com a Douala i altres llocs de grans aglomeracions, el problema de l'espai. El terreny que pertany a la comunitat, quan no està conreuat o edificat, pot ser ocupat per qualsevol dels seus membres. És per això que els nostres vilatges no pateixen mai dels mals de les aglomeracions. No són gens ~~atapiats~~ atapiats, sino tot el contrari, ben espaiats una mica com les nostres cases de pagés.

El dzal és el conjunt de cases d'un mateix llinatge. Normalment, segueix l'esquema monògamic o poligàmic de la família. La casa "mascle" o dels homes està construïda en un lloc preferent. Al darrera o als costats, s'hi troben les cases "famelles" que són les cases-cuines de les dones.

No fa massa temps que les cases eren construïdes amb escorces d'arbre. Encara avui, en la regió de Kribi poden trobar-se'n algunes, però la tècnica del "poto-poto" (troncs i fang) s'ha anat imposant. Avui, totes les cases del país evuzok estan construïdes segons aquesta tècnica.

El que diferencia l'estil de les cases és el sostre. El tipus més corrent és el fabricat amb fulles de palmera de ràfia. Escampades una mica arreu trobem algunes cases amb sostre de planxes de zinc. Aquestes cases trenquen l'esquema rectangular habitual. Són més aviat quadrades, una mica més espaioses, i el vigam de troncs d'arbre és suplert per vigues i llantes serrades a mà. Aquestes cases són un signe de la possibilitat i capacitat d'estalvi dels nostres evuzoks. Són també signe de prestigi. Normalment, és una de les primeres coses que fa un evuzok quan ha aconseguit arraconar uns quantes

diners. Moltes d'aquestes cases van ser construïdes en el moment en que el cacau era ben pagat. Ara, que el seu valor ha baixat considerablement, s'en construeixen molt poques.

Les cases amb sostre de palmera tenen un mobiliari molt elemental: una taula, algunes cadires, llits generalment de bambú, algún bagul que fa d'armari...Generalment l'ordre i la netedat s'hi troben a faltar. En canvi, el mobiliari de les cases amb sostre de zenc acostuma a ser una mica millor.

Les cuines són sempre rectangulars. D'uns 7 a 10 x 5 a 7 mts. Sovint sense cap finestra. L'interior és molt rústec i senzill. A terra, a un costat, les tres pedres pel foc. A sobre mateix i de banda a banda de la cuina, un prestatge per posar-hi cistells i altres atuells, fet amb troncs i bambús. Damunt mateix del foc, un assecador penjat amb quatre llianes que pot obrir-se per posar-hi coses a assecar o a fumar. Darrera el foc i a un metre de terra hi ha el graner fet amb troncs a on s'hi guarden les paneres amb cacauets i blat de moro. En un altre costat de la cuina hi ha altres prestatges per posar-hi els plats i les palanganes amb aigua. Com objectes, hom hi troba un o dos morters grans de fusta, d'uns 0,75 mts. d'alçada, que serveixen sobretot per a triturar les bananes. Dues pedres, una de plana i una altra de rodona per a molre els cacauets, blat de moro, pebre i tabac.

Pels costats de la cuina s'hi troben dos o tres llits de bambú. La cuina serveix de dormitori i de lloc pels malalts. I és aquí a on les dones pareixen. Les cuinés són també lloc de reunió, la gent s'hi reuneix per menjar-hi, fer-hi tertúlia i beure-hi el vi de palmera. En principi, els homes mengen a la "casa mascle" i les dones i infants a la cuina o "casa femella" passant les cassolletes directament a terra, menjant tots d'un mateix plat. Però molt sovint tots mengen plegats a la cuina.

En general, aquestes cuines són fosques. Molt fumades. El fum forma una capa en el sostre que el protegeix dels insectes. Les rates, en canvi, no hi falten mai. Durant el dia, les gallines i els gossos s'hi passejen en pacífica convivència...

TREBALL DE L'HOMME

El nostre poble és bàsicament agrari. La seva activitat està marcada profundament pel ritme de les estacions, clima i altres condicions de la natura. És per això que trobem un treball estacional. Els diferents treballs es reparteixen segons el sexe. La divisió entre treballs masculins i treballs femenins és d'una importància capital, fonamentada, moltes vegades, en diferents aspectes de la visió del món bantú. Entre els treballs masculins, particularment, hi trobem un treball comú a tots els pagesos i un altre que exigeix una especialització.

Els evuzoks practiquen un nomadisme agrícola: cada any canvien de lloc preparant un nou terreny per l'hort familiar. Aquest treball és dur doncs es tracta de transformar un tros de selva en un camp apte pel cultiu. A plena estació seca (gener), els pagesos evuzok escolleixen dos trossos de selva més o menys allunyats del vilatge. Un, bàsicament pels cacauets i un altre pels bananers. I diem bàsicament, perquè el sistema tradicional és el de cultius associats. Per tant, juntament amb els cacauets o els bananers, hi cultiven els tubercles, blat de moro, canya de sucre...

L'home desbrossa amb el matxet els trossos escollits. A cops de destrat talla tots els arbres, arrenca les arrels dels més petits i crema els troncs i les soques dels més grans. Aquesta feina dura un mes o mes i mig. Sovint els homes s'organitzen en equips per treballar successivament en tots els camps dels membres de l'equip.

Després, l'home no hi fa res més. La dona es cuida del cultiu, collita i cura dels horts. La terra és un element essencialment femení a causa del seu lligam amb la idea de fecunditat. És per això que els treballs relacionats amb la terra com l'agricultura són reservats a la dona.

A mesura que l'home es fa adult esdevé cultivador de cacau, ja si-

gui heretant la plantació del seu pare, ja sigui creant-ne de noves.

Generalment, les plantacions de cacau estan fora dels vilatges, a la selva, a l'ombra de grans arbres que les protegeixen dels vents. Una o dues vegades l'any (març-abril i juliol-agost), els pagesos prenen cura de les seves plantacions per desbroçar-les. La collita dura des de finals de setembre fins a principis de gener. Sovint l'home s'instal·la en una petita cabana al costat de la plantació: cal que el pagés tingui cura dels animals que cerquen amb delit el fruit del cacau, com són els simis i les rates salvatges.

Tothom, homes i dones, participa en la tasca de collir els fruits de cacau. Es la primera operació. Per aquest treball, els pagesos fan servir una mena de llança que separa el fruit de la branca. Després, a cops de matxet o d'un bastó, s'obren els fruits i es treuen els grans que es deixen fermentar durant alguns dies. Fins que la carn que els envolta desapareix i els grans canvien de gust i de color. Un cop fermentats, es traslladen amb paneres al poble per la darrera operació d'assecar-los al sol. Normalment, davant les cases, hi ha uns assecadors molt elementals fets amb quatre troncs que aguanten una estora teixida amb bambús, damunt la qual s'hi posa el cacau per assecar. Finalment, només cal esperar les dades dels mercats i organitzar el transport. Aquesta darrera operació és feina de tothom: homes, dones i criatures. Els adults carreguen sacs de 30 i 40 kgs. Els homes sobre el cap. Les dones a l'espatlla. Algunes persones (aquelles que no tenen plantacions pròpies) fan el transport dels grans cultivadors pel preu de 200 a 300 francs CFA el sac de 30 a 40 kgs., fins al mercat, a distàncies de 15 i 25 kms.

La preparació del vi de palmera és també feina habitual de l'home. Sobretot durant l'estació seca. La preparació del vi consis-

teix en extraure la saba de les palmeres zam i alen (*reppia vinifera* i *elaeis guiniensis*). Per això, primer de tot, es talla la palmera, després es deixa a terra tres o quatre dies, i finalment es tallen totes les branques fins que el tronc queda net i pelat. Llavors s'escapça el tronc i s'hi posa una mena d'embut fet amb l'escorça fibrosa de la palmera que serveix per conduir la saba que va degotant dintre d'una carbassa. Cada dia, al matí i al vespre, el pagès evuzok va a recollir el vi i escapça de nou la palmera. Perquè el vi sigui més fort i tingui un gust més bo es posen unes escorces d'arbre a la carbassa.

Cada palmera pot donar de 3 a 6 litres al matí i de 2 a 4 a la tarda, durant tres o quatre setmanes.

Les escorces cal canviar-les cada tres o quatre dies.

Al país evuzok no hi ha plantacions especials de palmeres. Totes elles creixen espontàniament pels voltants dels vilatges.

El vi de palmera no és complement d'un àpat. Els evuzoks quan mengen no beuen vi. Quan beuen, canten, parlen o dansen, però no mengen.

Les reunions per beure el vi de palmera constitueixen una autèntica activitat social. Al capvespre, homes i dones es reuneixen davant la casa, a la cuina o a la "casa mascle" per beure vi i conversar. La reunió no s'acaba fins al darrer glop de vi. Aquest és un element gairabé ritual en totes les assemblees.

La cacà és una altra de les activitats pròpies de l'home evuzok. La selva de Nsola és molt rica en animals. Els més freqüents són: els ericons, els pangolins, llangardaixos, varis tipus d'antilops, porcs salvatges, tortugues, serps, moltes classes de simis, gats salvatges, civets... Més endins, a la gran selva hom hi troba els elefants, ximpanzés, goriles..., i, més rarament, búfals i lleoparàs.

En principi tots els animals són bons per menjar fora d'aquells prohibits segons les lleis dels avantpassats a determinades perso-

nes o a determinades edats.

Els evuzoks practiquen la caça de diferents maneres. Amb la ballesta i fletxes emmetzidades per la caça d'ocells i simis petites (nsom mfan). Amb trampes fetes amb troncs i lianes (nsom melam). Aquesta caça és pròpia del temps de pluges. El caçador s'en va a la selva on hi passa una o dues setmanes. Construeix una cabana. Instal·la un fumador. Prepara les trampes. Després, les visita, cada dia, una per una. Fuma la carn dels animals atrapats. Finalment, transporta al vilatge la carn fumada. El nsom avot és una caça feta amb xarxes i llances. El nsom abiem és una gran caça organitzada per un clan o sots-clan, moltes vegades de caire ritual, feta amb gossos, xarxes i llances.

Actualment, comença a haver-hi fusells de petit calibre. Pocs i sempre amb la dificultat de trobar cartutxos que estan controlats per l'Estat.

Al país evuzok hi ha alguns grans caçadors d'elefants. Aquests, normalment, fan la caça a compte dels propietaris del fusell que, sovint, són gent de fora.

La caça d'elefants no és gens estranya en el país. Quan es rep la notícia de que els caçadors han mort un elefant, s'organitza un èxode cap el lloc de la cacera que es converteix en un autèntic mercat.

Els professionals de la caça són les petites comunitats de pigmeus que viuen en la nostra selva. Es la seva primera activitat. Els pigmeus canvien la carn fumada amb productes dels evuzoks: tubercles, plàtans, petroli... Moltes vegades s'organitzen mercats d'intercanvi d'aquests productes entre pigmeus i evuzoks a molts kms. selva endins.

Hem dit que les construccions de fang i sostre amb fulles de palme-

ra són la llei general en el país evuzok. Tots els homes són capaços de construir les seves cases.

En aquest sistema de construcció no hi entra cap element prefabricat, fora (actualment) d'alguns claus. Els materials emprats són: uns pals que s'obtenen esqueixant un arbre anomenat ewome ("Cola edulis") d'una fusta molt dura que resisteix les termittes; troncs d'arbre pel sostre; bambús i lianes per l'armadura de les parets; fang, sorra i argila blanca. L'element essencial del sostre són les fulles de la palmera de ràfia. Aquestes fulles es dobleguen entre dos llistonets separats d'uns 40 cms. i s'uneixen les unes a les altres amb trossets de bambú fins teixir unes estores de tres o quatre mètres de llargada que, un cop seques, son posades i lligades damunt dels troncs que formen el bigam.

Els evuzoks construeixen les cases en tres etapes. La primera comprén la preparació del terreny, tallar els pals d'ewome, teixir les estores pel sostre, plantar els pals mestres anomenats "pals mascles" i, finalment, instal·lar el sostre. La segona etapa comprén principalment la col·locació dels pals secundaris anomenats "pals femelles", separats els uns dels altres d'uns 30 o 40 cms., i la construcció de l'armadura de les parets amb tires molt llargues de bambús esqueixats. Aquestes tires són posades horitzontalment dintre i fora de la casa, lligades als pals amb ~~ali~~ lianes. En la darrera etapa, aquesta armadura de les parets és revestida de fang. Aquesta feina és realitzada per les dones. Un cop el fang o "poto-poto" esdevé sec s'hi pot donar una capa de sorra barrejada amb aigua i una altra de calç amb una argila blanca anomenada fem que es troba a les voreres d'algunes rieres.

Tant per l'instal·lació del sostre, com per el revestiment de les

parets amb fang, el propietari de la casa convida a la gent del seu clan per realitzar-lo plegats. Aquests dies, tots mengen i beuen a casa seva.

Al país evuzok hom hi troba alguns artesans especialitzats que fabriquen cistells, paneres i estores; mà de morters; ballestes; tam-tams i tambors; xarxes per la petita pesca de riu; pipes, pintes d'eben; llits, cadires, tamburets de bambú; alguns fusters molt elementals que fan portes, finestres i alguns mobles; serradors a mà que fan taulons i llantes.

Les dimensions d'aquest artesanat són molt casolanes i està en funció de les pròpies necessitats i de la resta del vilatge.

L'Home és responsable també d'altres treballs del vilatge: reparacions de la casa o cuina, esmolar els matxets, construcció d'objectes casolans...

Finalment, els homes s'encarreguen d'alguns treballs de caràcter col·lectiu com arreglar camins, construir ponts...

TREBALL DE LA DONA

Un cop l'home ha desbrossat i ha desboscant el tros de selva destinat a l'hort familiar, la dona s'encarrega del seu cultiu.

Durant tot l'any conrea el seu tros. Cada dia, de bon matí, s'en va cap el seu camp amb una gran panera a l'esquena, un matxet i una magalleta. Normalment s'hi està fins a les dues o a les tres de la tarda: sembra, cull, desbrossa... Ompla la panera de tubercles, bananes, llenya pel foc, fulles de macabó o manioc que li serviran de verdura..., i torna cap al vilatge.

Els moments forts del treball de la dona són les èpoques de sembra (febrer-març i setembre-octubre) i de la collita (juny-juliol i desembre-gener).

A diferència dels bassàs que comercialitzen l'oli de palmera, els ewondos i, per lo tant, els evuzoks, només preparen el suficient per cobrir les necessitats domèstiques.

La preparació de l'oli de palmera és un treball propi de la dona i demana una colla de petites operacions: es tallen els raïms de la palmera. Es desgranen. Es fan bullir. Un cop bullits, es trituren amb la mà de morter. Es posen en una palangana amb aigua. Es remouen i s'expremen fins que la grassa sura damunt l'aigua. Es separa l'oli. Es fa bullir de nou.

El palmiste es guarda. Es el darrer recurs de l'estació morta. De tant en tant, les dones i els infants trenquen les seves closques i en preparen uns quants kgs. per anar-los a vendre a Bipindi, i, amb el seu producte, poden comprar una mica de petroli, sabó o llibretes pels nens.

La dona, seguint el ritme quotidià del seu treball, quan arriba del camp, comença a encendre el foc i a preparar el menjar. Normal-

ment cuina una vegada al dia. Prepara una quantitat suficient de menjar per poder-ne sepear una part per l'endemà abans d'anar al treball. Llavors només tindrà d'escalfar-ho.

La cuina evuzok és complicada. Exigeix dedicació. Els àpats improvisats no existeixen. Les operacions de trituració del blat de mo-ro, cacauets, verdures, cogombre...si per un cantó són perfectes, per l'altre són lentes i pesades. Els instruments emprats són el matxet per a trinxar les verdures i pelar els tubercles; el morter per xafar les bananes; el molí manual per a triturar els cacauets, verdures, tomàquets, piments...

Sobre els ingredients de la cuina evuzok i el seu valor nutritiu en parlarem després.

Quan la dona té el menjar al foc, aprofita el temps per anar a rentar els plats a la riera. És el moment de banyar-se i trobar-se amb les altres dones.

Les filles ajuden a les seves mares en totes les tasques casolanes. L'educació dels infants es fa en forma d'iniciació a les seves futures responsabilitats. L'home, en canvi, no hi col·labora gens.

A totes aquestes feines cal afegir-hi: rentar la roba, banyar als nens petits dues o tres vegades al dia amb aigua calenta fins que sapiguen fer-ho tot sols, anar a buscar aigua a la riera... Són poques les dones que saben recosir la roba. És per això que van tant esparracades. Algunes, però, dediquen una mica del seu temps a la confecció - una confecció molt elemental - de la seva roba.

Molts dies, de bon matí, abans d'anar al camp, la dona s'està una estona arreglant els voltants de la casa per treure-hi les herbes i la brossa que hi creix continuament.

La dona participa en gairabé totes les operacions del cultiu del cacau. Esdevé una mica la mà d'obra dels cultivadors. Per això és

LA NUTRICIO

El poble evuzok es nodreix dels elements que li dona la seva terra, ja sigui d'aquells que neixen espontàniament a la selva, ja sigui d'aquells altres que cultiva en els seus horts.

La carn, quan n'hi ha, és de caça. Fresca o fumada. Es veritat que al voltant de totes les cases hi ha gallines, alguns porcs, cabres... Però aquest petit bestiar serveix poc per a l'alimentació de les famílies, fora, potser, d'algun porc que, de tant en tant, hom escorxa. Aquest bestiar representa un capital familiar que serveix pels regals rituals, els dots pel matrimoni i els sacrificis d'alguns ritus tradicionals.

Els elements principals del sistema d'alimentació del nostre poble són els tubercles: macabó, manioc, ignam, patata; els cacauets, blat de moro, cogombre, bananes; les fulles de manioc, macabó i altres herbes i fulles que serveixen de verdura; el peix de riera fresc i fumat; els caragols, termites, cucs de palmera; la canya de sucre; xampinyons; els fruits de "irvingia gabonensis" (ndok).

En quant a la fruita, si bé n'hi ha en abundància, en general, només en mengen els infants.

Al país evuzok, hi ha una absència total d'altres aliments que hom troba en els petits centres comercials: carn de bou, pa, llau-nes de sardines i altres conserves, arròs, peix sec... i que constituïrien un bon complement del règim alimentici habitual del nostre poble.

Per a millor tenir una idea del règim nutritiu quotidià dels evuzoks, fem a continuació la descripció d'alguns àpats-tipu, els més corrents:

Sopa de cacauets amb xampinyons i oli de palmera
Macabó bullit.

Verdura de fulles de **manioc** cuita amb oli de palmera.
Manioc o **macabó** bullit.

Verdura cuita amb oli de palmera i barrejada amb salsa de cacauets. **Manioc** o **macabó** bullit.

Sopa de **ndok** amb peix **fumat**. Bananes bullides.

Pastís de cogombre farcit amb peix **fumat** o carn fumada.
Acompanyat d'uns bastonets fets amb **manioc** o d'un conglomerat de banana.

Pastís de cacauets. **Ignams** o **macabó**.

Carn fresca o fumada amb salsa d'oli de palmera. **Macabó**.

Verdura barrejada amb salsa de cacauets, carn fumada o fresca. **Macabó** o **bananes**.

Espigues de blat de moro cuites amb verdura i oli de palmera. **Macabó**.

Sopa de farina de blat de moro.

El **macabó**, **ignams**, **manioc**, **bananes**... més que simples acompanyaments, esdevenen el plat fort de cada àpat i s'en couen una quantitat considerable.

Les enquestes fetes pel Servei d'Estadístiques de l'Institut de Recerques Científiques del Camerú (I.R.C.A.M.) sobre l'alimentació en el sud-Camerú, han donat, en esquema, les següents conclusions: El règim nutritiu del nostre poble aporta un nombre insuficient de calories. No es consumeixen prou proteïnes, sobretot d'origen animal. Hi ha una deficiència de vitamina B i de iode. En general aquest règim és insuficient i desequilibrat. La causa d'aquesta situació és que el plat de base són els tubercles que contenen molt midó. El Sud-Camerú no pateix fam quantitativament però sí qualitativament. Els **evuzoks** mengen i s'atipen (de **macabó**, **manioc**...) però no s'alimenten. Viuen enganyats. Els més malaurats són els nens petits a l'hora de desmamar-los que passen de la llet materna al règim de fècules i verdures. Igualment, els nois i noies que van a l'escola a 5, 10 i 15 kms. de distància i només mengen una vegada al dia.

LA MEDICINA TRADICIONAL

Per comprendre la situació d'aquests pobles davant dels problemes de la salut, malaltia i mort, cal que diguem un mot sobre la medicina tradicional.

L'infraestructura sanitària del nostre poble no pot resoldre's únicament amb la creació d'uns serveis - que apenes existeixen - ben a l'abast de totes les petites comunitats escampades per la selva. El problema té unes arrels més profundes que cal tenir en compte. La vida i la mort, i l'actitut de l'home davant d'aquestes realitats, depenen de la seva concepció del món.

Segons el pensament Betí, l'home està destinat a viure molt temps. La mort és pròpia dels vells, no dels infants i dels joves. Si l'home mor en la seva plenitud cal buscar-ne la causa. "La mort, diu un proverbi, té sempre una explicació". Aquesta convicció està molt arrelada en la nostre gent. És per això, que la mort de persones joves és sempre font de sospites i discussions. La reacció immediata davant de la mort d'una persona jove serà la pregunta: " qué ha passat ? Es que un jove pot veure la mort?" L'explicació no estarà basada en cap dels principis científics de la ciència mèdica més elemental. La transgressió d'una llei donada pels avantpassats, l'intervenció d'una força numinosa o dels esperits malèfics, una maledicció... seran les explicacions més freqüents.

La convicció de l'existència d'una força destructora de la vida (evu), i d'homes posseïdors d'aquesta força (beyem) que pot causar la malaltia i la mort, és un dels elements fonamentals del sistema de Fetilleria del poble Betí que cal tenir en compte en el plantajament dels problemes sanitaris del nostre poble.

Igualment, el concepte d'interdicció (tabú) donada pels avantpa-

ssats. La seva ruptura pot engendrar calamitats com la malaltia i la mort. Així, per exemple, la tuberculosi és la conseqüència d'un crim comés per un membre del propi clan. L'epilèpsia és causada per la violació, per part dels pares, del precepte que ordena no menjar la carn d'un antilop anomenat odzoe.

La medicina tradicional del nostre poble, doncs, està lligada a la seva visió de l'univers que, nosaltres, des de diferents angles, anirem descrivint en aquest llibre. Però a més d'aquesta dimensió metafísica, n'hi ha una altra purament tècnica, fruit de l'experiència i de l'observació de les propietats dels elements vegetals que integren la preparació dels medicaments.

Per conèixer una mica l'estructura sanitària tradicional cal que diguem uns mots sobre els practicants de la medicina tradicional i les seves tècniques.

En primer lloc, podem afirmar que hi ha un coneixament elemental a l'abast de tothom per poder preparar els remeis per les petites malalties de cada dia. Els pares i mares de família, i, en general, totes les persones adultes, són doncs els primers practicants de la medicina tradicional.

Els mingengan: el seu art consisteix en poder neutralitzar les forces que han causat el mal a una persona, i, en el plan mèdic, en preparar i administrar els medicaments contra els símptomes explicats pel malalt. La seva funció és, doncs, doble: la primera de caire religiós o metafísic. La segona, de caire tècnic. Els dos aspectes són essencials a la seva funció de ngengan, segons la mentalitat del nostre poble, és molt menys difícil trobar el remei apropiat per combatre la malaltia, que no pas poder neutralitzar les forces del mal. Els malalts discuteixen menys les prescripcions dels mingengan que les dels metges. Hom considera als mingengan com posseïdors d'un evu o força numinosa benèfica al servei de la comunitat.

Els tractaments dels ningengan tenen un caire ritual. La curació i l'alliberament de les forces del mal esdevenen, moltes vegades, autèntiques celebracions comunitàries en les quals la dansa i el cant hi tenen una funció molt important. Des del nostre vilatge d'Aseng-Bere, gairabé cada vespre, sentim els tam-tams del poble veí on un ngengan celebra els ritus per la curació dels seus malalts.

El mbebala mod o simple curandero: hi ha una diferència gran entre un ngengan i un mbebala mod. El poder del primer sobrepassa el simple coneixement dels principis tècnics de la medicina tradicional. El mbebala mod és l'home que cura a partir d'una tècnica determinada, encara que, en les seves pocions, no hi exclou una certa mentalitat màgica. Una vegada que curava un lumbago amb un paquet de fulles, no volia dir el nom de les fulles per por que els fetillers s'emportessin l'eficàcia del remei.

Entre els mbebala mod hi han moltes especialitats. Uns que sols curen la lepra, altres la disenteria dels infants, altres les trencadures... I, evidentment, uns gaudeixen de més prestigi que els altres.

El coneixement de la tècnica de la medicina tradicional és adquirit per tradició oral, per la transmissió de receptes de pares a fills i per llargues iniciacions al costat d'aquells que exerceixen la professió de ngengan o de mbebala mod.

Les tècniques emprades en la farmacopea del sud-Camerú són molt diverses. Varien d'una tribu a l'altra i també d'un curandero a l'altre.

Un curandero evuzok ens ha deixat un manuscrit. La seva mare va iniciar-lo als secrets de la farmacopea tradicional. Ell, que vivia aquest moment en que es fa el pas de la tradició oral a la

tradició escrita, va anar escrivint els remeis que revia dels llavis de la seva mare. En aquest manuscrit hi trobem dos, tres i quatre remeis diferents per cada una de les malalties que presenta. Un exemple d'aquesta varietat de remeis per una mateixa malaltia, són els 10 tractaments per curar els pits de la dona. Traduim de l'esmentat manuscrit:

Remeis per curar els pits de la dona

- 1) Prens l'herba anomenada otak zom. Fas dos paquets amb fulles de bananera. Els poses damunt les brases. Despres, els apliques sobre els pits de la dona. Un paquet per cada pit. La llet que surtirà ha de caure a terra. La dona te prohibit passar-hi per sobre.
- 2) Pots fer el mateix remei amb les fulles de l'arbre anomenat ngos.
- 3) Si la dona sent molta picor als seus pits, faràs ~~unes~~ pols unes escorces de l'arbre akole que barrejaràs amb plàtanos i aigua. La malalta beurrà aquesta poció.
- 4) Pot fer-se el mateix tractament amb l'escorça de l'arbre anomenat abayak.
- 5) Igualment amb l'escorça de l'arbre eten.
- 6) Si la malalta beu una mica el remei dels blancs anomenat "lineament" barrejat amb sucre, els pits se li posaran bons.
- 7) Prepares les escorces dels arbres abok o mebe me ngono; les barrejes amb el cor de la palmera i fas bullir-ho tot. La malalta ha de beure aquesta poció i menjar, al mateix temps, una mica del cor de la palmera.
- 8) Arrenques el tubercle abanla zok semblant al macabó, el peles, el talles a trossos, el poses a l'aigua. La malalta ha de beure aquesta tisana.
- 9) Prens les fulles de l'herba anomenada ndondo si. Les tritureres amb la mà dintre de l'aigua o sobre una pedra. La dona pren aquest remei.
- 10) Prens algunes fulles de l'herba mbo-mvie, les tritureres dintre una cassola amb aigua. La malalta ha de beure el remei dreta, a ple sol.

la circumcisió i del cas d'abscessos menors. Antigament era practicada l'autopsia a les persones sospitoses de posseir l'evu. L'obstetrícia ha creat una tècnica molt precisa. Les comadrones són generalment les dones grans.

La medicina tradicional és una realitat massa viva en el nostre poble com per poder-ne prescindir. Existeix amb molta més força i prestigi que no pas la medicina europea. És difícil poder fer estadístiques. Però amb les dades que tenim recollides podem afirmar que es fa molt més ús dels medicaments tradicionals que no pas dels medicaments dels dispensaris. Primerament, per convicció metafísica. Després, perquè els mingengan i els curanderos estan molt més a l'abast de la gent.

SELVA I CIUTAT

En el sud-Camerí, com per tot arreu, hi trobem el binomi: món rural-món ciutadà. El món rural del sud-Camerí està format pel grup de pobles i tribus escampades per tots els recons de la selva.

A la selva, l'home viu constantment en contacte amb la natura. Viu en simbiosis amb ella. Viu d'ella i depèn totalment d'ella. Totes les seves activitats segueixen el ritme del temps, de les seves estacions, de les collites. L'home es desperta i comença les seves activitats amb les primeres clarors del dia, al primer cant del gall, i les acaba a mesura que s'acaba el dia. Quan les nits són fosques, la vida és més curta. En canvi, quan la lluna creix, la vida dels homes s'allarga al ritme dels cants, les dances i els jocs dels infants.

Les diverses estacions determinen els diferents treballs de l'home i de la dona: al temps de les pluges, les dones construeixen les parets de fang de les cases; els homes s'en van a la selva per instal·lar les trampes. A l'estació seca, l'home desbrossa i crema la selva per preparar el nou hort familiar, la dona, en canvi, passa el dia al seu tros per collir els cacauets...

Quan un home o un poble viu en contacte constant i amb una dependència total dels diferents elements de la natura, és normal que tota la seva vida, la seva psicologia, la seva manera de veure el món, la seva religiositat, les seves costums, els seu mateix llenguatge, totes les seves formes d'expressió, estiguin marcades per el caràcter agrari de la seva existència.

Durant la nostra estada al país evuzok, hem procurat mantenir contacte amb els fills del país que viuen i treballen a les ciutats. Es a través d'aquests contactes que hem pogut constatar que el caràcter agrari dels homes de la selva es troba igualment, moltes

vegades, en la gent de la ciutat. L'ambient urbà és un fenomen encara molt nou a l'Àfrica. La majoria dels ciutadans són estrangers a la ciutat. Són homes vinguts de tots els recons de la selva. Aquests ciutadans, malgrat viure en les ciutats, estan profundament arrelats en el tros de selva on van nèixer. On hi poden reconèixer el lloc de la tomba dels seus avantpassats. On saben tenen la seva placenta enterrada al peu d'una bananera que senyala el seu origen clànic. Quan les seves possibilitats econòmiques els ho permetin construiran una casa amb ciment i teulada de zinc, com un testimoni del seu arrelament a la tribu i al país dels avantpassats.

Però malgrat aquests signes hi ha un divorci entre la gent de la selva i de la ciutat. Al costat de 'una vida rudimentària en els poblets escampats per tota la selva, les grans i petites ciutats es desenrotllen a un ritme creixent. És a la ciutat on hom hi troba totes les coses aportades pels "blancs". On hom pot arribar a "viure com els blancs". A les ciutats es forgen totes les activitats polítiques, econòmiques i culturals. Les escoles, els hospitals, els centres de treball, les botigues, els serveis administratius...són particularment creats a les ciutats, mentre que la vida de les poblacions de la selva continua al nivell d'una infraestructura.

Hi ha un oblit del pagès, de la seva vida i de les seves necessitats. Els pagesos difícilment participen del ritme de desenvolupament del país. Només són cridats a la col·laboració nacional en el moment de pagar el seu impost a l'Estat, i quan la màquina política es posa en marxa per obtenir els vots d'aquestes poblacions rurals.

En el camp polític, hi ha un gregarisme total. La població segueix els dirigents de la ciutat. Els funcionaris de l'Estat tenen sempre la darrera paraula. En l'estructura social actual

d'aquestes tribus no hi trobem una població rural organitzada amb força suficient per fer front a les noves exigències de la vida moderna i per establir un diàleg amb els representants de la vida pública nacional.

Un altre aspecte d'aquest divorci entre les poblacions de la selva i la ciutat és el menyspreu envers la vida de la selva. L'home de la selva està més a la vora del món tradicional. Viu més plenament els elements culturals de la civilització negra. En ell hi ha molt menys la pseudo capa d'europèisme que fàcilment es troba en els ambients promocionats de les ciutats. El funcionarisme ha col·laborat a crear aquest despreci per la vida rural. Els infants estudien amb l'esperança d'esdevenir funcionaris estatals. Perquè són ells els qui viuen més com els blancs. I si el funcionarisme ha aportat un menyspreu pel treball rural, l'afany de fer com els blancs ha aportat el menyspreu per a la seva pròpia cultura. La Negritud, l'esforça de recerca de les essències de la cultura tradicional negra per integrar-les en el món modern, desgraciadament, és un moviment d'intel·lectuals que encara no ha arribat a penetrar en els ambients populars de les nostres poblacions de la selva.

Quan considerem el nostre poble en una perspectiva de progrés, una altra constatació que fem, és l'absència en el país evuzok d'aquells elements que podrien constituir l'élite que sabés promocionar el poble vers una sana evolució. Aquest fenomen s'explica per l'èxode de les noves generacions vers la ciutat. La conseqüència és corprenedora: els elements que es queden en els pobles de la selva són aquells que no han reeixit ni en l'escola, ni en un treball a la ciutat, i que, a la fi, s'han resignat a quedar-se a la selva.

Les dificultats de les poblacions rurals es fan encara més grans quan cerquen la possibilitat de millorar les seves condicions

d'existència. El desequilibri en els intercanvis comercials entre la ciutat i la selva és molt gran. El pagès viu dominat pels comerciants i per les grans companyies estrangeres de la ciutat. Les dificultats de comercialització dels productes agrícoles són molt grans i a preus molt baixos. En canvi, el pagès ha de comprar els productes manufacturats a preus exorbitants en relació als preus de la ciutat.

Breument, la desproporció entre la selva i la ciutat en l'esforç de construcció nacional; la fugida cada vegada més creixent de les generacions joves de la vida de la selva; el domini del funcionarisme sobre les poblacions rurals; la incomprensió i menyspreu de molts pseudo promocionats pel món tradicional dels homes de la selva, etc., crea una mentalitat de frustració en les nostres poblacions rurals. Un complex d'incomprensió, d'impotència, de persones marginades.

REFLEXIONS PASTORALS

El subdesenvolupament és una realitat que la Missió no pot ignorar. El tros de vida que hem vist, com un petit exemple, mercat per unes condicions infrahumanes, influeix massa en una societat com per poder-ne prescindir en el moment de la nostra reflexió pastoral.

La crida històrica d'aquests pobles és l'alliberament del pes del seu subdesenvolupament. El cristianisme cal que s'encarni en aquest moment històric. Les comunitats cristianes d'aquests pobles n'han de prendre consciència. La descoberta de Jesucrist en una comunitat cristiana d'un poble subdesenvolupat, hauria de fer-se sota la perspectiva creadora del missatge evangèlic. Perquè la comunitat cristiana descobris que l'exigència fonamental de la seva Fe és posar-se al servei del desenvolupament; que el seu primer deure és el de construir el món.

La pastoral en un país subdesenvolupat ha de saber fer descobrir tot el sentit cristià, tota la plenitud humana, de les realitats món, progrés, tècnica, revolució, domini de l'univers... I centrar el seu esforç en desenvolupar la teologia de les realitats terrenes.

Malhauradament, el cristianisme que s'ha presentat en aquests pobles del Tercer-Món (que la majoria de vegades ha coincidit amb els passos anomenats de missions) s'ha centrar sobre l'esperança en un altre món ple de felicitat, i ha encoratjat els cristians a suportar les calamitats d'aquesta vida amb resignació. Aquest cristianisme espiritualista i desencarnat és el que encara es respira com herència del temps de la colonització i primera evangelització.

Perquè els cristians d'un poble subdesenvolupat es comprometin a una actitud creadora, és necessari buscar un llenguatge que es pugui entendre, adaptat a la seva situació concreta. Aquest llenguatge no pot reduir-se al llenguatge dels mots, a la proclamació de la Paraula, a l'ensenyament d'una encíclica social. Perquè en la comunitat

cristiana neixi la necessitat íntima de progrés, el desig d'alliberament, l'afany de promoció individual i col·lectiva, cal el llenguatge dels fets, del compromís en les tasques temporals; el llenguatge d'autèntiques col·laboracions a totes aquelles revolucions ordenades a l'alliberament dels pobres.

I és a partir d'aquest compromís dels cristians, com caldrà orientar la comunitat cristiana vers una comunitat de Fe en Déu-Creador que comunica als homes la seva Força-creadora per a transformar l'univers. Una comunitat de Fe en Jesucrist, Cap de tota la Creació, Present en tota l'obra creadora. Una comunitat en la qual el treball, el propi desenvolupament humà, la promoció tant individual com col·lectiva, l'actitut de servei per a aquesta transformació de l'univers, sigui una resposta de l'home i de la comunitat a Déu. Una veritable pregària. Una pregària encarnada en la mateixa vida. En la qual, el treball sigui una gran litúrgia, una lloança a Déu, una proclamació vivent de la Paraula de Déu que és Força Creadora, Força transformadora de l'univers.

El desenvolupament harmònic de tota la persona humana, d'un poble, és una exigència fonamental de l'Evangeli. Déu ha posat un dinamisme en el món, un ferment d'evolució i transformació, i l'home viu integrat en aquest ~~no~~ moviment del món i de la història. La nostra pastoral no pot crear dualismes com cel-terra, carn-esperit, regne de Déu-regne dels homes, cos-ànima... Tota la vida és una unitat maravellosa, segons la qual, ens és impossible ser els fills del cel, sense ser els fills de la terra, heretar el regne de Déu, sense heretar el regne dels homes. La nostra pastoral no pot estar absent d'aquest dinamisme essencial a l'home, que el llança a un desenvolupament total, de tot el seu ser, en totes les seves dimensions. El nostre esforç s'ha d'integrar en la perspectiva de l'home total. És inútil evangelitzar un poble si se li esmussen les seves capacitats creadores, si no se li desvetllen aquelles virtualitats que defineixen a l'home com un ser en progrés.

En un poble subdesenvolupat, evangelitzar, més que mai, no és simplement anunciar el missatge de salvació, sinó estar present amb una presència activa en el si del poble, en les seves estructures, en els seus moviments de transformació, per col·laborar a la seva alliberació total. I això no com una preparació, com un voler crear les condicions favorables per a una posterior predicació de la Bona Nova, sinó ja com una autèntica evangelització.

En els pobles subdesenvolupats, hem reduït l'evangelització a una sacramentalització i a un instal·lar l'institució-Església. S'ha intentat anunciar la Paraula de Déu als homes però s'ha oblidat la dimensió humana de l'Evangeli. No s'ha pensat prou que l'evangelització consisteix també en que la vida, tota, trobi la seva plenitud humana. La fam, la misèria, l'ignorància, les infraestructures econòmiques, les explotacions, el comerç, l'economia de subsistència... són realitats que cal evangelitzar, és a dir, que cal transformar.

Humanitzar és evangelitzar. És senzillament donar a l'Éngeli la seva dimensió humana. És fer que l'obra de Redempció del Fill de Déu arribi a l'home en totes les seves dimensions. És entendre que l'essència del Cristianisme és la llei d'amor. És fer que l'home arribi a l'edat adulta amb ple domini sobre si mateix i sobre totes les coses. Humanitzar vol dir alliberar, desmitificar, fer que l'home sigui home amb tota la seva plenitud, sense cap servitud. Tots els homes que col·laboren a l'alliberament de la humanitat, conscientment o inconscientment, col·laboren al pla de Déu.

DIFICULTATS DE LA MISSIÓ

L'Església com institució. Als ulls d'aquests pobles de la selva, l'Església-institució no és altra cosa sino una gran màquina religiosa-política-econòmica d'una gran força. El seu poder temporal és equiparat al poder de l'Estat. Les "missions" amb totes les seves obres, el seu montatge jeràrquic, les imatges rebudes d'Europa de grans catedrals, de grans celebracions vaticanes... han ajudat a crear aquesta idea d'església-institució forta. Per una comunitat tancada en la selva, que construeix les seves cases amb troncs i fang, els canelobres i les voltes del Vaticà o de la catedral de Yaounde representen quelcom fabulós.

Per aquells que coneixen la història de la cristianització de l'Occident pot haver-hi una justificació històrica en l'origen d'aquest patrimoni (no en la seva possessió actual). Pels homes que apenes saben llegir i escriure i que només coneixen la història del seu poble rebuda dels llavis dels avantpassats, no hi ha cap justificació. El que és més greu, és que la riquesa de l'Església no és cap escàndol per aquests pobles de la selva. L'admiren i la troben connatural. Sempre ho han vist així. No és cap escàndol, però és una autèntica desfiguració de la veritable Església, volguda per Crist. Ho serà el dia que aquests pobles prenguin consciència de la seva misèria i del veritable missatge de l'Església, com comença a ser-ho per alguns novel·listes del món negre d'avui. Mongo Beti, per exemple, escriptor camerunés, posa en llavis dels personatges de la seva novel·la "Ville cruelle" les paraules següents:

Sí, ell tenia raó quan parlava dels Blancs. Només pensen en guanyar diners... Fins i tot els missioners amb la seva sotana, la creu i la gran barba... Però ells són més vius: cent francs si vols confessar-te..., dos-cents si vols fer batejar el teu fill..., mil si vols casar-te a l'Església... i ~~oñococentocinco~~ cinc-cents pel "Diner pel culte".. I tant perque

acceptin el teu fill a l'escola, i tant perque sigui dispensat del treball manual, un cop inscrit, intent perque toquin les campanes el dia de l'enterrament de la teva mare...! Sí, per tots ells l'únic important són els diners. Només que els missioners són més vius...: - "Pare meu, estic agonitzant... us esperava... acosteu-vos, us ho demano, escolteu els meus pecats" - "Cal ma, fill meu, ja has pagat el "Diner pel culte" d'aquest any...?"

L'Església-institució, tal com es presenta avui als nlls del món, ^{no} ~~no~~ és cap signe entenedor del missatge evangèlic per a les nostres poblacions depauperades de la selva. Les seves estructures, el seu dret romà, l'estructuració jurídica de la seva vida sacramental, el seu academicisme... són totalment incomprensibles per aquests homes, plens de simplicitat, de les nostres poblacions. I, per altra banda, els problemes reals, de cada dia, estan ben lluny del pensament dels homes que encarnen aquesta institució. La majoria de les vegades, la pastoral en aquests pobles queda entrebancada per l'uniformitat jurídica de l'Església que gairabé sempre s'inspira en els problemes i modes de ser dels pobles d'Occident.

Una altra dificultat és la manca d'una pastoral que tingui en compte la dada sociològica del subdesenvolupament. En l'Església d'avui hi trobem una teologia i una pastoral litúrgica, una pastoral obrera, una pastoral urbana. Progressivament les exigències d'aquests camps de l'Església es van assolint. Però la Teologia del desenvolupament tot just està a mig fer, i una pastoral que es fundi sobre aquesta realitat està encara molt lluny de ser esboçada. Molts bisbes semblen ignorar els aspectes més elementals del problema del subdesenvolupament i tenen, com a suprema preocupació, la construcció de seminaris esglésies i nunciatures. El palau de la nunciatura i el nou seminari de Yaounde en són dos exemples eloqüents.

II EL POBLE EVUZOK ES UNA COMUNITAT
MOLT SENSIBLE A LES IDEES DE VIDA I MORT.

L'HOMME BANTU ES UN SER EN CONFLICTE

A partir de la nostra presència en el si d'aquest poble hem anat descobrint entre els nostres bantús una gran sensibilitat per tot allò que és un signe de vida, de força-vital i de mort.

Hem vist que tant en els grans esdeveniments com en els petits fets de cada dia, l'home es situa de ple en el cor d'un drama entre la vida i la mort. En el gran desig de viure una vida en plenitud, traduïda en salut, riqueses i prestigi. En l'immens desig d'una posteritat. En el valor que el nostre poble dóna a la fecunditat i, en conseqüència, a través de la tragèdia íntima de la dona estèril. En la necessitat de recórrer als **mingengan** i seguir els seus consells. En la consciència quotidiana de la presència dels difunts en el món dels vivents. En el recurs a les forces de l'univers per lluitar contra les forces que atempten contra la vida. En les reaccions davant d'una mort. En les motivacions últimes de les litúrgies tradicionals... En tots aquests moviments interiors de l'ànima africana hi descobrim el binomi vida-mort i la consciència d'una lluita en la qual l'home s'hi troba plenament compromès.

Aquesta constatació ens ajuda a descobrir a l'home bantú com un ser en conflicte amb si mateix, amb els seus semblants i amb tot l'univers. Un ser que es troba davant del misteri de la vida i la mort. Davant d'un univers dividit en forces del bé i del mal. Un ser que transforma la seva existència en una lluita per assolir la vida i per escapar de la mort.

L'univers bantú és un univers dividit. Un univers ple de forces que poden actuar en l'home tant per reforçar-li la vida com per disminuir-li. En el país evuzok podem constatar aquesta divisió a través de molts signes. En efecte. Sentim parlar d'esperits dels difunts bons i dolents que actuen entre els vius fent el bé

o el mal. En l'escatologia betí hi ha uns genis bons i uns genis dolents. Entre els homes capaços de controlar les forces de l'univers, hi ha els mingengan que lluiten contra les forces malèfiques i els beyem que dominen les forces de la natura per obrar el mal. La contraposició entre aquests dos personatges de la societat betí, la trobem en una antiga fórmula ritual emprada pels mingengan per desencantar una persona:

Ells cerquen el mal, jo el destrueixo.
Ells actuen durant la nit, jo a plena llum.
Ells s'amaguen darrera les cases, jo camino pel seu davant.
Ells són el pebre dolent, jo sóc el pebre bó.
Ells son la cola borda, jo sóc la veritable cola...

La mateixa natura participa d'aquesta divisió. Hi ha arbres bons i arbres dolents. Animals bons, de bon auguri, protectors i animals dolents que anuncien la mort. Llocs, racons de rieres, muntanyes que són seu dels bons esperits i d'altres que són seu dels mals esperits. L'home bantú es troba en lluita amb tot aquest univers. En el fons, conscientment o inconscientment, la seva existència es transforma en una recerca per entrar en comunió amb aquelles forces que li poden donar la vida, poder, fills, riqueses, prosperitat..., i en una lluita per alliberar-se d'aquelles altres que poden causar-li la mort o disminuir la seva força-vital. El bosc, el mar, les rieres, els homes, un dia nou, la nit, una lluna nova, els camps, el temps nou d'una nova collita...poden portar en el seu si forces que destrueixin la vida i també forces noves que reforcin la seva existència.

Aquesta lluita té una dimensió social. No és la lluita de l'home tot sol. La consciència de l'home bantú és essencialment comunitària i, per tant, el seu bé o el seu mal, la seva vida o la seva mort, no s'identifiquen amb el bé o el mal de la seva sola persona, sinó amb el bé o el mal de tot el grup. Com diu un escriptor africà: " en l'interior de cada home negre s'hi troba una gran multitud".

Assistim a un enterrament en el clan Nlomo. Ha mort un infant. Aquest clan, en dos anys, ha sofert la mort de quatre dels seus fills. Segons el pensament d'aquest poble, els infants estan destinats a la vida i no a la mort. Aquestes morts, doncs, han de tenir una explicació. Ho diu un proverbi. Les explicacions són: una maledicció, una impuresa, la violació d'un tabú, una força malèfica que actua dintre del grup.

En entrar a la casa de l'infant observem un malestar. El pare ens diu: " la familia està molt espantada... vaig a parlar al poble " Ho fa. Explica la vida de l'infant i la seva darrera malaltia amb tota classe de detalls. Després interpel·la al poble dient: " Poble evuzok, jutgeu-me, per qué totes aquestes morts en el meu clan?" La pregunta no és en va. El pare de l'infant i amb ell tot el seu clan busquen en si mateixos la causa d'aquestes morts. A l'endamb els notables del clan es reuneixen i examinen tots els fets de la familia. L'Assamblea troba la causa de tots aquests mals: un delicta de sang d'un avantpassat no purificat ritualment ni per ell ni per cap dels seus successors. La consciència d'una maledicció, la possibilitat d'un pecat (en sentit betí) no purificat en un membre de la familia (viu o difunt), fa que l'home bantú estigui constantment en conflicte amb sí mateix, com un home que pot portar en el seu interior el principi de la mort. La força Evu, principi fonamental del sistema de Fetilleria Betí, explica igualment aquesta situació de conflicte. L'Evu pot esdevenir la força del mal per autonomasia. Cada home neix amb aquest principi que resta inactiu fins que un iniciat en el domini de les forces de la natura, un nmem, el desvetlla. I és així com el mal pot introduir-se a l'interior de la societat i l'home, en la seva realitat existencial, pot esdevenir un ser posseïdor d'una força de caire ambivalent que pot portar-lo pels camins del bé o pels camins del mal.

Tant les litúrgies animistes del poble betí, com l'art i l'estructura de la pregària tradicional, ens poden servir de testimonis d'aquesta lluita de l'home bantú i de la seva situació de conflicte entre la vida i la mort.

Analitzant el ritual del nostre poble hi trobem, primerament, els bod meken, sacerdots-mitjancers entre l'home i l'univers. Ells són els que lluiten contra els encantaments dels fetillers (beyem). Els meken són les celebracions en forma de grans litúrgies per alliberar o protegir als iniciats de les forces del mal. En aquestes litúrgies s'entreguen els emblemes o objectes que s'erveixen per protegir les persones iniciades, llurs cases, pobles, camps i famílies. Els meken lluiten contra les forces del mal vinguin d'on vinguin. Un proverbi ewondo diu que "l'emblema del so no té ni ventre ni espatlles ", per explicar que els meken són imparcials i lluiten contra tots els mals.

En l'anàlisi d'aquestes litúrgies fàcilment hi descobrim el clima d'una societat sensible al tema de la vida i de la mort.

El so era l'aken (plural: meken) més important en la societat tradicional betí. Era el gran ritu d'iniciació que preparava l'home per viure la seva vida en plenitud. Els seus símbols expresaven clarament la mort de la vida d'infant i el neixament a una vida nova. Els candidats eren introduïts a una tomba simbòlica de la qual en sortien victoriosos com uns sers nous, perfectament homes, aptes per la guerra, el matrimoni i la vida del clan.

L'Alog era un ritu destinat a la protecció contra els malefícis. El seu emblema protector era un corn.

El Mevungu era un ritu destinat a les dones per ~~protegebrede~~ obtenir la fecunditat i atraure les benediccions sobre els homes i les seves empreses.

El Ngi, era un aken destinat a lluitar contra les accions dels fetillers i a preservar als seus iniciats dels emmetzinaments.

Encara que avui, el nostre poble hagi deixat de celebrar moltes aquestes litúrgies, no obstant, creiem que tenen la seva importància perquè han sigut elles les que han afaiconat la mentalitat del poble betí. El ritual ewondo, per altra banda, preveu una altra classe de celebracions destinades a neutralitzar les forces ocultes que dificulten la curació d'un malalt o que han provocat la mort o la desgràcia dintre del grup. Aquests ritus, que continuen presents en la societat d'avui, com són el Tsoo, Ndong Nsie, Esob-nyol, Esob akus, Eva metie, Esani..., presenten la mateixa temàtica: la voluntat d'alliberament del mal i de la mort i el desig de reforçament de la força-vital.

El camerunés Engelbert Mveng en el seu llibre " L'art d'Afrique Noire" arriba a les mateixes conclusions. Quan escriu sobre el sentit del simbolisme de l'art africà, diu:

El simbolisme bantú no és un llenguatge qualsevol. És una expressió del drama de la vida, de la lluita gegantina en la qual la vida i la mort, una enfront de l'altra, esdevenen el fonament dialèctic de l'existència. (...) La simbologia africana expressa sempre el destí de l'home com una lluita entre la vida i la mort. (...) Hom pot recórrer tota la gama de símbols africans: a la serp real Bamán (Cameró), a la serp de Bahomey, als coris, a tots els símbols de la fecunditat, als motius animals, vegetals i minerals. Tots ells proclamen arreu el mateix tema de la lluita entre la vida i la mort. La mateixa simbologia dels colors està relacionada amb aquest tema...

En efecte, entre els Betí, el blanc és el color dels morts. Els esperits dels difunts de l'escatologia ewondo són blancs. Antigament, les vídues pintaven tot el seu cos amb el color blanc. El vermell és el color de la vida. Abans, les dones, després d'un infantament, ungien tot el seu cos amb un cosmètic fet amb les escorces vermello-

ses d'un arbre anomenat mbel (*Pterocarpus Soyauxi* Taub). En el ritu So, durant el temps de les proves que simbolitzaven la mort a la vida d'infant, els neòfits ungien els seus cossos amb una argila blanca anomenada fem i amb l'unguent vermell de l'arbre mbel quan les cerimònies significaven la neixença a una vida nova. El color negre és el color de la nit, de la prova, del sofriment i del misteri del mal. Una expressió ewondo diu: " aquells que cerquen el mal actuen durant la nit; els que cerquen el bé actuen a plena llum."

El mateix E. Mveng, en parlar de la pregària i de la seva estructura fonamental, escriu:

La pregària negro-africana manifesta fonamentalment una visió del món i de l'home, i l'actitud d'aquest davant Déu. (...) L'home, en la pregària africana, es manifesta a si mateix com un home dividit. La seva existència es presenta com un drama. (...) La pregària bantú és un crit a Déu en ocasió dels grans esdeveniments de la vida. És el crit de l'home en la seva lluita per la vida. És per això que se'ns presenta com un drama. Un drama amb tres personatges: Déu, l'home i l'adversari.

En l'exemple que presentem, fàcilment hi podem descobrir la temàtica de la vida i la mort. L'home, en el moment d'un nou cicle de vida, demana a Déu que allunyi de la seva vora la malaltia i l'home que cerca la seva mort. Déu, l'home i l'adversari són els tres protagonistes de la pregària:

O Déu sigueu-nos propici !
Heus aquí la lluna nova !
Allunya de la meva vora la malaltia perversa.
Atura a l'home dolent que medita la meva mort.
Que els seus desitjos retombin damunt d'ell.
No m'abandoneu en la necessitat:
Doneu-me dones, fills, esclaus i riqueses.
O Déu, conduiu a casa meva hostes portadors de pau !

En la nostra recerca pastoral ens caldria anar trobant aquells trets fonamentals que ens poguessin donar el perfil d'una antropologia per comprendre el sentit de l'home betí, les seves opcions essencials, els elements constitutius del seu ideal.

Hem dit que l'home bantú és un ser en conflicte que es troba en el cor d'una lluita entre la vida i la mort. Aquest punt és fonamental. Es a partir d'aquí que es forja el seu ideal. Crea el seu destí. Soluciona els moments més importants de la seva existència. Dóna el perfil de les seves opcions fonamentals.

En aquesta lluita, la victòria de la vida sobre la mort en l'existència humana, es tradueix pels mots de fecunditat i posteritat. La victòria de la vida sobre la mort en les forces de l'univers, es tradueix pels mots de riqueses i domini. La victòria de la vida sobre la mort en la societat dels homes es tradueix pel mot d'autoritat. La victòria de la vida sobre la mort en qualsevol realitat, es tradueix últimament pel mot de força-vital. Es doncs sota el signe de la lluita entre la vida i la mort on podem trobar els trets essencials de la fisonomia de l'home bantú: paternitat, afany de possessió, autoritat i força-vital per part de l'home, i maternitat i bellesa per part de la dona.

PATERNITAT

La paternitat és un dels elements essencials de l'ideal de l'home bantú. És el signe per excel·lència del triomf de la vida en l'existència de l'home en tota la seva dimensió clànica. L'impotència, l'esterilitat, són concebudes com el triomf de les forces del mal que cerquen la disminució vital del clan. Tota la societat tradicional està orientada envers aquesta funció essencial del mascle. Senghor, en "Negritude et Humanisme", escriu:

la família és centre i font. És la llar on s'hi nodreix la flama de la vida, de la força-vital que creix i es reforça a mesura que es manifesta en cosos vivents, en existències humanes ben nombroses. És per això que el clan dona a l'infant i a la dona una funció molt especial. Els pares negre-africans esduquen els seus fills en una atmosfera de tendresa i llibertat. Llibertat que no és pas abandó de responsabilitats sinó amor vigilant. Fins a l'edat de la raó, en la qual el noi i la noia tindran de doblegar-se a les dures disciplines de la iniciació. Llavors sortirà un home o una dona adulta, capaç d'enfrontar-se amb les exigències de la vida.

En la societat tradicional, la circumcisió era un ritu per començar a preparar els nois a la seva futura funció de pare. Entre els betí, la cerimònia de la circumcisió era preparada amb un recés en el qual els candidats eren sotmesos a un règim alimentici que tenia per finalitat "refrescar la sang" *Y*; a la vegada, el ngengan encarregat de l'operació introduïa els infants al coneixement de la vida sexual, mentre que els vells del clan ensenyaven les geneologies i les salutacions tradicionals per tal d'evitar la possibilitat d'un incest i protegir d'aquesta manera les fonts de la vida del clan.

Com diu Senghor, tota l'educació de l'infant pren el caire d'una

iniciació a les futures funcions vitals.

A partir del moment de la naixença d'un mascle, s'escollien les palmeres i les cabres que servirien per dotar a les veves futures esposes. De vegades, abans mateix del naixement o en una edat molt tendra, els clans es posaven d'acord per casar els seus infants.

En cap tribu del món bantú hi han faltat els ritus d'iniciació a la vida adulta. En la societat tradicional betí, els joves no-iniciats (bibin) no eren considerats com veritables persones. Els bibin prenen part en els treballs dels homes, la cacça, el desbrossament i les construccions, però no eren admesos a les funcions essencials dels iniciats o benyabodo, és a dir, dels homes fets o adults, com eren la guerra, el culte, el matrimoni i les reunions clàniques. Per esdevenir una veritable persona calia ser iniciat al ritu So.

Es cert que avui, en el moment actual de transformació de la societat tradicional, molts d'aquests ritus-signes d'una concepció de l'home i de les seves funcions en la societat han desaparegut. La circumcisió ha perdut molts dels seus elements rituals. Del So només en trobem el record entre els vells que hi foren iniciats.

Malgrat això, però, podem constatar que la paternitat en la visió actual de l'home africà és un dels seus valors essencials. En les nostres poblacions de la selva, els joves gaudeixen d'un prestigi molt relatiu. En les reunions tradicionals de la tribu, la seva presència apenes és tinguda en consideració. En canvi, l'home adult, casat, amb molts fills, gaudeix d'un prestigi dintre la societat. La plenitud de vida de l'home adult és apreciada per a tothom. La concepció tradicional de l'home roman encara en els nostres dies. " La força d'un nyamodo (adult), ens deia un e-vuzok, està molt a la vora de la força de Déu ". L'home adult,

amb una gran família, és un signe de la força de Déu enmig dels homes.

La vida de cada dia ens ensenya el gran desig dels nostres bantús per una posteritat. Les celebracions de l'Eva metie per demanar la benedicció als vells del clan per obtenir la fecunditat en un matrimoni estèril; el divorci, sobretot per causa d'esterilitat de la dona; la poligàmia..., són signes ben quotidians de que la paternitat roman com element essencial en l'ideal de l'home bantú.

AMOR A LES RIQUESSES

L'home ric, amb una gran família, amb un gran ramat i amb molts béns. L'home posseïdor d'un poder especial: un bon dansaire, un bon trobador de nyet, un curandero..., és l'home que gaudeix de prestigi en la societat africana.

L'enriquiment vital de l'home és considerat com una participació de les forces de l'univers. L'home recapitula la creació, la interioritza, l'atrau, la cerca per tot arreu. La seva vida és com un pelegrinatge a través de l'univers de forces creades per entrar en simpatia amb elles. La creació sencera es transforma en camí per reforçar la vida, el ser, la força-vital de l'home. Les riqueses, el domini de la creació, la possessió són expressions d'una lluita i d'una victòria sobre les forces que s'oposen al reforçament vital de l'home.

Els nostres bantús, per obtenir la prosperitat del seu clan, la protecció dels seus béns, l'adquisició d'un poder determinat, fills, una esposa fecunda, un èxit en la guerra, en la caça o en el treball..., recorren a les liturgies tradicionals. Aquestes celebracions són signes que ens fan comprendre el destí de l'home bantú : la seva lluita per un reforçament vital a través de totes les forces escampades per l'univers. La possessió i el domini en són simples expressions. Per un bantú, les riqueses són quelcom més que la concupiscència d'una possessió que s'acaba en si mateixa. Tenen una dimensió còsmica. Un sentit de participació de l'univers amb una causalitat nova perquè transformen la seva vida. Les riqueses són els sagraments de la força-vital de l'home. Són signes visibles que reforcen la seva existència.

L'home pobre, sense esposes ni fills, malalt, en la mentalitat

del nostre poble, és l'home desposseït de força-vital. La seva vida, diu un proverbi, és comparable a la d'un gos. La seva presència és un signe de la frustració de l'home que ha sigut destinat a la possessió de la vida en exuberància.

En la societat d'avui, l'home ric adquireix un prestigi davant dels seus germans. I qualsevol infant de les nostres escoles mira aquests homes com a models que cal imitar. La influència del món modern, creat sota el signe de la riquesa i el confort, més aviat tendeix a desenrotllar aquest element de l'ideal de l'home bantú. El perill és que aquest ideal de participació i de domini de la creació quedi desarrelat de tot el seu context comunitari. El món capitalista amb el seu concepte de propietat privada pot fer una destrossa molt gran en aquests pobles naturalment socialistes. Per altra banda, aquest tret de l'ideal bantú, pot fer un gran servei a la crida històrica d'aquests pobles subdesenvolupats per posar-los en una línia d'acció creadora.

AUTORITAT

Cada bantú té consciència del rang que ocupa en la jerarquia del seu clan i de la seva tribu. Cada home porta dintre seu una vocació de cap i exerceix aquesta responsabilitat seguint les regles de la jerarquia clànica, basada essencialment en els lligams de sang.

En qualsevol clan, a qualsevol dels seus replans, hi trobem un cap que no és sempre necessàriament el genitor. Després de la mort del pare, per exemple, és el germà del pare o el fill gran baró que esdevé cap de l'clan o de sots-clan.

El cap és el més vell d'entre els vius. És el que lliga el món dels vivents amb el món dels difunts. I, en certa mesura, cada membre del clan participa d'aquest lligam envers els seus inferiors a partir del lloc que ocupa en la jerarquia.

L'ordre jeràrquic, ja sigui al nivell de la tribu, del clan, del sots-clan o de la petita família, és seguida rigorosament tant pels assumptes extraordinaris com pels assumptes de cada dia.

Des de petits, els infants aprenen el sentit de jerarquia, el respecte i l'obediència envers els grans, encara que només siguin germans. No és estrany, en la nostra societat, veure que els germans petits cridan al germà gran amb el nom de "pare". En el nostre poble, el nom de pare va molt més enllà del contingut que li dona el món occidental.

En la societat tradicional, el cap era a la vegada, sacerdot, jutge, conseller, administrador dels béns de la comunitat, organitzador de la vida del clan. Els caps, però, no actuaven sols, sinó en consell. Encara avui, les decisions importants de la vida d'una família són preses a través del consell dels mintol

que són els vells o caps del clan o sots-clan.

En el nostre poble, regularment, els mintol del país es reuneixen per jutjar els assumptes que traspassen el marc de la família o del clan. Aquest tribunal anomenat "tribunal tradicional" té per missió buscar la reconciliació entre els membres en litigi seguint els principis de justícia tradicionalment establerts. En les grans celebracions, un dol, un casament, un viatge..., les famílies es reuneixen sota la presidència dels mintol per arreglar els assumptes familiars.

Ser cap a qualsevol dels nivells de l'estructura tribal és un signe de poder, de saviesa, de força i, per tant, de prestigi davant dels altres.

FORÇA

Aquest concepte és molt complexe. Cal llegir el llibre del Dr. Timpels sobre la "Filosofia bantú", per entendre tot el que significa. La força-vital no és una realitat diferent de tot això que acaben de dir sobre la paternitat, domini, riqueses. Està al fons de qualsevol realitat, s'identifica amb ella mateixa. La força-vital és vida, paternitat, fecunditat, domini de les forces de l'univers. Resumeix tot l'ideal de l'home bantú.

En una societat agrària com la nostra que s'ha desenvolupat a través d'un llarg pelegrinatge pels camins sempre difícils de l'Àfrica, que s'ha tingut de realitzar enmig de l'aspror de la selva i sabana, és lògic que la força física sigui un dels elements constitutius de la força-vital i, per tant, un dels elements distintius de la fisonomia de l'home bantú.

Ben segur que el punt d'origen d'aquest aspecte de l'ideal bantú està en el caràcter agrari i guerrer d'aquests pobles. Hem dit més amunt que una de les funcions essencials de l'home adult era la guerra. El gran ritu d'iniciació beti so era una escola de virilitat que preparava els homes a una vida dura i disciplinada. L'home que superava les proves del ritu so, havia de tenir coratge per mantenir-se ferm davant de qualsevol dificultat. Els iniciats, davant d'un perill, exclamaven: "He menjat el so...!", és a dir, és tant cert que el so que he menjat m'ha fet un home fort que no puc donar un pas enrera.

El mateix ritu so s'anomenava "lluita violent". Paraules tretes d'un cant del ritu que era com el cant nacional de la raça beti. Els homes el cantaven quan anaven a la guerra, quan retornaven victoriosos, davant d'una dificultat, per donar-se coratge vic-

mutuament. Encara avui, els homes del país, ritmen els treballs pesats amb aquest cant:

He, he, he, lluita cruel, he....!
lluita cruel, he...!
lluita cruel, nascuda en els turons de la sabana !

En els ritus d'iniciació de gairebé tots els pobles hi trobem un bon nombre de bromades fetes als candidats. Aquestes proves doloroses a més de significar la mort, per mitjà de la sofferença, de la vida infantil com a condició necessària per renèixer a una vida nova, esdevenien una autèntica escola de virilitat.

El mkpam era una d'aquestes proves del ritu d'iniciació so. Consistia en el pas dels candidats, al ritme lent del cant del mkpam, entre dues files d'homes iniciats al so que anaven donent cops de bastó sobre l'esquena i cames dels neòfits. Hem recollit el cant d'aquesta prova de boca de dos vells evuzoks . Un cant que expressa la tendresa del neòfit envers la seva mare de la qual ha de separar-se si vol nèixer a una vida adulta:

Mkpam. oh mare!
he, he, he....!
Mkpam, oh mare, filla de Nguru !
he, he, he....!

Vina a dir-me adéu, vina a dir-me adéu,
que jo m'en vaig...!

Ah, Zogo Bikunda...!

Tu que vas morir lluitant contra els Passàs,
M'has vist alguna vegada amb llàgrimes als ulls ?

El pecat desapareix amb els cops de bastó, zigili...!
zigili...!
he, he, he!
zigili...!

Tu saps que el mkpam és cruel, zigili...!

Si mors en el mkpam, en el mkpam seràs enterrat...!

La desaparició de les guerres tribals i el pas d'una civilització agrària a una civilització del confort, poden fer que la força física no sigui més un element constitutiu de la fisonomia de l'home bantú. De totes maneres, aquest pas no està donat. I als nostres pobles estan molt lluny encara de participar de la civilització del confort. La vida a la selva és normal en el sud-Camerú. I la selva engendra homes forts. Els febles són objecte de burles i de menyspreu. L'home de la selva per reeixir en les seves tasques quotidianes ha de ser un home fort.

MATERNITAT

Després de considerar les opcions fonamentals de l'home bantú cal que considerem també les de la dona. Indiscutiblement, que el primer element de l'ideal de la dona africana és la fecunditat. Tota la seva vida està en funció de la maternitat. I és esdevenint mare a l'interior del clan (aspecte comunitari de la seva maternitat) com la dona realitza el seu ideal. L. Senghor, el pare de la Negritud, escriu:

La dona té el primer lloc en la vida de l'Àfrica: més ben dit, hi tenia el primer lloc, doncs l'influència arab-bereber, l'europea i la de les civilitzacions nòmades, no ha parat d'empobrir la seva missió. Aquesta s'explica pel caràcter agrari del món negre. L'explicació és justa però encara hi ha quelcom més. La dona, perquè és permanent de la família i donadora de vida, ha sigut considerada com a font de força-vital i guardiana de la llar, és a dir, depositària del passat i garantia del futur del clan. Es a partir d'aquesta concepció, com s'explica el lloc de la dona i de la mare en la família; la seva missió, el respecte amb que és considerada, la llibertat que hi frueix. La dona africana, contràriament a l'opinió més corrent, no s'ha de lliberar: és lliure des de fa molt temps.

L'educació de la noia, tant en la societat tradicional com en la societat d'avui, al menys en les poblacions de la tribu evuzok, és una iniciació a aquestes funcions vitals. Parlem de l'educació al nivell del clan, sots-clan i família. La noia és iniciada a les seves futures funcions maternals al costat de la mare, de les co-esposes de la mare, al costat de l'àvia i de les altres dones de la família. Poc a poc apren les costums, les prohibicions, els medicaments, els ritus que caldrà guardar per esdevenir fecunda. La dona, com depositària del passat i garantia del futur, rep la vida de mans dels avantpassats per posar-la en

mans de les noves generacions. La seva vocació de donadora de la vida va més enllà de la simple vida física, inclou també el retransmetre als seus fills tota la fisonomia de la vida del clan. Avui, aquesta vocació a la maternitat guarda tota la seva força. La noia desitja casar-se, però sobretot desitja esdevenir mare. Tal com hem dit al parlar de l'home, el matrimoni bantú ideal és aquell que es realitza sota el signe de la fecunditat. Aquesta dimensió és essencial. Com diu Senghor " el matrimoni no és la fundació d'una nova família, ni la integració de la dona a la família del seu marit, és l'aliança de dos clans en ordre a una obra de procreació. " És per això que la dona es realitza molt més com a mare que com a esposa. Molt més com a donadora de la vida que no pas com a acompanya.

Es a partir d'aquesta visió que el poble evuzok accepta joiosament que una noia esdevingui mare sense casar-se; que l'esterilitat sigui considerada com una maladicció; que tant les noies solteres com les casades recorrin a tots els mitjans tradicionals i no tradicionals (purificacions rituals, consultes als endevinaires, visites als mingengan, tractaments mèdics...) per alliberar-se de l'esterilitat i poder esdevenir mares, dintre o fora del matrimoni, tant se val.

En la societat tradicional, el ritu Mevungu tenia per finalitat obtenir el do de la fecunditat per les dones. L'Ozila era una dansa de fecunditat reservada a les dones iniciades al ritu Mevungu. El nom de la dansa i del ritu estan encara presents en el record dels nostres evuzoks. Aquestes celebracions eren un entrar en comunió amb les forces de la natura per poder obtenir la perpetuació de la vida en les clans. En un moment culminant de la dansa Ozila, la primera dansarina s'introduïa un corn en el sexe. Es per la interpretació que els missioners van fer d'a-

questa dansa com eròtica i sexual que totes les missions, catòliques i protestants, van prohibir-la severament, amb grans protestes del poble, doncs l'Ozila representava evidentment quelcom d'essencial per la permutuïtat dels clans.

Les prohibicions de determinats aliments com, per exemple, la carn del simi osok, de l'antílop odzoe, de la trompa d'elefant..., i de determinades accions com tallar llenya pel foc, entrar en una casa mortuòria, trencar els ossos de la carn..., a que la dona s'ha de sotmetre a partir de la concepció de l'infant, prenen el seu sentit en aquesta suprema aspiració a la maternitat. I el mateix cal dir sobre totes les precaucions rituals per evitar l'avortament; sobre l'emblema anomenat abanam abum que la futura mare col·loca en el sostre de la casa per protegir l'infant que ha de nèixer.

La protecció de l'infant continua després de la seva neixença. La mare per tenir llet, si durant el temps de la gestació ha trencat alguna de les prohibicions establertes per la societat, reuneix a la família per fer un petit ritu de purificació i reconciliació. Aquest ritu inclou la declaració dels seus mancaments. La prohibició a que estan sotmesos els pares de cohabitar fins després del desllatament de l'infant que en general dura uns dos anys, està igualment en funció de protegir al nen de diverses malalties possibles. El trencament d'aquesta prohibició exigeix dels pares la celebració d'un ritu de purificació anomenat nsem ndan.

Totes aquestes prohibicions i celebracions rituals encara que ens puguin semblar simplistes tenen un fonament i una significació. El fonament és la visió bantú del món: un món plé de forces que actuen les unes sobre les altres. Un món dividit en forces que poden reforçar la vida i que poden destruir-la. Per altra banda, totes aquestes coses són signes de l'ambient que envolta des del primer

moment les dones bantús, destinades a ser fonts de vida, a fer créixer amb noves existències la vida, la força i el prestigi del clan. Per a nosaltres, són signes que ens diuen amb quin desig, amb quina cura, amb quina esperança i amb quina angoixa, és tinguda la perspectiva d'un infantament. Evidentment que tota aquesta atmòsfera perfila profundament la personalitat de la dona africana i fa que la fecunditat i la maternitat siguin l'element essencial del seu ideal.

Les dones evuzoks, com totes les dones del món, gronxen els seus fills i els hi canten cançons de bressol. La literatura oral beti posseeix un gran nombre de cançons d'aquest gènere que proclamen sota una forma plena de poesia la joia profunda de la maternitat:

Gronxem el nen, gronxem el nen,
Tronc d'arbre florit on creix el bolet ros,
On germina el bolet,
Bolet ensucrat com el bolet blanc
O nen que plores: qué necessites ?

Psit, psit, psit! Infant! Psit, psit, psit!
Saps que faré si el nen plora ?
Si el nen plora el posaré a terra.
Repensant-me el torno a agafar entre els meus braços:
Perquè em dic: el fruit de les entranyes humanes,
Quins dolors!

Psit, psit, psit! Infant! Psit, psit, psit!
Calma't infant !
Descendent de la filla del Riu-de-les-aigües-Negres,
Calma't infant, calma't.
Tendre liana d'aboma (nom d'un bosc salvatge)
Infant, calma't !
e, e, e, e, e, e...!

La societat beti va saber crear una simbologia de la fecunditat i maternitat. D'una manera especial, a uesta simbologia, va ser

desenrotllada en el joc de sorts anomenat abbia. Les sorts eren llançades amb les closques d'uns fruits sobre les quals s'hi gravaven peixos, arbres, figures humanes, animals... Alguns d'aquests gravats eren ideogrames representant els òrgans sexuals femenins, les idees de fecunditat i maternitat.

LA BELLESA

Cal que diguem un mot sobre la bellesa de la dona africana. Es un element que té la seva importància en la descripció de la seva personalitat. Sobretot per la seva relació amb les idees de feconditat i maternitat.

Un proverbi ewondo diu que " si la bellesa fós quelcom que es regalés, les dones anirien a buscar-la a casa dels seus amics. " La dona africana sap ben bé la importància que la bellesa té com expressió exuberant de vida. Es per això que la cerca per tot arreu:

volen una cara bonica.

I s'alegra en veure-la aparèixer al seu voltant:

Una cosa bella comença a existir.!

I la guarda gelosament quan la posseeix:

Una cara bonica no es deixa a ningú.

I s'indigna quan algú la desprecia:

Desprecien una cosa bella: què els hi ha fet ?

I ironitza amb aquella que diu que es bella sense ser-ho:

Dius que ets bella: on has amagat la teva bellesa ?

I sap que la bellesa ha de portar-la a deixar el seu clan per anar al clan del seu futur marit:

La bellesa va molt més enllà de les cases veïnes.

Totes aquestes dites populars fixades per la tradició i guardades en el nostre poble com a divises personals per la crida amb el tam-tam, són un petit exemple de la importància que el poble ha donat a aquest tema.

La bellesa de la dona africana és sobretot ornamentació. És la incorporació de la natura al seu ser per trobar els camins de la vida. Per això, bellesa i fecunditat estan íntimament lligades entre si. Un poble en que la dona aspira profundament a la maternitat, és normal que hagi sabut trobar en tots els moments de la seva història, la manera de manifestar el seu desig essencial sota els signes de la bellesa.

La primera condició per fer nèixer la vida és que la dona sigui desitjada pel marit. És per aquesta raó que tant en la societat tradicional com en els nostres dies, la dona té una gran cura per la netedat del seu cos. La dona bruta és rebutjada pel marit. Cada dia, al capvespre, les dones baixen a la riera per banyar-se. Després del bany, antigament, ungien el seu cos amb un cosmètic fet amb oli i l'escorça vermellova d'un arbre. Avui, també, totes les dones tenen els seus cosmètics, uns els preparen elles mateixes amb l'oli dels fruits de l'arbre Adjab i altres plantes, els altres els compren al mercat. Varias vegades al dia, sobretot després de banyar-se, ungeixen amb força tot el seu cos fins que la pell pren un to brillant.

En l'ornamentació del cos s'empraven collarets de perles, cauris, marfil o coure pel coll, braços i cintura, que moltes vegades prenien la forma d'una bobina. El nkenmbom era un bastonet atravesat a la paret de separació de les dues fosses nassals. Un proverbi del país evuzok diu que " les noies tallen les seves dents". En efecte, fins no fa gaire, homes i dones tallaven en diagonal les dues dents frontals superiors, deixant un camí entre les dents. Aquest camí és tingut (encara avui molts homes i dones guarden les seves dents tallades d'aquesta forma) com un signe de bellesa. La persona que no el té no pot alenar amb força el rostre d'una altra persona. I entre els bantús, l'alé

és un signe de la força-vital. Les mares no besen els seus fills sinó que acosten la seva cara a la dels infants per alenar-los. El camí entre les dents és un pas per poder comunicar la força-vital a un altre. És quelcom més que un signe de bellesa. En la col·lecció d'escultures africanes de Charles Roton, a Paris, hi hi una estatueta de dona amb una llenca de ferro forjat que li surt de la boca i li arriba fins els peus: com una gran alanada, signe de la força-vital que la dona aporta al seu grup.

El tatuatge va ser un dels elements d'ornamentació més estimat en l'antiga societat tradicional. Alguna vegada tenien una significació ritual, com per exemple el tatuatge fet a la nuca dels iniciats al ritu So, però la majoria de vegades, segons les informacions rebudes en el nostre país, tenien un valor ornamental. L'occidentalització del Sud-Camerú ha fet desaparèixer la pràctica del tatuatge. Malgrat això, podem trobar-ne un nombre molt considerable entre les persones adultes, relíquies d'una pràctica no massa llunyana. És així com nosaltres n'hem pogut fer un bon recull. La varietat de motius, la seva simetria i precisió, ens demostren que aquesta tècnica havia arribat a una gran perfecció. Hem vist tatuatges a gairebé totes les parts del cos: front, galtes, braços, esquena, tòrax, ventre, cames... La seva tècnica consistia en fer sobre la pell petites escarificacions seguint el dibuix volgut per l'artista. Sobre les petites ferides s'hi fregava el sutge que quedava en el fons d'una cassola després de cremar-hi la resina d'un arbre. Alguns artistes lograven la diversitat de tonalitats per mitjà d'escarificacions més espaiades. El tatuatge era una operació molt dolorosa. Comportava centenars d'incisions sobre la pell.

Avui, la dona del nostre país, seguint els seus propis principis estètics, ha adoptat la majoria d'elements d'ornamentació femenina del món occidental. En els pentinats, però, ha guardat la seva

originalitat. Els seus trenats són plens de bon gust, de simetria i de varietat. Són autèntiques obres d'artesanía.

.....

Tots aquests elements: paternitat, riqueses, domini, força, autoritat, maternitat i bellesa que ens han donat el perfil de la personalitat de l'home bantú estan ínitmament entrelligats i tots ells, com un tot, es realitzen plenament en el matrimoni bantú, com expressió o concretització suprema del seu ideal. En efecte: l'home bantú en el matrimoni es realitza com a pare, com a transmissor de la força-vital en el clan, com a cap d'una comunitat que neix, com a posseïdor de béns, esposes, fills i riqueses. I la dona, com a mare.

Sovint, per a nosaltres occidentals, el matrimoni africà és una pedra d'escàndol, amb massa elements negatius com per poder-ne fer un judici equilibrat. Les nostres pedres d'escàndol són: el domini de l'home sobre la dona amb expressions com el càstig físic i l'exclusió de la dona de la vida social del marit; l'absència d'amor (segons el nostre concepte occidental); l'absència de diàleg, de participació en la vida de la llar; les funcions excessivament casolanes de la dona; la duresa del seu treball, amb una divisió tal (treball de la dona, treball de l'home) que fa que l'home no aporti una ajuda més permanent a la casa, quan moltes vegades està sense fer res; el dret del clan sobre els infants nascuts d'una noia no dotada; l'excessiva gestió dels pares - clans - en el matrimoni dels fills; el dot; la poligàmia; el divorci... Però segurament que donaríem un valor més just a totes aquestes formes del matrimoni bantú si ens alliberéssim de la nostra concepció occidental actual i ens miréssim el matrimoni africà amb prespectiva bantú. En una societat en la qual la vida és el valor essencial, i els lligams de sang estructurèn la societat, és lògic que l'home es realitzi més com a

pare que no com a espòs, i la dona més com a mare que no pas com a esposa.

Fecunditat i posteritat són els valors primers del matrimoni bantú i el punt de partida per poder judicar algunes de les seves estructures. El divorci, per exemple, sobretot quan és per esterilitat de la dona, més que ser considerat com un acte d'infidelitat a l'esposa, cal considerar-lo com un acte de fidelitat a la supervivència i engrandiment del clan. Com un acte, doncs, de fidelitat a les seves exigències fonamentals.

La poligàmia, en la concepció bantú, és més un signe exuberant del desig essencial de posteritat i de prestigi que no pas un signe de menyspreu a la primera o altres esposes. És precisament en el matrimoni poligàmic on podem veure a l'home realitzant-se més com a pare que no com espòs. Com en el món bíblic patriarcal, en que la força de la posteritat era més gran que la força de l'amor. La poligàmia està en funció de la vida perquè està orientada a una posteritat, a l'engrandiment del clan; perquè és font de riqueses i motiu de prestigi; perquè és signe de força, de triomf sobre la mort i d'enfortiment de l'existència del clan. El matrimoni poligàmic comporta moltes aliances. Aquestes aliances són nous reforçaments de la vida del clan.

Sens dubte que per a nosaltres occidentals, l'amor té una gran importància en la valorització del matrimoni. I ens dóna la impressió de que tant en el divorci, com en la poligàmia, com en la manera global de concebre's el matrimoni africà, l'amor, la comunió afectiva i l'amistat entre els esposos hi és absent. Afirmar l'absència d'un autèntic amor en el matrimoni africà ens sembla que és mirar-nos les coses des d'una perspectiva molt occidental. La dona és estimada per allò que és essencialment segons el pensament bantú. I la dona essencialment és fecunditat. La dona és estimada per l'home i el clan que la dota en virtut de totes les seves funcions maternals. Ni l'amistat

ni el diàleg juguen un paper tant determinatiu com el de la fecunditat. És així com ens hem d'explicar la manca de festeig, els casaments a través d'intermediaris, la intervenció dels pares en l'elecció de les esposes, la consolidació del matrimoni després del naixement del primer fill.

El matrimoni bantú no és concebut sota la ~~pro~~ perspectiva d'un amor sinó d'una aliança entre clans diferents per una obra de procreació. Cal considerar-lo, doncs, a partir de les nocions d'aliança, solidaritat, intercanvi, fidelitat, fecunditat i les seves conseqüències. En els petits fets de cada dia, poques vegades sentim a dir: " el meu marit no m'estima ". En canvi són freqüents aquestes lamentacions: " el meu marit no em guarda gens bé...", "...el nostre matrimoni no va bé: la meva dona no ha tingut cap fill...", "...el meu marit no ha fet cap regal a la meva família..." Totes aquestes exclamacions fan referència a la violació d'unes exigències pròpies d'una aliança entre dos grups per una obra de procreació.

El dot és una altra pedra d'escàndol pels occidentals. Per judicar aquesta institució cal que l'enquadrem en la perspectiva de la fecunditat i de la noció de do que, en aquestes societats, inclou sempre el retorn d'un altre do equivalent o superior.

Primitivament, quan el dot era quasi un signe sag amental, el grup de productes locals que s'entregaven a la família de la dona, no era sinó una manera molt agrària d'expressar que aquella noia com a futura creadora de la vida era una valor preciosíssim pel clan que la dotava. Per altra banda, a una vivilització d'idees comercials tant rudimentàries no podem aplicar-li els nostres conceptes de comerç i intercanvi tant mercantils, tan poc sacramentals, completament desacralitzats, i acusar-la de "vendre les seves dones" i de traficant-hi. Fins i tot avui, en el moment de fer el judici del dot, cal que tinguem en compte aquest aspecte: el dot és un signe de valorització de la dona per la seva virtut essencial

de donadora de vida. Per part de l'home i del seu clan, el dot és un signe de força i prestigi. Es per mitjà del dot que el clan de l'home manifesta al clan de la dona tota la seva força, tota la seva capacitat per poder acollir com cal a la nova esposa.

REFLEXIONS PASTORALS

A través d'aquestes planes hem intentat veure com en el cor mateix de la visió bantú del món s'hi troba el binomi vida-mort. Davant d'aquesta constatació, i com a primera actitud pastoral ens cal una visió de fe: creure que aquest binomi vida-mort és un element constitutiu de la història de salvació d'aquest poble. D'una història de salvació que s'ha anat realitzant en el temps, a l'interior de cada home, de cada clan, de cada tribu, de tot el poble bantú sencer, segons el seu propi geni religiós. Creure que aquesta creació ha sigut una obra feta entre Déu i l'home bantú, i que, per tant, en el seu interior hi haurà molts trossos de llum i molts trossos de tenebres, com qualsevol obra in fieri, com la mateixa història de salvació del Poble d'Israel que va ser una manifestació progressiva que es va anar purificant i transformant en el temps.

La nostra pastoral ens demana, doncs, acceptar la noció temps com element essencial de tota història de salvació (individual o comunitària); ens demana també situar-nos en una perspectiva històrica, en un saber anar continuant l'obra començada per Déu juntament amb tot el poble bantú des de fa molts segles, per portar-la de mica en mica a la seva maduresa.

Nosaltres, en el país evuzok, no podem prescindir d'un fet: el nostre poble és efectivament i afectivament cristià però per estructura mental és animiste. Cal que tinguem en compte aquest moment fet amb dos nivells diferents. I és llavors, més que mai, quan cal situar-nos amb una perspectiva històrica i admetre a l'interior de la nostra comunitat formes i estructures menys cristianes perquè potser estan encara en camí; ens caldrà admetre una visió del món i una antropologia amb tots els seus valors i tots els seus contra-valors. Sense condemnar ^{no} res en bloc.

Respectant sempre l'obra iniciada per Déu.

Després, la nostra pastoral ens exigirà anar descobrint en aquesta sensibilitat pel tema de la vida i de la mort aquells elements que poden ser autèntiques preparacions de Déu envers una plenitud cristiana. Situats en aquesta perspectiva, voldriem senyalar en primer lloc que l'aspiració suprema de l'home bantú per la vida, l'afany de viure intensament la vida humana, de cercar-la a través de tot l'univers, de reforçar-la i defensar-la contra les forces del mal; la convicció en un Déu-Principi de tota la força-vital escampada per l'univers; la valorització de la fecunditat i posteritat..., totes aquestes aspiracions profundes preparen al poble bantú a comprendre el missatge del Crist: Jo sóc la Vida, he vingut perquè tingueu vida i la tingueu abundantment, el que creu en mi posseirà la vida eterna...

Igualment, el recurs d'aquests pobles a les forces creades; el desig d'entrar en comunió amb elles per reforçar la força-vital de l'home i la societat; la concepció de l'univers com un complex de forces relligades entre si i finalment ^{amb} ~~en~~ Déu..., poden ser també intuïcions pre-cristianes del missatge cristià sobre el Crist còsmic. Potser a través de ritus, de màgies, de tòtems i tabús, a través de formes elementals que fins i tot poden semblar-nos grolleres, Déu ha anat preparant aquest poble per fer-li comprendre el misteri de la seva voluntat, d'acord amb la decisió benivolent que s'havia proposat en ell per realitzar-la en la plenitud del temps: reunir totes les coses en el Crist, tant les del cel com les de la terra...

Finalment, la convicció del poble evuzok sobre la presència d'unes forces del mal que cerquen la mort i l'afebliment de la vida; el destí de l'home com un ser en lluita entre la vida i la mort; el seu afany d'alliberar-se d'aquestes forces malèfiques..., poden

ser igualment camins preparats per Déu per fer nèixer en el cor del poble bantú l'esperança en Aquell que va venir " a fi de destruir per mitjà de la mort el qui tenia el domini de la mort, això és el diable, i d'alliberar tots aquells qui la por de la mort tenia subjectes tota la vida à l'esclavitud..."

Durant el nostre primer temps d'estada al Camerú, no compre-
nem que els nostres bantús necessitessin el llenguatge dels
signes i dels ritus. Era normal. Venien d'un món que estava
desacralitzant la natura i buidant la vida de signes i ritus.
Els nostres profetes més aviat proclamaven el despullament en
l'art, la literatura, la litúrgia i en la manera d'expressar-
nos amb Déu i amb els homes. Però a mesura que hem anat entrant
en el moment present de la història de salvació del nostre po-
ble, hem comprés que aquest, avui, té necessitat de signes, del
cant, la dansa, el crit, la paraula..., de litúrgies o celebra-
cions que expressin el destí de l'home: la seva lluita entre la
vida i la mort, i que caminin vers el contingut essencial del mi-
ssatge cristià: la victòria de la vida sobre la mort en Jesucrist.

La pastoral tradicional en el sud-Camerú ha sigut una pastoral
d'absència i de condemnaió de totes les litúrgies i formes
d'expressió religioses tradicionals. Hem volgut despullar aquests
pobles de les seves celebracions i hem creat un buit en aquells
moments fonamentals de la seva existència. I quan ens hi hem fet
resents ho hem fet imposant de cop i volta un llenguatge nou,
totalment estranger, ben lluny de poder incorporar-hi les seves
aspiracions més profundes. En les nostres dies, malgrat l'acti-
tud condemnatòria de les Missions, els cristians celebren moltes
de les litúrgies tradicionals animistes. Amb consciència d'infi-
delitat legal als preceptes de la Missió, però amb consciència

de fidelitat a la pròpia visió del món. Com és normal, aquestes litúrgies són celebrades al marge de l'Església. Entre Església i Animisme no hi ha hagut mai cap diàleg.

Nosaltres pensem que la condició prèvia de tot diàleg és suprimir el clima de condemna. I aquesta és la nostra primera actitud. Després, de mica en mica, procurem participar en totes les seves celebracions. Aquesta presència té una gran importància. Primerament, perquè davant dels ulls del poble significa una integració a la seva vida. Després, perquè és només des de dintre com podem aprofundir els seus valors. Finalment, perquè amb aquesta presència podem entrar en comunió amb la història de salvació del nostre poble.

En parlar de la religiositat del poble evuzok direm que en la situació actual de simbiosis, les celebracions cristianes són acceptades pel poble com a camí per expressar la seva religiositat tradicional. Sobretot actualment que moltes de les celebracions animistes han sigut desterrades per la força - moltes vegades física - de la colonització i de la cristianització. Aquesta situació ens fa creure en la necessitat de crear una litúrgia cristiana al nivell clànic que sigui expressió de l'actitud de l'home davant del tema de la vida i de la mort. Però no sempre s'hauran de crear noves celebracions sinó que serà suficient valoritzar les existents davant dels ulls de la gent assumint-les, il·luminant-les, si fos necessari, amb la llum de l'Evangelí. Seria el cas del matrimoni tradicional i de les litúrgies de reconciliació que podrien convertir-se en autèntiques celebracions sacramentals de l'amor i del perdó.

En cada moment de la història hi ha una manera - o moltes - d'en-

carnear l'ideal cristià. Sens dubte que el desenvolupament de la teologia, la cultura, les circumstàncies socials i polítiques... deuen ser factors que van determinant, sota l'acció de l'Esperit, les diferents maneres d'encarnar l'Evangelí.

Tot això que acabem de dir sobre la fisonomia de l'home bantú, ens fa pensar que en aquest moment de la història de salvació d'aquest poble, deu haver-hi una manera bantú d'encarnar l'Evangelí que tingui les seves arrels en la seva fisonomia pròpia. Una manera, evidentment, que no serà definitiva sinó que anirà evolucionant a mesura que evolucioni la seva visió del món, la seva antropologia, la seva cultura, les seves condicions socials i econòmiques. A mesura que la història de salvació d'aquest poble vagi evolucionant vers la seva plenitud. El cristianisme és evolució. Una història. I el dinamisme de l'Esperit aporta cada dia en el si de l'Església noves creacions.

**III DIMENSIO SOCIAL DE L'HOME BANTU.
EL POBLE EVUZOK ES UNA COMUNITAT
DE GERMANS.**

=====

L'HOME BANTU I LA CREACIO

En aquest capítol voldríem presentar alguns trests de la dimensió social de l'home bantú. Primerament, direm quelcom sobre les seves relacions amb l'univers.

L'home viu en societat amb totes les forces de la creació. Segons el sistema bantú, l'home està al centre de l'univers, però no sol, sinó en relació amb totes les altres creatures. El seu univers és com una immensa tela d'aranya en la qual tots els sers són interdependents. Pel principi d'interacció de les forces, segons el qual, les forces de l'univers actuen unes sobre les altres, l'home entra en comunió amb tota la creació.

L. Senghor, en " Negritude et Humanisme " escriu:

L'home no està sol en el món. Una força vital semblant a la seva està en el si de cada objecte d'aparència sensible, des de Déu fins al darrer grà de la creació. El negre ha instituit una jerarquia rigurosa de Forces. Al capdamunt s'hi troba Déu, únic, increat i creador: Aquell que té la força i el poder per si mateix i dona l'existència, la substància i el creixement a les altres forces. Després, s'hi troben els avantpassats i, entre ells, primerament, els fundadors dels clans. Tot seguit, els vivents. I finalment, els animals, vegetals i minerals.

Els vells evuzoks expliquen el lloc de l'home en la Creació amb el mite següent:

Déu va engendrar quatre sers: mod Zamba (l'home fill de Déu), ngi Zamba (el gorila fill de Déu), wa Zamba (el ximpanzé fill de Déu) i bekoe Zamba (el pigmeu fill de Déu).

Un dia va cridar-los i els hi va donar un grapat de llavors perquè cultivessin la terra. Les prengueren i se n'anaren.

Ngi Zamba sortí cap a la selva. Després de caminar una

estona va veure un raim de fruita que penjava d'un arbre. Deixà les llavors a terra, s'enfilà i s'entretingué a menjar-ne. Mentrestant, Déu s'acostà al peu de l'arbre. Va veure les llavors. Es va indignar. Cridà al gorila i li va dir: " Perquè no has tingut cura de les llavors que t'he donat, tu no cultivaràs la terra. Tindràs d'espavilar-te per trobar el teu aliment".

Wa Zamba va fer el mateix: va deixar les llavors per terra i s'enfilà a un arbre per menjar formigues vermelles. Déu va castigar-lo com al gorila.

Bekoe Zamba, el pigmeu, després de rebre les llavors, es va endinsar per la selva. A ell li agrada molt la mel. Quan va veure un rusc, deixà les llavors i pujà a l'arbre per menjar-ne. Déu va arribar darrera seu i en veure les llavors escampades per terra, va dir-li: " Es veritat que tu ets com els homes, però perquè no has guardat bé les llavors tu viuràs a la selva com un animal. Els homes, però, no faran trampes per atrapar-te."

Mod Zamba caminà tot el dia. Quan va estar cansat va asseure's, va encendre un foc i descansà. Al cap d'una estona va arribar Déu: " On són els altres ?" - "No ho se pas, va contestar-li, a la selva hi ha tants camins..." - " Bé, va dir-li Déu, tu no has fet com ells, has guardat les llavors i no les has abandonat per anar a cercar altres aliments. Només tu cultivaràs els camps i dominaràs als altres..."

Aquest mite ens posa en contacte amb els aspectes fonamentals de la visió bantú de l'home: a) l'home no està sol, b) l'home està en el centre de la creació, i c) l'univers te un sentit sagrat. A partir d'aquesta visió còsmica de l'home, de la seva relació amb Déu i els altres sers de la creació, comença la seva dimensió social.

LA DOBLE DIMENSIÓ DE L'HOMME BANTU

Com veurem immediatament, l'univers bantú ens dóna la visió de l'home concebut com un ser doble: home-dona, masculinitat-feminitat. L'androgenisme és un element permanent de l'antropologia animista.

Segons els Dogon, Déu està present en cada un dels infantaments. Sobre la terra hi dibuixa dos principis vitals, un de masculí i un altre de femení. En el moment en que el cos del nou nat pren contacte per primera vegada amb la terra, aquest queda possessiónat dels dos principis. L'home Dogon és corporalment un i espiritualment doble. La societat li reconeix el sexe que té en les apariències però espiritualment el considera androgin.

Es interessant observar que en la llengua dels Dogon, el terme ànima és expressat amb una repetició del mateix vocable: ànima-ànima. Com per insinuar la doble virtualitat de l'home. Entre els betí, el terme ànima està format per un doblament incomplet (nsi-sim). En la llengua ewondo, quan un doblament és incomplet, i porta a la vegada un canvi de to, com és el nostre cas, inclou l'idea de graduació. La primera part del mot, la més dominant, té un sentit augmentatiu, la segona un sentit diminutiu. Com un reflexe de la masculinitat, principi actiu i de la feminitat, principi passiu de l'home betí en plenitud.

Altres mites sobre la creació ensenyen que Déu va crear primera - ment l'home. L'home va pecar. Déu va voler-lo castigar amb la mort. I és en aquest moment quan va crear la dona, dient: " L'home pot morir però la vida humana romandrà sobre la terra." La interpretació és la següent. L'home que és masculinitat en el seu primer moment i feminitat en el segon, esdevé home-dona pel triomf de la

vida sobre la mort, és a dir, pel triomf de la fecunditat.

En el nostre poble, l'home total no és el nen. Tampoc l'adolescent. És l'home casat. L'home-doa^{ng}. Un evuzok ens deia: " Totes les coses porten el signe de l'home total..." Efectivament, l'Animisme ha humanitzat el seu univers. L'espai, el llenguatge, la música, la dansa, el color, la natura..., han esdevingut representacions de l'home en la seva doble dimensió. L'Animisme ha omplert el seu món de signes que ens parlen del caràcter essencialment comunitari de l'home.

El So era el gran ritu d'iniciació del poble betí. El pas de l'adolescència a l'home en plenitud, posseïdor dels dos principis vitals, masculí i femení. La seva simbologia expressava constantment aquesta idea. L'emen So consistia en la declaració pública de la celebració del So a càrrec de la persona més digne del clan. Era una gran festa. En la declaració, feia la confessió dels pecats, seus o del clan, que l'obligaven a celebrar el So. Amb aquesta festa començava la preparació dels candidats perquè fossin dignes de menjar la carn de l'antilop so, rebre el tatuatge sagrat i renèixer pel pas de la tomba del So a la vida nova del Ser Doble. Perquè la declaració fos vàlida, l'organitzador del ritu, amb un altre membre venerable del clan, s'agafaven ben fort, donant-se les esquenes i, com una sola persona, feien els mateixos gestos. Era una representació plàstica que senyalava a tots els candidats la fita del ritu d'iniciació.

El tatuatge del So no era un element purament ornamental com la majoria dels altres tatuatges que trobem en el país evuzok. Fins i tot la seva tècnica és diferent. El tatuatge del So és el signe de l'home perfecte (mfan mod) del poble betí. El seu dibuix és un ideograma que representa el fal·lus per un cantó i la vulva

per un altre. El nom d'aquest tatuatge, mvon, és un derivat del mot ebon que significa vulva. El seu sentit seria: home posseïdor de vulva.

El tòtem del poble betí ha sigut l'antilop anomenat so (*cephalophus leucogaster*) que ha donat el seu nom al ritu d'iniciació. Els trets característics d'aquest animal (masculins i femenins) han fet que esdevingués el prototipus del sexe masculí. Es per això que la dona té prohibit menjar-ne. L'adolescent no podia fer-ho fins el moment de ser iniciat. El poble atribuïa una virtut femenina a la ratlla negra dorsal de l'animal. Els candidats, pel fet de menjar el so i de tatuar-se l'esquena, s'incorporaven el principi femení i esdevenien homes complets amb els dos principis vitals.

El cos humà de l'home és una representació de la doble dimensió de l'home betí. Tots els membres del cantó dret són signe de la dimensió masculina, els del cantó esquerra de la dimensió femenina. En la llengua ewondo, els mots espos-esposa, mascle-famella, són emprats per designar el lloc de cada un dels membres del cos humà. Substitueixen les nocions de dreta-esquerra. L'ull dret és l'ull mascle, el peu esquerre és el peu esposa... El concepte de masculinitat va unit a les idees de força, activitat. Es per això que el principi masculí es localitza en els membres o parts del cos humà que són capaços d'una acció més enèrgica. L'element femení, en canvi, en aquells que es caracteritzen per la seva feblesa o passivitat. Una dona ewozok s'explicava d'aquesta manera: " Aquest cantó (senyalava el dret) és l'home perquè és el cantó de la força, l'altre (senyalava l'esquerra) és la dona perquè és més feble " Seguint aquestes categories, el dit petit de la mà és anomenat dit esposa i el polze dit esposa.

En el món animista, la Paraula és també una representació de l'home en la seva doble dimensió.

Segons els Dogon, la bona paraula infla primerament el pulmó mascle, després el pulmó femella. La paraula dolenta segueix el procés invers. El camí de la primera va del cantó mascle al cantó femella. Les dues orelles tenen el poder de captar igualment totes les paraules, però la dolenta entra per l'orella femella mentre que la bona s'introdueix per la mascle.

Segons la concepció del nostre poble, en el llenguatge, hi ha paraules mascles i paraules femelles. Una paraula convincent, dita amb força, plena de veritat, és mascle. En canvi, una paraula sense importància, intrascendent, és femella.

La llengua ewondo, com gairebé totes les llengües bantús, és una llengua musical en la qual els tons de cada una de les síl·labes d'una paraula tenen una importància capital, de tal manera que el simple canvi d'un to d'una síl·laba pot fer canviar el sentit de la paraula. En general, els tons alts són anomenats femenins mentre que els baixos tenen una valorització masculina. Aquesta distinció té igualment una gran importància en la música i en la fabricació dels instruments musicals.

El tam-tam, per exemple, representa un home estirat a terra amb la boca oberta envers aquell que el toca. L'instrument està dividit en dues parts: el tam-tam espòs i el tam-tam esposa. El llavi superior, el que domina més, el més actiu, el més àgil, representa a l'home en la seva masculinitat. El seu to és el baix. L'altre, l'inferior, el menys actiu, representa a l'home en la seva feminitat. El seu to és l'alt. El tam-tam, doncs, és un instrument androgin que, com veurem més endavant posseeix el do de la paraula per poder-se comunicar amb els homes.

El mvet és un instrument semblant a una guitarra, fabricat amb un tros de bambú de ràfia (*raphia vinifera*) i unes carbasses que serveixen de caixa de ressonància. Les cordes de l'instrument són les fibres del tronc que hom separa amb gran cura i que són tensades per mitjà d'un bastonet clavat en el bambú, en una posició asimètrica. Aquesta assimetria fa que les cordes del cantó dret siguin més llargues i donguin els tons baixos, mentre que les altres, més curtes, donen els tons més alts. La mà dreta del trobador de mvét toca les cordes que corresponen a l'escala de notes baixes, i l'esquerra les que corresponen a l'escala de les altes. Aquestes coincidències no són en va i transformen el mvét en una representació de la doble dimensió del ser humà. El cantó dret de l'instrument, les cordes llargues, el to baix, la mà dreta del trobador, tenen una significació masculina, mentre que el cantó esquerra, les cordes més curtes, el to alt i la mà esquerra, tenen una significació femenina.

El hilun és un instrument semblant també a una guitarra. No és un instrument propi dels betí sinó dels nostres veïns Bassà. El sots-clan Dima del país evuzok està emparentat amb els Bassà. Per això el hilun no és desconegut entre els evuzoks. Aquest instrument és com una caixa feta amb un tronc. De sota hi surten uns branquillons que aguanten les cordes que van a parar sobre la cixa. Un home del sots-clan Dima va descriure'ns el seu hilun com un signe de l'home perfecte (ngum mod). Tres de les seves cordes representaven l'home. Les altres ee cinc, la dona. Els seus cants eren iniciats amb una veu masculina. Inmediatament, una veu femenina responia a la veu de l'home. Així, el cant, la música i el ritme es convertien en un diàleg entre l'home i la dona. El conjunt de cordes era una representació d'aquells que aportaren la vida en el seu sosseedan llinatge: 1ª corda: Pindet

que va engendrar Um; la 2ª corda: Um que va engendrar Nyobe; 3ª corda: Nyobe que va engendrar Bela-nyo..., i així successivament, com un autèntic arbre geneològic.

Les nyas o maraques són també un instrument androgin. La més gran, la que s'agafa normalment amb la mà dreta, és anomenada mascle. L'altra, més petita, és la femella.

El nken és un doble gong unit per la part superior. Com dues campanes sense batall que es fan resonar picant amb un bastonet. Una més gran, l'altra més petita. La primera mascle, la segona femella.

Segons la cosmogonia del poble betí, l'espai és sexualitzat: el nord, el cantó dret, representen la dimensió masculina de l'home; el sud, el cantó esquerra, representen la dimensió femenina. En el llenguatge de cada dia, un evuzok no diu mai: " m'en vaig pel cantó dret...", sinó: " m'en vaig pel cantó mascle..."

El sol és un element masculí. En ewondo és anomenat cap del cel. La lluna és femenina i és anomenada simplement amb el nom de noia. En totes les mitologies d'aquests pobles, la lluna, la dona i la fecunditat estan íntimament relacionats entre si.

Els vilatges dels nostres pobles segueixen l'estructura monogàmica o poligàmica de la família. Estan formats per la casa mascle i la casa o cases femelles. La primera, és la casa de l'home, ocupa el lloc més digne del vilatge, és més espaiosa. Les cases femelles pertanyen a les dones, estan al voltant o al darrera de la casa mascle, són més petites. Igualment, els pals mestres que s'empren en les construccions de les cases són anomenats pals mascles, mentre que tots aquells que te -

nen una funció més secundària són anomenats pals femelles.

La divisió d'arbres i plantes segueix el mateix principi. Els arbres alts, forts, amb no gaires branques, són mascles. Aquells que són febles, amb una escorça lleugera, moltes branques, fusta tendre i blanquinosa, són considerats com arbres femelles. La bananera és un cas típic de la dimensió femenina, per la seva feblesa i per l'exuberància dels seus fruits. L'arbre Oven (copaifera religiosa), en canvi, és l'arbre mascle per excel·lència, segurament el més alt de tota la selva primària i, en la mentalitat del nostre poble, aquell que governa a tots els altres arbres gràcies a la seva extraordinària força numinosa.

En fi, hi ha maneres de fer, gestos i treballs, que corresponen a l'home i són expressió de la dimensió masculina. D'altres, que corresponen a la dona, i són expressió de la dimensió femenina. Quan l'home i la dona caminen junts, l'home ho fa pel cantó mascle, la dona pel cantó femella. En el llit, la dona ocuparà sempre el lloc corresponent al fons de la cambra (ngal nda = cantó femella de la casa), el marit, en canvi, ocuparà el lloc que està més a la vora de la porta. Els treballs més forts són considerats com a masculins, els menys pesats i més propers a l'idea de fecunditat (terra, aigua, agricultura...) com a femenins.

Els mites ensenyen a l'home aquells esdeveniments que l'han constituït existencialment. Una de les seves característiques és la seva relació amb els orígens del temps i de les coses. Els mites expliquen la creació del món, l'origen del treball, de les geneologies dels pobles, de la mort... Un altre element essencial del concepte de mite és la seva reactualització ri-

tual. Els mites són celebrats. Moltes litúrgies dels pobles primitius no són sinó simples retorns rituals als orígens de les coses per adquirir-ne el seu coneixement i, en conseqüència, per poder participar de la seva força. Segons l'estructura general dels mites, només allò que està en els orígens és concebut en tota la seva plenitud. Ser iniciat al coneixement dels mites és doncs adquirir un poder nou, una vida nova. Es retornar (ritualment) a l'esplendor dels començaments. Es fer ~~àdhés~~ la història reversible.

El ritu d'iniciació del poble betí era una reactualització ritual del mite de la creació tant comú en els pobles animistes, segons el qual l'home va ser creat amb una doble virtualitat.

Es per tant en els mites, en les seves celebracions i representacions on hem de saber pouar per descobrir la visió animista de l'home.

A partir de les dades que hem anat donant, podem afirmar que en el món animista, l'home és concebut com una unitat essencialment diversificada, interdependent i complementària. En efecte: en la creació, hem vist que Déu reuneix els dos principis vitals en una mateixa persona. En el camp de les representacions d'aquest mite, la dimensió femenina i la dimensió masculina es troben sempre en una mateixa unitat fonamental. Per altra banda, hem vist que aquestes eren tan diferenciades com ho són, en l'unitat-espai, la dreta i l'esquerra, i, en la unitat-tam-tam, el to alt i el to baix o el llavi superior i el llavi inferior. En totes les representacions, la diversificació segueix l'esquema següent:

MASCULI

- . fort
- . primari

FEMENI

- . feble
- . secundari

=====

MASCULI

FEMINI

fort

feble

primari

secundari

actiu

passiu

=====

com elements essencials
d'una mateixa realitat

Els instruments musicals, l'espai, el firmament... són unitats indivisibles. La seva perfecció està en la conjunció de l'element masculí i de l'element femení.

Aquesta visió de l'home no és antifeminista. No situa la dimensió femenina en un altre ordre de coses. Ni tampoc, com s'afirma tantes vegades, la dona africana és concebuda com una reg. Ni dels rites, ni de les seves representacions, al menys, poden deduir-se aquestes afirmacions. La dimensió femenina és concebuda com una dimensió essencial en la concepció de l'home.

En el pla ideal, l'animisme, en les relacions home-dona, posa l'accent sobre la diversificació, la interdependència dels dos principis vitals i la complementaritat en una mateixa unitat.

En el pla concret, els ewondos ensenyen la necessitat d'aquest aspecte complementari amb els proverbis següents:

Amb una mà sola (mascle o femella) no es pot pujar a dalt d'un arbre.

Amb una mà sola no es pot lligar un paquet.

La suor del front no s'eixuga només amb un dit.

Tota aquesta concepció mitològica juntament amb les seves reiteracions rituals i les seves representacions, tenen una gran importància perquè, amb el pas del temps, han anat afaiçonant la vida del

nostre poble de tal forma que podrien descriure la vida clànica amb tot el seu teixit de relacions i formes gràcies a la visió mítica de l'home: com una unitat (la del clan) essencialment diferenciada (jerarquia, classes d'edat, treball masculí i femení...), interdependent i complementària que té com a destí el triomf de la vida sobre la mort per la descendència.

LA FORÇA-VITAL I ELS DIFUNTS

A l'origen de la dimensió social de l'home betí hi trobem la Força-Vital. És la seva raó última. La Força-Vital rebuda dels avantpassats és el principi universal que relliga ontològicament la societat bantú. En el nostre poble, parlar de lligams de sang és parlar de comunió vital, de participació de la força-vital d'un Avantpassat comú. Aquesta comunió vital està a l'origen de tota l'estructuració de la societat bantú. Explica les seves dimensions. Dóna a l'home el sentit de poble, de raça, de tribu i de clan. Engendra la societat en centres concèntrics que van des de l'home fins a la tribu.

Per la força d'aquest principi vital, les dimensions de l'home i de la societat, van més enllà de la seva realitat terrena. Tots i cada un d'aquests centres concèntrics tenen una dimensió escatològica, un lligam amb els avantpassats no perfectament morts. En efecte: els difunts cal considerar-los com a membres presents de la societat que exerceixen una mena de paternitat sobre els vivents, reforçant llur vida a l'interior del clan.

A continuació volem presentar alguns testimonis trets de la literatura tradicional i moderna, de les celebracions rituals i dels fets de cada dia, que ens mostren la convicció del nostre poble en la presència dels difunts en la societat dels vivents.

En la literatura tradicional, les faules, proverbis i cants, evocuen sovint les accions dels bekon o esperits dels difunts entre els vivents. Aquest cant pertany al ritu Ngi del poble Betí, i, entre altres temes, inclou la celebració del mite escatològic segons el qual els homes després de la seva mort han d'atrevessar un riu anomenat endam per a purificar-se i entrar en el

reialme dels bekon. Els candidats al ritu Ngi actualitzaven ritualment aquest mite pel pas d'un túnel anomenat endam Ngi:

- Per les cendres consagrades de la víctima oferta
Pels esperits errants de la nit
Que ronden per les foscuries del bosc
Sense repòs...
Jamai!

Cor: Yo, Yo, jamai !

- Esperits dels morts que no han vist els sacrificis fúnebres

Cor: Yo, yo, jamai !

- Morts que encara no heu passat el riu de les llàgrimes.

Cor: Yo, yo, jamai !

- El riu de les llàgrimes i dels sospirs.

Cor: El riu de les llàgrimes i dels sospirs.

- El riu del gran repòs.

Cor: El riu del gran repòs.

- Esperits de la nit, ombres dels esperits,
Protectors nostres.

Cor: Protectors nostres.

- I tu, fill meu, que els esperits vetllin sobre tu,
Sobre tu, fill meu !
Que vetllin sobre tu per sempre.

Cor: Yo, yo, per sempre !

El cant ens dóna elements que estan ben presents en la mentalitat del nostre poble. Implora els esperits dels difunts que rondan sense repòs, que encara no han passat el riu de les llàgrimes i no han vist els sacrificis fúnebres dels vivents. Implora igualment els esprits protectors perquè vetllin sobre els candi-

dades que han d'actualitzar el mite del pas del riu dels morts.

Igualment, en la literatura moderna, els poetes africans evocuen sovint aquesta dimensió de la societat africana. Birago Diop escriu els versos següents:

Escolta les coses
Més que no pas els homes.
La veu del foc que gaspireja,
Escolta la veu de l'aigua.
Escolta en el vent
Els sanglots dels matolls:
Es l'alé dels avantpassats...

Aquells que estan morts no ens han deixat per sempre.
Estan a l'ombra que ens embolcalla.
Els morts no estan sota terra:
Estan en l'arbre que tremola,
I en els tions que ganeguen
I en l'aigua que dorm,
Estan dintre casa, i a fora, amb la gent.
Els morts no estan morts...

Aquells que estan morts no ens han deixat per sempre
Estan en els pits de la dona,
I en l'infant que plora,
I en la teia que s'inflama.
Els morts no estan sota terra:
Estan en el foc que s'apaga,
I en les herbes que llagrimegen,
I en la bauma que ploriqueja.
Estan en el bosc, estan en el sepulcre.
Els morts no estan morts...

Certament: els difunts estan presents en la comunitat. Aquesta convicció està en el cor de totes les celebracions funeràries tradicionals. Després de la mort, un, dos, quatre anys després, quan sigui, cal que la família es reuneixi per la celebració d'un ritu fúnebre. L'esquema d'aquest ritu és el següent: una assemblea de reconciliació entre tots els membres de la família;

el sacrifici d'una cabra; una purificació amb la seva sang; un àpat comunitari. La negligència d'aquest deure familiar atrau el descontentament dels difunts. Moltes vegades, les enfermetats, morts i altres calamitats, són atribuïdes a la seva acció a causa d'aquesta negligència.

El mes de juny de l'any 1966, un infant de set anys del clan Bikoe va estar perdut durant quatre dies en la gran selva de Nsola. Des del primer moment, va interpretar-se el fet com una acció portada a terme pels bekon o esperits dels difunts. Després de moltes hores de recerca, un grup de persones joves ens deien: " no val la pena que busquem més. La cosa dels bekon. Ells mateixos el retornaran al vilatge..." A continuació, entre ells, recordaven fets similars en que després d'uns quants dies, una persona perduda era trobada darrera una casa, ràcies, evidentment, a l'acció dels difunts.

Al segon dia després de la pèrdua, la família celebrava el ritu Esie en el qual van implorar-se els avantpassats perquè perdonessin al pare de l'infant, jutjat culpable de la pèrdua de l'infant, i el retornessin viu al vilatge. A l'endemà, els sacerdots del país purificaven el pare al peu de la tomba dels seus avantpassats.

Al cap de quatre dies, un caçador va trobar l'infant. Inmediatament va portar-lo al dispensari de casa nostra. Nosaltres estàvem al seu costat quan van arribar els seus pares i l'infant va començar a parlar: " veieu aquestes esgarrinxades, deia, no han sigut fetes amb la brossa de la selva sinó pels esperits dels difunts que m'apallissaven quan volia escapar-me... "

La referència als difunts encara va ser més explícita en la reunió de la família a l'endemà de trobar-se el nen. Erem unes setenta persones. Els primers en parlar explicaven quines desavinences hi havia entre ells i l'infant, fins que un notable de la família va aixecar-se i amb un grapat de bastonets a la mà va dir aquestes paraules: " Estem perdent el temps. Parlem de les nostres abaralles amb l'infant...i no és això ! Els bekon han volgut castigar-nos a causa

de les desavinences que hi ha entre tots els membres del llinatge..." A continuació va enumerar-les i a cada una d'elles tirava un bastonet a terra. Aquestes ruptures o abaralles no eren tan sols entre els membres vivents de la família sinó també entre els vivents i els difunts doncs el pare de l'infant, com va dir el membre de la família que parlava, no havia celebrat els ritus funerals pel seu pare difunt i tenia abandonada i plena de brolla la seva tomba. Després, altres membres de la família van prendre la paraula, demanant-se perdó els uns als altres. L'assemblea va convertir-se en una autèntica litúrgia de reconciliació que va acabar-se en cants, pregàries i dances al peu de la tomba de l'avi de l'infant.

Recumint tot el que hem dit en aquest capítol podem afirmar que tots els cercles de la societat botí giren entorn de l'home concebut com un Ser Doble. Que tots ells estan relligats per un mateix principi vital. I que, en un altre pla, aquest lligam, s'estén als difunts que esdevenen membres presents de la societat. El principi últim d'aquest gran teixit és Déu, font inesgotable de força-vital.

EL POBLE EVUZOK ES UNA COMUNITAT DE GERMANS

El poble evuzok és una comunitat amb consciència de poble, de tribu i de comunió vital amb un avantpassat comú. Tots els seus membres, units per una mateixa geneologia, s'anomenen germans. L'etimologia del terme mañan que els evuzoks empren per anomenar-se és significativa. Aquest mot està format de man que significa progenitura, i ñan que significa mare. Els dos mil evuzoks, doncs, de la regió de Nsola, més tots aquells que viuen escampats per altres regions del Camerú, es consideren fills d'una mateixa família.

El poble evuzok és una família nascuda en el si de la comunitat Beti, d'aquella gran polseguera de famílies que van atravesar el riu Sanaga i es van instal·lar al Sud-Camerú, Babó i Guinea Equatorial en una sèrie de migracions succesives.

Els historiadors no acaben de posar-se d'acord sobre el lloc d'origen de tots aquests pobles. El que sembla cert és que el punt de pertença de la darrera etapa va ser el cantó dret del riu Sanaga, travessant aquest riu en el moment en que totes les poblacions del Nord del Sanaga van ser empeses pels Fulbe.

Els evuzoks vane ser els darrers arribats d'aquesta migració i s'instal·laren en la regió més occidental.

La història d'aquests pobles, les seves geneologies, les gestes dels grans guerrers, les desfetes i les victòries, han constituït un patrimoni comú a cada tribu i família que s'ha anat retransmetent de generació en generació. Els trobadors de mvét han sigut i són encara els seus transmissors. Han sigut els pedagogs populars que han ajudat a crear una consciència comuna a aquestes comunitats. Els nostres vells guarden en el seu record

un grapat de geneologies i de relacions entre diferents famílies fruit de les aliances matrimonials que donen les fites de la història d'aquest poble. En ells hi trobem també la consciència d'una gesta, el pas del riu Sanaga, que va marcar un moment important en la història de tots aquests pobles, Ewondo, Bulu i Fang, que venien de la sabana. Heus aquí una de les seves versions explicada per un vell evuzok:

Els Betí vivien a l'altre costat del riu Sanaga.

Ekome-Ngo era un gran guerrer, posseïdor d'una llança màgica, enemic i perseguidor de les tribus Betí que fugiren de les seves fúries vers la muntanya de Ngok-Lituba i la riba del Sanaga.

En arribar al peu d'aquest gran riu, i en veure les dificultats per atravesar-lo, Mbal-Ewondo, un dels guerrers betí, amb la força de la seva paraula, va fer sortir de les aigües del riu un gran monstre en forma de serp anomenat Nganmedzaa que va fer de pont de banda a banda del Sanaga.

Es així com els Betí van poguer passar el riu. El primer va ser Mbala-Besolo de la tribu Bene; el segon, Esom-Bodo de la tribu Ewondo..., i al darrera totes les altres famílies.

En el moment en que els enemics van passar per sobre la serp que feia de pont, un dels perseguidors va clavar-li la llança sobre les espatlles. Llavors la serp va retòrcer's i s'enfonsà dintre el riu enduent-se i deixant a l'altra banda els perseguidors dels Betí.

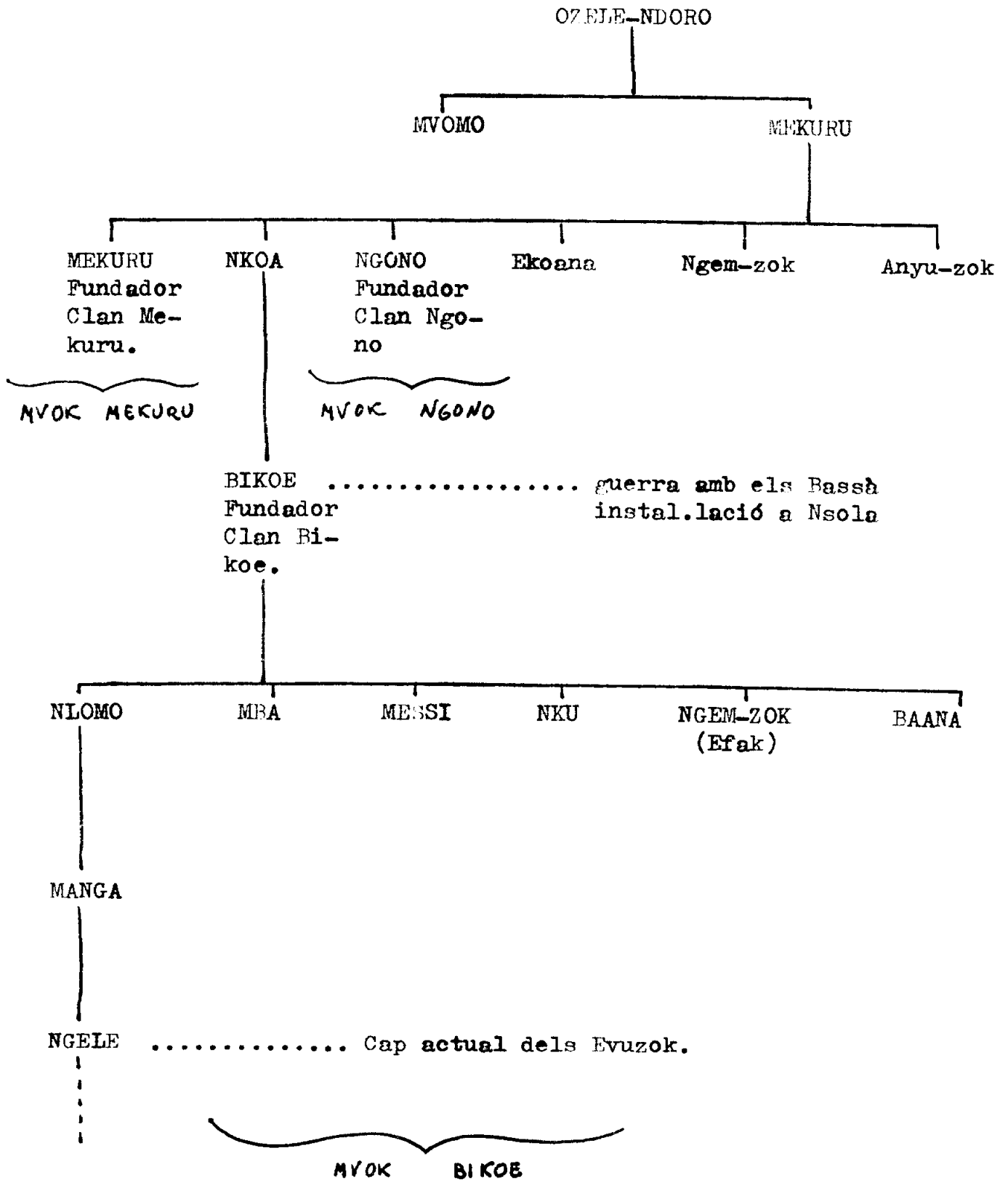
Un cop van haver atravesat el riu, van trobar-se amb la selva impenetrable. L'únic camí estava barrat per un gran arbre anomenat Adjab (Bailone - lla djave). Van fer-hi un gran forat per on van passar-hi tots els Betí. A l'altra banda van descobrir-hi un gran país...

El fet històric d'atravesar el Sanaga necessàriament tenia que

convertir-se en un mite que assenyala el començament d'una nova etapa de la vida d'aquest poble. Aquesta gesta cal situar-la en la categoria dels mites sobre els orígens. Segons la cosmogonia betí, el món està rodejat d'un gran riu que separa el món dels vivents del món dels difunts. El pas del Sanaga deuria representar l'entrada simbòlica del poble Betí al reialme dels morts, la neixença a una vida nova, el començament d'un cicle nou. El pas de tot un poble per un arbre foradat és un símbol matern. L'arbre Adab egnóó simbolitza la neixença - instal·lació - del poble Betí en la regió de la selva.

Els nostres vells situen la fundació de la comunitat evuzok com a grup autònom, després del pas del Sanaga. Ozele Ngoro va ser el pare del fundador dels evuzoks. Aquest, va tindre dos fills. El primer, Myomo Ozele, després de la mort del seu pare va instal·lar-se a la vora d'una riera amb moltes palmeres de ràfia, entre els Biyoyong, una família de la tribu Bulu, entre l'actual Lolodorf i Ebolowa. El segon dels fills, Mekuru-me-Ozele, va ser el fundador dels Evuzoks. Aquest, va instal·lar-se a la selva verge per fer la caça d'elefants. Sembla ser que és en aquest moment quan va nèixer el nom d'Evuzok. Aquest nom està format de dos elements, evu (estòmac) i zok (elefant). Una versió diu que quan la gent anava a buscar carn d'elefant a Mekuru-me-Ozele deien " vaig a buscar estòmac d'elefant " d'on va quedar el nom actual d'Evu-zok. Evu vol dir també enriquir-se. Altres vells expliquen que el mot d'Evuzok va formar-se quan Mekuru-me-Ozele s'enriquia gràcies a la caça d'elefants. Amb Mekuru-me-Ozele els evuzoks van començar el seu darrer pelagrinatge en direcció cap el mar. Milaba, Mimentumu, Nkoa-Kele, Esingele, Mimbominga, Akam, Bongolo, Melanga i Ngomendeg van ser les seves etapes fins arribar a la vall de Nso-la a on, pels voltants de l'any 1.900, s'hi instal·laren després d'una guerra amb la tribu Bassà que vivia en aquesta regió.

El poble evuzok està estructurat al voltant d'aquesta geneologia:

El poble evuzok (ayon) està format doncs per tots els descendents patrilineals d'un avantpassat comú (Mekuru, fill d'Ozele-Ndoro). L'ayon està dividit en tres grans clans o Mvok formats pels ~~fil~~ descendents dels fills de l'avantpassat comú, Mvok Mekuru, Mvok Bikoe i Mvok Ngono. Una característica d'aquests tres clans és que cada un d'ells té una unitat territorial. Al seu interior hom hi troba, sense cap unitat geogràfica, escampats en fraccions per tots els poblets, una colla de sots-clans o llinatges diferents, replans d'una mateixa escala geneològica. En la llengua ewondo no hi ha un nom di per diferenciar els clans dels sots-clans. Tant uns com altres s'anomenen Mvok. Esquemàticament, des del punt de vista clànic i territorial, el país evuzok està dividit de la manera següent:

Poble Evuzok						
Bipindi	Poble Bassà	Mvok Mekuru	Mvok Bikoe	Mvok Ngono	Poble Bassà	Eseka

El poble evuzok practica una exogàmia estricta: un noi evuzok no pot esposar una noia evuzok. Aquesta llei dona peu a la creació d'una gran gama de lligams i aliances amb altres grups ètnics veïns preferentment amb famílies Ewondo com els Enoa i Ngoe. El matrimoni és patrilocal: la noia deixa el vilatge patern i s'incorpora al vilatge del marit.

La tribu no té cap organització interna. Es veritat que hi ha un cap, però cal reconèixer que aquest no gaudeix d'una autèntica autoritat. Els "caps de tribu" són una institució d'origen colonial. Abans, la tribu acceptava sotmetre's a un cap elegit pels caps i notables dels diferents clans per a determinades gestions: una guerra, una expedició... Aquesta autoritat es fundava en el prestigi moral de la persona.

La vida quotidiana és viscuda sobretot al nivell del clan, sotsclan i llinatge, molt més que a nivell de la tribu. Així per exemple, les celebracions de la vida i de la mort, les aliances matrimonials, les litúrgies de reconciliació, els equips de treball per desboscjar els trossos de selva, per preparar els horts familiars o per les construccions de les cases... El mateix podem dir de les associacions tradicionals com l'anomenada nsange que es desenvolopen a l'interior d'un clan sense acceptar membres d'un altre clan. Els membres d'aquestes associacions es reuneixen successivament cada setmana a casa d'un dels seus membres per menjar, beure, parlar i dansar. Són associacions de mútua ajuda i d'estalvi. Els seus membres cada setmana coticitzen una petita quantitat de diners segons el voler de cada u. A finals d'any, els diners són retornats. Cada clan posseeix varies Nsange.

L'home evuzok viu diferentment les realitats del clan i de la tribu. Molt més replegat sobre el cercle del clan i del sotsclan. Amb un ambient de competència i de rivalitat entre els diferents clans. Evidentment que l'excloure's mutuament i replegar-se sobre si mateix és un aspecte negatiu de la dimensió comunitària, i, moltes vegades, constitueix un veritable obstacle per a l'evolució que demana col.laboracions a nivells més amples.

El contrapés de l'esperit de rivalitat entre clans, el trobem en l'afany de volguer arreglar tots els litigis, grans i petits, a través de les palabres (medzo) o assemblees de reconciliació a qualsevol dels nivells de la tribu. El poble guarda una gran sensibilitat pel tema de la unió, sentit fratern, necessitat de viure en comunió amb els altres. Sovint, com hem vist en el cas de l'infant perdut, les calamitats sobrevingudes a una persona o família són atribuïdes a les rancúnies i baralles. Un vell evuzok, abans de morir, donava la benedicció a la seva família amb aquestes paraules: " Dóno la meva benedicció a tots aquells que deixo darrera meu. No vull anar-me'n guardant odi contra algú perquè després diguin que jo sóc la causa dels seus mals.."

El desig d'unió, la solidaritat, són les idees-força de la comunitat animista tradicional a qualsevol dels seus centres concèntrics. La solidaritat és un deure social, moral i religiós, i comporta un grapat de deures: ajuda mútua, regals rituals, acolliment... En l'ensenyament educació, la solidaritat entre membres d'un anteix llinatge ha ocupat un lloc important i ha sigut ensenyat com un deure sagrat: vessar la sang d'un germà de tribu, fornicar amb la pròpia germana, han sigut considerats com crims portadors de maledicció. Les faules i els proverbis han fet servir les imatges de cada dia per ensenyar la necessitat d'unió entre els membres d'una mateixa família. La vida del clan és comparada a un pastís, fet amb llavors de carbassa. Una sola, no serveix per res. Un bon grapat de llavors ben triturades i ben pastades tenen la força de transformar-se en un bon pastís. Es per això que els evuzok diuen que la llavor de la carbassa rep tota la seva força al costat de la seva germana. L'ajuda mútua és un deure fonamental. Un proverbí diu que "l'ull no deixa mai a la seva nineta ". L'home que prescindeix dels altres no reeixirà mai. Un infant anomenat "Força isolada", conta una rondalla, es trobà amb un grup de nois en les en -

tranyes d'un monstre sense poder-ne sortir. Els infants es reu-
niren per veure la manera d'alliberar-se de la seva desgràcia.
"Força isolada" no va voler participar-hi. La faula acaba dient
que tots els infants trobaren el camí per salvar-se, menys a -
quell que va ~~se~~ voler trobar la solució tot sol. La vida d'un
clan, ensenya un altre proverbi, ha de comparar-se a la força
d'un gran estol d'ocells que volen plegats i omplen el cel d'u-
na gran remor. A l'home que viatge tot sol qui podrà ajudar-lo
si li entra una brossa a l'ull ...?

REFLEXIONS PASTORALS.

NECESSITAT D'UNA PASTORAL D'ENCARNACIO EN LES ESTRUCTURES BANTUS.

La dimensió social de l'home bantú ens convida a unes reflexions pastorals que volem oferir als nostres lectors juntament amb alguns testimonis de la nostra acció evangelitzadora en el país e-vuzok.

Vivim acostumats a l'anonimat de les nostres comunitats cristianes. I per la força dels costums creiem que és quelcom normal perquè està en el fons de moltes de les realitats quotidianes. En el fútbol, en el cine, al carrer, en el bloc de cases del barri..., ens trobem davant de masses i de grups veïns anònims. La transposició de l'anonimat de la comunitat humana a la comunitat cristiana és fàcil. I és així com acceptem unes macro-diòcesis i parròquies sense cap vinculació humana, en les quals els conceptes de comunitat i germà són unes realitats teològiques sense cap dimensió humana.

Per altra banda, de la mateixa manera que la vida de les grans aglomeracions enfonsa les comunitats humanes - i en conseqüència - les comunitats cristianes - en un gran anonimat, trobem en la vida moderna d'avui una gran quantitat de factors que ajuden a donar als homes una perspectiva universal i a crear un clima de solidaritat. L'educació, la premsa, els grans mitjans d'informació i de comunicació creen una consciència de comunitat universal.

Però el sud-Camerú és un món diferent. És un món sense grans aglomeracions. I si bé és veritat que en els darrers anys, l'Àfrica ha vist nèixer grans ciutats, també és veritat que la vida rural de petites comunitats escampades per la sabana o per la selva, és encara llei general. Ademés, aquests pobles, pertanyen al Tercer-món. I aixó vol dir que les nostres comunitats participen del subdesenvo-

lupament en mitjans de comunicació i informació, sense els quals és difícil que les idees d'universalitat i solidaritat humana vagin més enllà de les quatre tribus veïnes.

Es un fet que pels nostres evuzoks (molts no han estat mai a Kribi, cap de partit de la regió de Nsola, a 100 kms.), els Kiridi, Fulbe (tribus del Nord Camerú), els holandesos o americans i els seus corresponents països són realitats molt poc precises. La noció geogràfica tradicional si ese minfan menyi (les quatre direccions de la terra), és una noció molt poc concreta. Encara avui, molts evuzoks creuen que nosaltres hem vingut de la Guinea Espanyola. Per a ells Panya és la Guinea que limita amb la regió de Kribi.

El nostre bisbat de Douala és una pura abstracció jurídica que reuneix en el seu interior a tribus tant diferents com els bamilekés, batangas, fangs, bulus, bassàs, bakokos, mabeas, pigmeus, duales..., escampades en una regió amb distàncies de 300 kms com entre Nsola i Douala, seu del Bisbe.

La comunitat cristiana evuzok té uns 60 anys d'existència. En tot aquest període s'ha vist presidida pel seu bisbe tres vegades. Fins a l'any 1964 aquest poble no ha tingut un prevere. Fins aquesta data els evuzoks tenien que desplaçar-se a Ngovayang (onze hores de camí per una selva muntanyosa) i a Bipindi (set hores) a partir de l'any 1953, per poguer participar de la vida sacramental de l'Església.

La vida religiosa del món animista no necessitava grans distàncies. Normalment era viscuda a l'interior del clan. Comunitat humana i comunitat religiosa s'identificaven. El mateix cap de clan o sots-clan, amb els altres notables de la família, eren els sacerdots del culte dels avantpassat. L'animisme no és una filosofia religiosa abstracta, separada de la vida. L'home bantú no esdevé ani-

mista per una iniciació o conversió especial sinó que neix animista en el si de la comunitat que l'engendra. La dimensió social i comunitària són essencials a la seva religiositat.

En les nostres poblacions de la selva, la vida tribal i clànica subsisteixen. Nosaltres creiem que és en aquests diferents nivells de la vida social on tindria que centrar-se la nostra acció evangelitzadora. Malauradament, el Cristianisme no ha tingut en compte que la visió social de l'home bantú podria ser el fil conductor per portar aquest poble a la descoberta de la dimensió comunitària del Missatge cristià.

Certament que la integració al món tècnic d'avui exigirà una evolució de les diferents formes socials tradicionals. Pastoralment, ens caldrà fer atenció a totes aquestes transformacions perquè tots els seus valors essencials puguin ser recreats seguint el moviment universal d'evolució dels pobles i guardant fidelitat a la seva pròpia manera de ser.

Una acció evangelitzadora al nivell dels diferents cercles de l'estructura social del nostre poble, demana com a primer pas una actitud d'autèntica encarnació.

No és comprensible que aquestes comunitats que van viure la seva religiositat a l'interior del clan i sots-clan, avui, un cop esdevingudes cristianes, per unes formes de vida preconcebudes d'estructuració eclesiàstica, no puguin viure plenament tot el misteri cristià en els mateixos nivells. Moltes estructures de l'Església d'avui estan ben poc a l'abast dels pobles no llatins i, encara menys, dels pobles que pertanyen al Tercer-món. El Cristianisme, en les seves formes d'expressió ha de saber obtenir per un pluralisme tant vast com ho és la diversitat dels pobles

de la terra. En un poble, per exemple, d'estructures clàniques i tribals, cal que l'Església trobi unes formes de vida i un llenguatge que s'hi adaptin plenament.

L'encarnació en un poble demana una comunió de mentalitat, una participació en les seves opcions fonamentals. Un estranger occidental, difícilment podrà penetrar tots els recons de l'ànima bantú. La llengua, les costums, les diferents categories de pensament, el ritme de vida, esdevenen autèntiques dificultats per una obra d'encarnació, per poder sentir i viure com un fill del poble. La solució d'enviar missioners com a solució permanent no fa sino retrassar la presa de responsabilitats en les noves comunitats africanes i comporta el perill de continuar la nostra malhaurada tasca de colonització espiritual d'aquest poble. Cal que sigui superat el nostre romanticisme missioner.

Per altra banda, l'evangelització de l'Àfrica, no pot resoldre's creant un clergat africà constituït en casta (paral·lela a la casta dels funcionaris de l'Estat), desarralat de les noves comunitats naturals i assimilat, com ho diu la veu del poble, a la categoria dels Blancs. En un poble bantú no pot prescindir-se del fet que les funcions sacerdotals tradicionals estan en mans dels caps de família, d'uns homes plenament encarnats en la vida de la comunitat humana. Aquesta dada hauria de ser el punt de partida per fer descobrir la realitat sacerdotal del Poble de Déu i per fer arribar el seu exercici a aquests homes tant a l'abast de la comunitat.

En la vida eclesial actual d'aquests pobles hi ha una sèrie d'anomalies que no poden tenir el seu origen en l'Esperit sinó en la manera de ser de les estructures eclesiàstiques nascudes en el si d'un temps i d'uns pobles i exportades sense consideració

a pobles ben diferents d'aquells on han tingut el seu origen. Es una anomalia que el sud-Camerú estigui ple de comunitats cristianes i que en elles mateixes no hi neixin uns preveres per fer-hi present el Misteri de la Mort i Resurrecció de Jesucrist i anunciar-hi la seva Paraula i que, en conseqüència, es vegin condemnades a no poder celebrar els Misteris cristians sinó dues o tres vegades a l'any. Es una anomalia també que els futurs sacerdots d'aquestes comunitats rurals que apenes saben llegir i escriure, tinguin que desarralar-se de les seves comunitats humanes i durant anys, en el seminari, tinguin que aprendre la filosofia d'Aristòtil i les questions de Sant Tomàs. No és normal que convertim en teòlegs especialistes aquells que tindrien que ser simplement uns Pastors a l'abast del poble i que mentre es gasten millons per formar una casta sacerdotal es deixi a la massa en la ignorància. En fi, trobem també anòmal que en un poble on tothom aspira profundament a la paternitat i que, com en el poble antic-testamentari d'Israel, la posteritat és considerada com una benedicció de Déu i l'esterilitat com una maledicció, s'exigeixi en el primer moment de l'evangelització, quan encara no esóab s'ha pres prou el pols del geni religiós i de les aspiracions del poble que s'evangelitza, la llei del celibat eclesiàstic a aquells que han de ser els servidors de la celebració i evangelització cristiana. Tant anòmal com ho ha sigut imposar una litúrgia i un dret romà a un poble de categories bantús.

Coneixem la complexitat d'aquests problemes i lo perillós que és enumerar exemples concrets. El que volem dir, però, és que l'Església d'aquests pobles hauria de gaudir d'una gran llibertat jurídica per tal de no caure en el pecat d'imposar als seus fills formes cristianes codificades que han nascut en un temps determinat, en un poble determinat com a conseqüència d'una alenada determinada de l'Esperit.

IV LA RELIGIOSITAT DEL POBLE EVUZOK
=====

ALGUNS ASPECTES DE LA RELIGIOSITAT BANTU

L'univers bantú és un univers ple de forces. Des de Déu al darrer gra de sorra. Des del primer dels avantpassats al darrer dels vivents. Seguint una rigurosa jerarquia. Al capdamunt d'aquest sistema s'hi troba Déu. Ell sobrepassa totes les altres forces. Ell és la plenitud. És Ell qui dóna l'existència, qui dóna la vida, qui enforteix tots els sers de la Creació.

El bantú viu en contacte amb la natura. Pertany a una civilització de caràcter agrari. És un home que ha viscut la seva vida al ritme de les llunes, de les estacions, de les collites, dels fenòmens de la natura que el volten. És un home que ha caminat pel bosc i per les planes, que ha experimentat la força de la pluja i de la sequedat, que ha viscut en contacte amb els arbres, les plantes i els animals, i ha endevinat, darrera de cada una d'aquestes coses, una força lligada d'alguna manera amb Déu, força primera.

Encara avui, després de molts anys d'occidentalització, aquesta visió està en el fons del seu pensament i és ella la que dóna el sentit sagrat al seu univers.

Els testimonis que presentem a continuació, no pertanyen a cap ritual estereotipat. Quasi sempre, l'home prega espontàniament, amb una gran llibertat d'esperit. Aquestes preghàries, que podríem considerar com a clàssiques, poden donar-nos a conèixer les diferents dimensions de la religiositat de l'home animista.

Les relacions de l'home envers Déu tenen una dimensió còsmica. Per una banda, Déu és anomenat Pare dels insectes, Terrissaire del món, Força, Autor de totes les coses escampades per l'Uni-

vers... Per altra banda, l'home, per la pregària i el ritual,
pren part en la renovació de la creació.

En la següent pregària podem constatar aquest lligam de l'univers sencer amb Déu:

El país, qui l'ha creat ? D'on ve el rei ?
Els caps: d'on venen ? D'on venen els notables del país ?

L'univers, d'on ve ? D'on venen els homes ?
La lluna, d'on ve ? D'on ve el sol ?

Vosaltres: vingueu,
Vingueu a veure a l'Indecible !

Que és el que estic veient ?
No és el país, l'univers, els homes...?

Qui els ha fet ?
No ha sigut Déu...?

Déu és el Ferrissaire de totes les coses.
Déu és à'Autor de totes les coses.
Déu és el Constructor de totes les coses.
Déu és el Brunyidor de totes les coses.

Que l'univers l'accepti, doncs...!
Que tot el país el reconegui com a Senyor !

Que els caps i els homes sàpiguen d'on venen !
Una vegada la tortuga va dir: "L'home no ve de l'home".

Un fill, què és el que fa ?
Va a buscar aigua al riu per la seva mare.
Un fill, què és el que fa ?
Porta el sac del seu pare.

Els bens qui els ha fet ?
I les vaques? I les gallines ?
I l'oli ? I la sal ?

Déu ha fet totes aquestes coses. A Ell pertanyen.
Gràcies, gràcies, totes les coses són seves,
Totes les coses són de Déu.

Déu vetlla pel seu poble.
Déu pren cura dels seu poble.
Déu jutja el seu poble.
Déu fa créixer els camps.

Oi que són seves totes aquestes coses ?

Oi que els bens pertanyen al seu pastor ?
Qui els guarda ? El pastor.
Qui els nodreix ? El pastor.
Qui els vetlla ? El pastor.
Déu és bo, Déu és bo...!
Déu és gran, Déu és Mestre...
Nosaltres som les seves coses...!

Els elements mitològics sobre la renovació dels orígens, tenen un paper molt important en la religiositat animista. El món, diuen els mites, ha perdut l'esplendor dels començaments. En els mites Betí, per exemple, hi trobem una falta primordial, el nsem (peccat) per excel·lència, que va fer desaparèixer entre els homes la plenitud de vida dels primers temps. L'home bantú viu amb l'enyorança del paradis perdut i sent la necessitat de renovar el món. Els ritus, les pregàries, reactualitzen els orígens de les coses, recuperen el temps sagrat dels començaments, renoven el món i la societat. En els pobles agraris, aquesta renovació es realitza en cicles de temps determinats pels fenòmens de la natura: en el pas d'una estació a l'altre, en el moment d'una collita que comença... En aquest temps, la religiositat animista es manifesta d'una manera especial i l'home implora a Déu la salut, fills, felicitat... Les neomènies i les litúrgies de les collites i de les sèmbras, són exemples eloqüents d'aquesta dimensió còsmica de les relacions de l'home amb Déu.

La lluna nova anunciava al poble bantú un nou cicle de vida. Els vells evuzoks, amb una teia encesa a la mà, saludaven a la lluna nova amb fórmules de benedicció o maledicció :

O lluna, tu que retornes,
Dóna al meu clan la felicitat,
I la malaureja als meus enemics !
O lluna, salut !
Si algú pensa en matar-me
Que em passi al davant (pel camí de la mort) !

Després, amb les brases de la teia, es fregaven el front i la nuca dient:

O lluna !
Que el bé estigui sempre davant meu
I el mal a darrera !

Entre els Baluba del Congo, la referència als orígens és ben neta:

O lluna,
Dona'ns la salut !
Com la teníem en un principi
Quan tu ens vas deixar
O Déu !

La neomènia era celebrada entre els Duala amb gran solemnitat:

O Déu, sigueu-nos propici !
Heus aquí la lluna nova:
Allunya de la meua vora la malaltia perversa.
Atura l'home dolent que medita la meua mort:
Que els seus mals desigs, caiguin sobre el seu cap.
O Déu, sigueu-nos propici !
No m'abandoneu en la necessitat.
Dona'm dones, fills, esclaus i riqueses.
O Déu, conduiu-me hostes portadors de pau...!

Aquesta pregària atribuïda a la tribu M'ensa de l'Àfrica Occidental, expressa plenament l'esperança d'una renovació total en el moment d'una lluna nova:

Sigues per nosaltres una lluna de joia i felicitat.
Que el jove s'ompli de força,
Que el vell la conservi
Que la prenyada infanti,
I aquella que ha infantat, que pugui nodrir al seu
(infant.
Que el caminant arribi a bon terme.
I que els habitants trobin la calma en llurs cases.

Que el bestiar retorni feliçment del seu pasturatge.
Sigues per nosaltres una collita abundosa
Sigues una lluna refrescant i plena de bona salut !

Com en l'aparició d'una lluna nova, l'arribada del període de la collita o de la sembra, és pel poble bantú un temps d'esperança i renovació, ple de vivències religioses, perquè en aquest temps experimenta l'acció de Déu sobre l'univers.

Els vells ewondos, es reunien a les voreres d'un riu, entre els límits de dues tribus o clans, en el moment de començar els treballs de la collita. Homes i dones, grans i petits, passaven el dia cantant, dansant i pregant, per demanar a Déu una bona collita. Al capvespre, renovaven les pregàries i llancaven sobre les aigües del riu i entre la brossa de la selva, una ofrena de fruits de la terra. Aquest ritu s'anomenava, metunena me ngon Zamba, és a dir, sacrifici a la filla de Déu (a la terra-mare)

Entre els Dogon, l'ordre establert en els començaments de les coses i que tenia de continuar amb la germinació de les llavors, es reafirma pel sacrifici ofert a Déu en el moment de començar la sembra de mil:

O Déu, rep la salut de la matinada!
O avantpassats, rebeu la salut de la matinada!
Hem arribat al dia escollit,
Anem a sembrar,
Anem a conrear.
O Déu, fes que el mill germini,
Que els vuit grans floreixin,
I la carbassa que fa nou.
Dóna una dona a qui no en té cap.
I al que té una dona estèril,
Dóna-li un fill !
Protegeix els homes contra les espines,
Contra les mossegades de les serps,
Contra un mal vent.
Fes que la pluja caigui sobre els camps

Com cau dintre les terrisses !

El primer moment de la religiositat de l'home bantú té el seu fonament fora de si mateix: l'home contempla l'univers com una obra de Déu; per les pregàries, el culte i el sacrifici, el món reneix davant dels seus ulls. El segon moment cal situar-lo en si mateix, quan l'home es descobreix com una Força creada per Déu. La visió sagrada de l'univers bantú inclou la visió sagrada de l'home. El bantú sent que en ell hi ha quelcom sagrat que ve de Déu: la vida que és el seu valor suprem. És així com l'home s'adreça a Déu com Autor de la vida, Pare i Termitera que no dreix als homes:

Tu, o Déu, m'has creat,
Tu has modelat els dits de les meves mans.
És a tu a qui m'adresco,
Unicament a Tu.
Avui, no m'adresco pas al bruixot,
Ni a l'endevinaire...
Avui, m'adresco a Tu.
Espero en Tu per obtenir el que demano,
O Esperit, Pare, Creador,
Que has creat la terra
I tots els animals que s'hi mouen.
Digues al meu pare i a la meva mare
que són morts
que avui, quan estigui caçant,
Vetllin per mi.

El caçador prega a Déu, Pare dels homes...

O Déu que dones als homes tota classe de béns,
Fes que pugui menjar una mica de carn...
O Déu, Pare dels homes,
Pare de les coses,
Pare dels insectes...!

El bantú reconeix Déu com l'única Font de Vida. Només així s'expliquen les pregàries de fecunditat sortides de tots els recones

de l'Àfrica:

Fes, o Déu, que esdevinguem una gran multitud
Que la nostra raça sigui una raça ben gran.

....

Tu, o Déu, que ets el nostre pare i que ens has creat
Tu saps bé que aquesta dona ens pertany.

Nosaltres voldríem que tingués molts fills.

Dóna-li fills !

Si moríssim demà, qui quedaria darrera nostre ?

Dóna-li fills !

Si ella infantia un nen, li posarem el nom de l'avi.

Si una nena, el de l'àvia.

Dóna-li fills !

No t'agrada veure'ns amb molts fills ?

O esperit del nostre pare, o esperit del nostre avi
(que esteu en el cel !

No t'agrada veure'ns pregar-te una descendència nom-
(brosa ?

Dóna-li fills !

Si morim sense fills, qui vetllarà per la família ?

El teu nom i el nostre seran oblidats sobre la terra.

Fes que tinguem un bon somni aquesta nit

I que a l'hora de la nostra mort, puguem deixar da-
(rrrera nostra una gran família !

El bantú ha donat un sentit sagrat a la creació, a l'home i a
tots els esdeveniments humans. La naixença, la mort, el treball,
la dansa, l'art, les aliances... són esdeveniments que d'una
forma o altra porten una referència a Déu.

ELS NOMS DE DEU

Entre els evuzoks, el nom més antic de Déu és el de Yobo. En ewondo, yob significa cel. Yobo és una personificació del cel. Déu ha sigut concebut com el Creador del cel i de la terra. "El cel és la casa de Déu. Una endevinalla ewondo pregunta: "El meu pare va construir una casa sense cap pal ni cap biga, endevina que és? - El cel, responen". El Déu dels ewondos és el Déu del cel, un Déu llunyà, inaccessible. "Déu està en el cel, l'home a la terra", diuen els evuzoks per indicar que entre Déu i els homes hi ha una distància irreductible.

Déu és la causa primera de totes les forces de la creació. És la idea expressada pels noms de Zamba i Nkombodo donats a Déu.

Zamba és un nom compost del pronom za (quin) i del verb ba (fabricar, afaçonar). Mba és un substantiu derivat d'aquest verb que significa la persona que fabrica o afaçona alguna cosa. El nom de Zamba donat a Déu sembla ser com un crit d'admiració davant l'obra de l'univers: quin Feador!

Cal que diguem, però, que si tenim en compte les dades que fins enl moment present hem pogut recollir en el país evuzok i les comparem amb aquelles d'altres tribus veïnes (Douala, Fang...), Zamba (o Nyambe o Nzambi, segons les tribus) no seria en els seus orígens mítics el Déu transcendent sinó el primer dels avantpassats, un ser ambivalent, posseïdor de qualitats humanes i divines. El Déu transcendent, després del primer pecat dels homes, va allunyar-se convertint-se en un Deus otiosus. En aquest moment, Zamba pren la responsabilitat de la creació i dona als homes el coneixement de totes les coses.

Des d'abans de la colonització, els evuzoks anomenen a Déu amb el nom de Nkombodo. Etimològicament, aquest mot significa: el

creador (nkom) dels homes (bod).

Encara un altre nom que els vells afirmen era donat a Déu des d'abans de l'arribada dels Blancs, és el de Ntondobod, sustentacle dels homes. Una sèrie d'imatges de la vida quotidiana han suggerit, sens dubte, aquest nom de Déu. Quan un pare o un espós nodreix bé als seus fills o esposes, s'empra el verb ton que expressa la idea de nodrir, ~~tando~~ tenir cura d'una persona. La dona quan torna del seu camp porta una gran panera a l'esquena, amb els aliments que ha collit, una mica de llenya pel foc i les eines de treball. Molt sovint, les dones s'ajuden mútuament a carregar-se la panera. Per designar aquesta acció s'empra el verb tondo. Segons un proverbi ewondo, Déu va donar nou farcells a l'home, però Ell és el Ntondo-bod que ajuda a carregar-los. Una altra idea que suggereix aquest nom: quan la força del vent i de la pluja ha inclinat lleugerament un bananer, aquest és apuntalat amb un tronc. Per designar aquesta acció s'empra igualment el verb tondo. El substantiu ntona (derivat del mateix verb) s'empra per designar el tronc o pal que serveix per apuntalar l'arbre o la planta feble. Igualment, la branca que aguanta les fulles i els fruits de l'arbre i que serveix de pas i de base sòlida pels ocells i altres animals, i, en general, tot allò que serveix de sustentacle, és anomenat ntondo. Totes aquestes imatges ens donen la idea de la providència del Déu dels beti.

Déu està al començament de qualsevol esdeveniment. Quan una persona és insultada a causa de la seva desgràcia, contesta amb aquestes paraules : " Déu ha donat a cada home nou farcells, aquest és el meu. " Amb aquest proverbi, l'evuzok deixa entendre que Déu ha donat als homes moltes penes. Avui, ell porta la se-

va. Potser un altre dia, aquell que l'insulta portarà sobre el seu cap els nou farcells que Déu li enviarà. L'home no és senyor del seu destí: " Jo no he robat res a Déu ", diuen els evuzoks davant d'una desgràcia o defecte físic.

Zamba, el Déu creador, és un Déu ple de severitat. En els mites de la creació, Déu castiga la desobediència dels homes amb la mort i la malaltia.

El poble bantú creu en l'existència d'una justícia immanent, re-lligada últimament amb Déu. " La pedra de Déu esclafa poc a poc", " El gos dolent porta sempre l'orella senyalada", " L'home just no ha de tenir por de dormir sobre la pista de la pantera". Tots aquests proverbis parlen de l'existència d'una justícia. Aquesta convicció és posada de manifest en les ordalies. Quan els homes, davant d'un fet, es veuen en la impossibilitat de dictaminar una sentència, recörren a una mena de prova judicial o apel·lació a la justícia immanent, en la qual, els esperits (i en darrer terme Déu) a través d'uns signes sensibles manifesten la veritat d'un fet. Entre els ewondos hi han varies classes d'ordalies. En alguna d'elles, com l'anomenada Elon, s'hi posava en joc la mateixa vida: la persona acusada d'un delicta greu tenia que empassar-se unes boles fetes amb escorces de l'arbre anomenat Elon (*Erythrophlaeum guineense*) que són verinoses. Si l'acusat no aconseguia vomitar les boles empassades era considerat culpable. Així el pecat de l'home, per l'acció dels esperits, i, en darrer terme, per l'acció de Déu, rebia el seu càstig.

En fi, tots aquests conceptes de la teologia betí porten una càrrega de llum i una càrrega de tenebres. La seva conversió no es realitza al peu de les fonts baptismals. Els mots necessiten també un llarg catecumenat que els vagi transformant i purificant.

LITURGIES ANIMISTES
=====

EVA METIE

El poble evuzok celebra encara moltes de les seves litúrgies animistes. Avui, el poble cristià que celebra aquestes litúrgies ho fa amb plena consciència de fidelitat a la pròpia visió del món, sense veure-hi massa incompatabilitats essencials amb les exigències de l'Església.

La nostra actitud en el país evuzok, és d'entrar en comunió amb aquest moment de la vida del nostre poble. La nostra participació a aquestes litúrgies és més un acte religiós que no pas un acte de curiositat etnològica. Es doncs amb una actitud religiosa com vàrem participar a l'Eva-metie o ritu de benedicció que el poble va donar-nos en el moment d'emprendre un viatge. Va ser igualment amb un desig de purificació com vàrem participar en el ritu Tsoo. I sempre amb l'ànim de participar de l'acció salvadora de Jesucrist present en l'història de salvació de tots els pobles.

Aquesta presència i el coneixement que anem adquirint de l'ànima bantú, ens dona peu a presentar, com exemples concrets de celebracions animistes, una descripció d'aquests dos ritus, una reflexió sobre el seu sentit cristià i els punts de partida que hi trobem per un diàleg veritable amb el món animista.

Les circumstàncies de l'Eva-metie que volem descriure van ser les següents: l'any 1966, vaig formular el projecte de fer un viatge a Espanya. En una reunió amb els notables del país per demanar-el-hi el seu parer, va decidir-se que abans de marxar celebraríem l'Eva-metie.

Literalment, eva-metie, vol dir donar la saliva. El seu sentit,

però, és el de donar una benedicció.

El dia convingut, de bon matí, va començar d'arribar la gent. L'assemblea deuria reunir unes dues-centes persones, caps, notables, homes i dones, particularment adults, representants de tots els clans i sots-clans.

En primer lloc vam fer una paño litúrgia de reconciliació, és a dir, tots nosaltres ens reuníem per arreglar tots els desacords. Segons la concepció betí, és impossible obtenir la benedicció d'algu sense estar-hi en pau. Un dels notables del país, doncs, va exortar a tothom a una autèntica reconciliació. Un vell va ser escollit president de l'assemblea perquè recollís les paraules de tothom i, l'endemà, amb quatre persones més que ell escolliria, em donés la benedicció en nom de tot el poble. Cada vegada que una persona acabava de parlar, es dirigia envers aquest vell, li donava la mà i li deia més o menys aquestes paraules:

... demà, quan donis la benedicció, li diràs que l'enuig que jo guardava en el meu ventre està oblidat. Que el meu desig és que tot allò que és dolent desapareixi del seu camí i que tot allò que és bo l'acompanyi durant tot el seu viatge...

Des d'aquest moment, la reunió va convertir-se en una revisió de vida, feta amb gran simplicitat. Les persones que alguna vegada s'havien enfadat amb mi, que guardaven algun mal record, algun ressentiment... ho deien amb tota naturalitat. No sempre els parlaments prenien un caire negatiu. Alguns deien simplement que no recordaven res contra mi i es limitaven a donar-me consells. Totes les intervencions eren escoltades amb gran atenció i rebudes amb aclamacions. Les aclamacions (eyenga) i les preguntes amb respostes massives són elements importants del gènere literari oratori propi d'aquestes assem-

bles. No hi faltava també qui celebrés una intervenció amb cants i danses. Moltes vegades, després de la intervenció d'algu, s'originaven petits diàlegs per aclarir algunes coses, per donar explicacions o demanar perdó.

Després d'haver parlat tothom, va començar una litúrgia sacrificial. Vaig presentar al poble un boc i una cabra que van ser rebuts amb una gran aclamació. El cap dels evuzoks va demanar la **parola**. Va donar-me les gràcies i es va dirigir a la gent amb aquests termes:

Al començament, Déu va crear l'home i la dona. Davant nostre tenim un boc i una cabra. Què cal fer ?

Un home va contestar:

Que la cabra sigui sacrificada i repartida entre els homes, i el boc entre les dones.

Aquesta resposta va ser rebuda amb un gran crit d'aprovació.

A continuació, dos vells van sacrificar els animals. I van repartir-los tal com l'assemblea havia decidit. Un tros per cada un dels representants dels clans i sots-clan. A mi em van donar els dos caps i els dos cors. Els membres d'un animal sacrificat tenen una funció simbòlica.

Aquest sacrifici va ser fet per obtenir dels avantpassats la reconciliació total entre nosaltres i per demanar-els-hi la protecció durant el meu viatge. Per a menjar de la carn sacrificada calia que tots tinguéssim el cor net de tota rancúnia. El que menja d'aquesta carn, diuen els evuzoks, sense haver tret del seu ventre (seu dels mals pensaments envers el pròxim) totes les rancúnies, veurà el mal, és a dir, la manducació de la carn li serà causa de perdició.

Després d'aquesta litúrgia sacrificial vàrem treure el vi de palmera i, tot parlant, vam anar buidant les carbasses...

Al dia següent de bon matí, el notable que havia presidit l'assemblea del dia anterior, juntament amb quatre persones més, m'esperaven a la porta de la casa. Cada un d'ells va donar-me la benedicció de la manera següent: mossegaven el tronc d'una planta anomenada mian (*costus lucasianus*). Aquesta planta és considerada benèfica i és emprada en molts rituals. Amb la seva saba feien saliva i m'escupien al front dient més o menys aquestes paraules:

... que les rancúnies i els mals pensaments que estaven en el ventre dels homes i tot el mal que puguis trobar pel teu camí, s'endinsi cap a la selva (en aquest moment escupien en direcció de la selva); que tots els bons pensaments i tot allò que sigui bo t'acompanyi durant el teu camí perquè tinguis un bon viatge, una bona estada i un bon retorn (en aquest moment escupien sobre el meu front).

A continuació van entregar-me la branca de mian dient-me que marxés en silenci, sense saludar ningú, fins a la primera riera, llavors, sobre el pont, tenia que trencar la branca d'aquesta planta i tirar-ne un tros a la dreta i un tros a l'esquerra sobre les aigües de la riera.

Un viatge a una terra llunyana significa marxar cap un món insòlit, desconegut, ple de perills, com tot allò que està fora de la normalitat. En certa manera és comparable al darrer viatge de tots els mortals, al pas del món dels vivents al món dels difunts. Aquest darrer pas necessita una purificació. És per això que els morts purifiquen els seus pecats en el riu (endam) que separa segons la cosmogonia betí aquest món del reialme dels difunts. És significatiu que un dels elements del ritual de l'evametrie sigui precisament el pas d'un riu que rep d'un cantó i de

l'altre un tros de la planta mian portadora de benedicció. L'eva-metie repeteix ritualment la cosmogonia betí i anticipa ritualment també el pas escatològic de després de la mort. I de la mateixa manera que per entrar en el món insòlit i desconegut del món dels difunts, l'home necessita purificar-se, així també en ocasió d'un gran viatge que, en un altre nivell, representa igualment l'enfrontament de l'home amb un món nuclí, desconegut i ple de perills.

Tsoo

Una família de Nsola, des de feia molt temps, es veia afligida per la mort dels seus infants i per l'esterilitat de les seves dones.

Després de la mort del darrer fill, la família va reunir-se per examinar quina era la causa de tots aquells mals. La conclusió va ser aquesta: l'oncle patern del cap de família, pels voltants de l'any 1914, havia participat en un crim. Aquella sang vessada havia causat una impuresa (anomenada Tsoo com el nom del ritu) que ningú havia purificat. Aquesta era la raó de tots els mals. Calia doncs celebrar el ritu Tsoo per purificar-se i alliberar-se del perill de l'esterilitat, tuberculosi i mort d'altres infants.

El cap de família es va preparar durant uns quants mesos per poder presentar una ofrena al ngengan i acollir a tots els forasters que assistirien a la celebració del ritu Tsoo. Quan tot va estar preparat, el cap de família va anar a trobar al ngengan per concloure les dades de la celebració. Aquest era un Bassó.

El ngengan va arribar a Nsola amb un acompanyament de vuit persones. La família rep els estrangers i els hi presenta les ofrenes: una cabra, gallines, vi de palmera, paneres de menjar, diners... A més, el cap de família presenta per a la cerimònia, un gos negre, una llança, un matxet, quatre gallines, una olla gran i una de petita de terra cuita.

El ngengan i els seus ajudants passen un dia per la selva buscant plantes i escorces per la cerimònia.

El dia de la celebració del Tsoo, el ngengan va vestit amb el sanda tradicional i porta unes hores al voltant de la cintura,

, als braços i al cap.

En primer lloc, es forma un cercle de dotze dones, assegudes a terra, sobre fulles de bananera, amb les cames estirades i cada una amb una pedra de moldre al davant. Al centre, un pilot d'escorces. Els ajudants, prenen les escorces i amb un ganivet les rasquen deixant caure la pols sobre cada una de les pedres de moldre. El ngengan en pren una mica de cada pedra i la posa dins el seu corn. La resta de les escorces es posada a un costat per preparar un altre remei (biang). Llavors, les dones comencen a moldre les plantes i escorces. Després cobreixen les pedres amb fulles de palmera. Més tard, tothom prendrà una mica d'aquest medicament per defensar-se contra la tuberculosi.

Simultàneament, uns ajudants del ngengan aixafen les escorces que han quedat i les tiren dintre de dos atuellis plens d'aigua i amb tres branques de mian. Una part d'aquestes escorces es reservada per l'olleta de fang que la família guardarà per poder enviar-ne als parents absents. Aquest medicament és destinat a la purificació de la impuritat Tsoo i per la defensa de tot el clan contra el perill dels emmetzinaments.

Una de les esposes del cap de família i el seu germà petit porten quatre gallines negres al ngengan. És el moment del sacrifici. El ngengan els hi talla el coll en rodó deixant caure el cap i la sang dintre els dos atuellis preparats per a la purificació. Després, les gallines són desventrades sobre els atuellis, separant el cor, el pedrer i els pulmons. Un cop acabat el sacrifici, el ngengan remena bé tot el contingut dels dos atuellis amb un escombrall.

Al mateix temps, una altra de les esposes del cap de família prepara per fer coure unes plantes i tubercles. Un cop al foc hi afegeix el pedrer, el cor i els pulmons de les gallines sacrifica-

des i una mica de sal indígena i oli de palmera. Un cop cuit, el ngengan espera que passi un ocell. Observa la direcció del seu vol. Després, un dels seus ajudants, agafa una mica del contingut de l'olla i la tira vers el lloc d'on venia l'ocell. Aquest medicament és per obtenir el do de la fecunditat.

La segona part d'aquest ritu va consistir en la presa dels medicaments, una mica de l'aigua ensangonada, el remei per combatre l'esterilitat i una mica del medicament tret del corn del ngengan. La presa de tots aquests medicaments va ser precedida per un parlament del ngengan anunciant que els membres de la família pendrien aquells remeis durant nou dies, que durant tots aquests dies no es rentarien a la riera, al nové dia tots ells serien purificats al riu... Va dir també que el Tsoo era un ritu de pau i que per tant no podia ser actiu de bralles ni d'accions malèfiques. A continuació va pendre la paraula el cap dels evuzoks per explicar públicament com havia sigut vessada la sang a l'interior d'aquella família.

Un altre moment important del Tsoo va ser el ritual de purificació. Amb una liana va fer-se una espècie de tancat on hi van entrar tots aquells que volien ser purificats. Un dels ajudants del ngengan va var un breu parlament dient que aquell ritu tenia per finalitat purificar tots aquells que haguessin pecat contra un altre inconscientment o voluntàriament. A continuació, fent servir un escombrall, el ngengan va aspergir a tothom amb l'aigua ensanguinolada dels dos atuell. Després, dos dels ajudants del ngengan van fer un simulacre de lluita amb els matxets fins que el ngengan va separar-los i aconsellar que mai un home tenia que matar al seu germà. Al finalitzar aquest ritu de purificació, va ser tallada la liana que encerclava a tots els membres de la família.

Finalment, va tenir lloc un altre ritu-medicament per a preservar els membres de la família de la tuberculosi. Va consistir en fer-el-hi unes incisions amb una navalla als dos costats del coll i del pit. Les ferides eren immediatament fregades amb la pols d'unes escorces carbonitzades.

El darrer moment del ritu, a la tarda, va consistir en plantar darrera la casa una planta anomenada ayang. Tots els membres presents van agafar-la conjuntament amb les mans per plantar-la. L'ayang és un ^{lilicci} ~~caçacò~~ protector dels vilatges i famílies.

SENTIT CRISTIA DE LES LITURGIES BETI

En el poble evuzok, trobem una realitat cristiana que coexisteix amb una realitat animista. L'animisma no ha desaparegut amb l'intent d'evangelització. En el fons de la mentalitat del nostre poble hi trobem molts elements que pertanyen a la seva visió tradicional del món.

Nosaltres no podem oblidar aquesta realitat. La seva existència ens mou a fer-ne una valorització des de la perspectiva de la Història de salvació, és a dir, ens obliga a buscar totes les connexions existents entre aquesta realitat animista i l'obra de salvació que Déu opera en la història de tots els pobles i de totes les religions.

Efectivament, Crist està en el centre de tota la història humana. La història de la humanitat de tots els temps està presidida per l'esdeveniment de la Mort i Resurrecció de Jesucrist. L'univers sencer està relligat a aquest esdeveniment. Jesucrist és el Kyrios, el Senyor-vencedor de la mort que presideix totes les etapes de la història de salvació. Des de la primera creació fins a la nova creació dels darrers temps. És Ell qui il·lumina la història de tots els homes i de tots els pobles. Que il·lumina el present, el passat i el futur. Aquesta història de salvació compren tota l'obra de Déu realitzada des de la creació. En el poble d'Israel. En tots els pobles de la terra. En tots els moments de la història humana. Amb la Mort i la Resurrecció de Jesucrist, tota aquesta obra de Déu queda relligada i il·luminada amb Ell i per Ell.

Es a partir d'aquesta perspectiva que nosaltres voldríem valoritzar l'Eva-metie, el Tsoo i les altres celebracions bantús: com

sagraments pre-cristians a través dels quals Jesucrist salva aquest poble. En efecte: a través d'aquests ritus d'iniciació, de purificació, de comunió amb les forces de la natura, Déu escampa la seva gràcia, es manifesta als homes i els purifica. Crist, en un punt determinat de la història del temps i de l'espai ha reconciliat tant les coses del cel com les coses de la terra. Els homes, els pobles, les seves esperances, les seves recerques; l'univers sencer; totes les formes d'expressió religiosa: el budisme, l'islam, l'animisme..., amb la Mort i Resurrecció de Jesucrist han obtingut la reconciliació. Han rebut una Força nova. Una Llum. Un Lligam inconscient amb el Misteri de Jesucrist. La fe en aquesta presència de Crist en la història del nostre poble, ens mou a contemplar les seves celebracions litúrgiques com una mena de sagraments pre-cristians a través dels quals Crist - a nivell de les realitats animistes - salva aquest poble i el prepara per portar-lo a la seva plenitud.

Tant en l'Eva-metic com en el ritu Tsoo que hem presentat com en el complex de celebracions betís que anem coneixent, hi trobem una sèrie de temes que poden ser un punt de partida per una reflexió pastoral i una evangelització que tingui en compte el geni religiós d'aquest poble. Els temes principals que hi descobrim són els següents: el tema de la paraula; sacrifici; de la sang vessada que purifica i salva; el tema de l'àpat amb la carn sacrificada i de l'àpat com a signe de comunió; el tema de la reconciliació fraterna; de la purificació i reforçament vital. Tots aquests grans temes els trobem insinuats en la vida religiosa del nostre poble i constitueixen un patrimoni espiritual que no podem passar per alt en el moment de la nostra reflexió cristiana i pastoral.

LA PAROLA

VALOR DE LA PARAULA

Actualment, només la joventud del nostre poble sap llegir i escriure. Gairebé tota la població adulta és analfabeta. El seu únic patrimoni és la Paraula.

La Paraula ha sigut el gran vehicle d'expressió i de comunicació del poble bantú. De generació en generació aquest poble ha anat transmetent tot el seu patrimoni cultural a través de la paraula, que ha sigut el verb d'unió entre pares i fills.

El poble africà posseeix una metafísica de la paraula. Aquesta és concebuda com una Força capaç d'atraure i dirigir les altres forces escampades per l'univers.

En la cosmogonia Dogon i Bambarà la Paraula organitza el món. Igualment en el mite de la creació dels Bassà i Bakoko del sud-Camerú.

Un autor africà afirma que la Paraula és la mare de la pregària i de la màgia. Parlant dels Peuls (nord-Camerú) el mateix autor diu: "Geno (Déu) va crear totes les coses per la Paraula i només ella pot servir per lluitar contra les forces invisibles".

En el poble evuzok, la Paraula és concebuda com una força que pot emprar-se per reforçar o destruir la força-vital d'una persona o comunitat. En efecte, la Paraula és una força benèfica: Un evuzok la comparava la seva força amb la força de Déu; els sacerdots del país en fan ús en forma de pregàries en les seves celebracions rituals per a comunicar la vida, o alliberar d'un mal; els mingengan invoquen les forces de la natura per curar les malalties provocades pels fetillers (beyem) posseïdors de la força numinosa evu. La Paraula és concebuda com una força creadora. Les paraules de benedicció pronunciades per un pare porten la felicitat, la salut, la fecunditat al seu fill.

Per altra banda en el nostre poble, la Paraula és considerada com una força destructiva: una maledicció pot provocar l'esterilitat, la malaltia, la desgràcia. Els insults fets, sobretot de nit, poden provocar la destrucció de tota una família. Es per això que els evuzok eviten discutir i barallar-se durant la nit. Un proverbi ewondo diu : "Grani d'home qui t'ha causat la mort? " i el crani contesta "La meva paraula". Els fetillers o posseïdors de la força eyu (beyem) empren la Paraula en forma d'encantaments per causar el mal. Els evuzok tenen una autèntica por a les seves paraules (sobretot amenaces). Un home pot invocar les forces de la natura contra un altre. L'expressió: "Jo invoco contra X la força de la meua llança", n'és un exemple.

Hi ha una faula ewondo que explica el perquè el gos no parla, que és un exemple de la força de la paraula segons el poble betí:

Fa molt temps, diu la faula, l'home conversava amb el gos, i el gos amb l'home.

Tots dos vivien com bons amics.

Un dia, un d'aquests gossos intel·ligents i amb el do de la paraula se'n va anar a casa d'una gran preciositat. Si es tractava d'una bellesa canina o humana la història no ho diu, i, per altra banda, això no té cap importància...

L'endemà, de bon matí, el gos es va quedar sol amb la seva preciositat. La mare se'n va anar a treballar el seu tros.

Aquella preciositat va posar-se a desgranar cogombre. És un treball llarg i pesat. Però quina felicitat quan el plat està llest !.

Ella anava desgranant cogombre; però per una incomprendible equivocació, tirava a terra els grans i posava les clofolles dintre la carbassa.

El gos va quedar molt estranyat. Va pensar que potser era una simple distracció de la preciositat emocionada de trobar-se aprop d'ell.

El gos va esperar una bona estona. I en veure que la preciositat continuava fent el mateix, no va poder més i va obrir la boca per avisar a la seva companya:

Per qué llences... ?

Però el gos no havia acabat encara la pregunta quan la seva preciositat va rodolar morta per terra.

El gos, encara que tingués la intel·ligència d'un home, no va poder comprendre res d'allò que passava davant seu. Les seves potes van començar a tremolar de por: ¿ué havia fet ell per ée dolent? Sens dubte que l'acusarien d'aquesta mort inexplicable. Per més que expliqués les coses tal com havien passat ningú se'l creuria: era tant extraordinari...!

I vet aquí que llavors va arribar la mare.

Quan la mare va veure la seva filla morta, va posar-se feta una fera contra el gos. El gos volia defensar-se, i quan va voler començar a explicar l'equivocació de la preciositat que llençava el cogombre a terra i posava les clofolles a la carbassa, vet aquí que la mare va caure morta a terra.

El gos va posar-se a cridar. Tota la parentela va venir a la casa. Quan el gos va explicar la història tots ells van rodolar morts per terra.

El gos, ple de desconsol, va tornar al seu poble. Quan la gent veient la seva cara li preguntaven perquè estava trist, cada vegada que explicava la trista història del cogombre, aquells que l'escoltaven queien morts.

El mateix va passar amb el seu pare. I el mateix amb la seva mare.

Aquesta història era una història malefida. El gos va decidir no explicar-la mai més. Però la cosa era difícil. Cada vegada que el gos obria la boca li venia a la punta de la llengua la fatal història. I cada vegada feia una nova víctima. Només hi havia una solució: No obrir mai més la boca. Callar per sempre més.

Va ser llavors quan el gos va prendre la solemne decisió de quedar mut per tota la vida.

Hi ha persones que diuen que molts homes tindrien de fer com el gos...

L'ensenyança és ben clara: la Paraula és una força que pot fer el mal fins a causar la mort. L'home ha de tenir cura d'allò que diu.

El nostre poble està ple de manifestacions de la Paraula. Totes elles

constitueixen un llibre viu de saviesa que es retransmet de generació en generació. Impossible en el marc d'aquest llibre de presentar una antologia completa de tota la literatura oral del poble evuzok. Els exemples, però que presentem poden ser suficients per fer-nos descobrir el valor que aquest poble dóna a la Paraula i la importància que ella té com expressió d'una saviesa que és un aspecte fonamental de la seva vida.

MITES I FAULES

A través dels mites, en un llenguatge casolà, s'ha anat retransmetent la resposta als principals enigmes i angoixes de l'home: l'origen del món, de la vida i de la mort, del mal...

Els mites són un capítol important de l'animisma. Un capítol complex i d'una gran diversitat però també d'una gran unanimitat en els punts essencials.

La mitologia, per mitjà de representacions molt diverses, ha anat donant al poble bantú elements de la seva teologia, cosmogonia, escatologia: ella parla des orígens del cel i de la terra, de l'home i dels animals; de la intervenció d'una Força transcendental; dels esperits i dels avantpassats; de l'origen del mal, de les malalties i de la mort; del poder de la Paraula que successivament crea totes les coses; dels diversos processos de la creació...

Els Bambarà, expliquen la creació a partir de ~~70~~ Yo, veu creadora paraula interna, esperit invisible que posseeix en potència tota la creació. Concebeixen la creació com una progressió del pensament. Aquesta progressió és representada per set signes. Set que és la suma de tres (símbol masculí) i quatre (signe femení). Aquesta suma és el signe de la llei fonamental de la creació. Cada ser humà és a la vegada mascle i femella tant en el seu cos com en els seus principis espirituals.

Els Kirdás del Nord Camerú, expliquen que al començament existia el cel i la terra. I que la vegetació de la terra era tan exuberant que va arribar al cel. Déu s'enfadà amb la terra i la castigà amb llamps i torrents d'aigua. llençà els seus excrements que donaren origen a les muntanyes i als rius. Un cop calmada la seva ira, envià sobre la terra els homes i els animals. Cada un dels ho-

mes va arribar sobre la terra amb les mans plenes de llavors. Una part per menjar-les, l'altra per sembrar-les.

Els bakoko del Sud-Camerú parlen d'un gra misteriós que en el començament dels temps flotava en el buit. Aquest gra era la vida i la vida estava en Déu. El món no existia encara. Mbombog era a la vegada aquesta llavor i Déu, origen del món. Déu, diu el mite, va crear tot l'univers amb la seva Paraula.

Els bassós (Camerú), situen la creació del món als voltants de la sabana i de la muntanya de Ngok-Lituba, la muntanya sagrada d'on neixeren els homes. Déu, en els primers temps, vivia amb ells. Ningú coneixia el sofriment, ni tampoc la mort. Un arbre renovava continuamente la vida dels homes. Però els homes es multiplicaven. I començaren a fer el mal i a no honorar a Déu. Déu els va castigar arrencant l'arbre de la vida. Des d'aquell dia, els homes començaren a conèixer la malaltia i la mort.

Els ewondo parlen d'una primera falta original. En un principi, Déu vivia amb els homes i compartia amb ells totes les coses. Vivien bé i en pau. Un dia, Déu els hi va anunciar que se n'anava de viatge. Abans, els va fer una recomanació: que durant la seva absència no prenguessin cap decisió; si passava alguna cosa insòlita, que l'esperessin. Uns dies després de la seva marxa, per primera vegada, un home va morir. Fidels al manament, deixaren el cadàver. No feren res. Al cap d'uns dies, però, no podent suportar la pudor i l'eixam de mosques que infectava tot el poble, decidiren enterrar-lo. Quan Déu va retornar, va enfadar-se amb tots ells. Se'n va anar. I mai més l'han tornant a veure.

En les mitologies betis de la tribu Fang, hom hi troba la creació del món i del primer home. Després del primer pecat, Déu castigà a l'home i el cremà. Aquest va esdevenir el Geni del mal. Més tard, Déu creà un altre home que coneixeria la mort a causa del pecat del pri-

PROVERBIS

Els proverbis, amb tota la seva simplicitat, amb el seu to lapidari, amb les seves imatges tretes de la vida i dels costums de cada dia, a més de portar una veritat intel·ligible per a tothom, serveixen de vehicle per entrar en comunió amb els avantpassats. Quan algú en una conversa vol dir un proverbi, comença anunciant: "Els nostres avantpassats ens ensenyaren que..." I a continuació hi afegeix el proverbi.

El proverbi té una vivència en el nostre poble. No és un fòssil: una veritat popular una mica folklòrica que s'anuncia de tant en tant, sinó que guarda tot el seu valor com una expressió de la saviesa constituïda norma de vida del poble.

Les converses ordinàries de cada dia, més solemnes en els parlaments, en les assemblees plòniques, judicis o altres reunions... estan teixides de proverbis que reafirmen amb el segell de la paraula dels avantpassats, allò que s'intenta comunicar als auditors. El proverbi és quelcom definitiu que ningú discuteix. És la garantia i la confirmació de la veritat que hom anuncia.

Els proverbis ewondo ens parlen de l'ordre en la vida social, en la qual cada membre hi té el seu lloc i la seva missió:

El gall no canta en dos patis diferents.

El cranc no surt de la riera per demanar aigua a la rata.

En aquesta estructura social el cap és l'organitzador. Sense ell no hi ha vida:

Els ous no poden ser fecundats sense intervenció del gall.

No hi ha selva sense antilop.

En un grup de tres persones sempre n'hi ha una que per pelar els ignams.

La missió de cada membre de la societat betí dependrà també de la seva pròpia conducta:

Si tu ets un antilop viuràs a la selva, si ets un pollet, et quedaràs a casa.

La solidaritat és la llei suprema de la vida social:

El germà és com la sang d'una ferida a la llengua: n'escupa una mica i te n'empasses la resta.

La necessitat de l'esforç comú és ensenyada en molts proverbis:

Un home sol no pot moure un elefant mort.

L'home no pot pujar a la palmera amb una sola mà.

Els avantpassats recordaven amb insistència que no és bo que l'home actui sol:

Si es viatja acompanyat, l'un pot treure la palla de l'ull de l'altre.

No és bo que l'home visqui sol. Però els ewondos hi posen una excepció:

No és bo estar sol... menys quan hom té davant seu un plat de bananes.

Les persones estan influenciades pels ensenyaments dels seus progenitors:

L'herba que la mare d'un animal menja, és la que menja el seu petit.

L'aigua llisca seguint el pendís de la pedra.

En el nostre poble, la noció de pare té un sentit molt més ample que en el món occidental:

L'infant té per pare aquell que el nodreix.

En el clan, els petits han de respectar als grans:

Un infant no obra mai el sac del seu pare.

I els grans han de vetllar i encoratjar als altres:

Si el puré de bananes està mal cuit, el cap de casa en té la culpa.

El gos persegueix a la seva presa, gràcies als crits del caçador.

El clan té una Llei suprema: el destí de l'home és prolongar la vida: Per això els ewondos ironitzen als solters:

El solter, molts vespres se'n va a dormir afamat.

La vida d'un solter és com la d'un gos perdolaire.

El solter no diu: sóc solter, sinó: aviat em casaré.

El Mal, el sofriment, és inevitable:

El que fuig del lleopard que camina sobre la terra, es trobarà amb l'àguila que vola pels aires.

El mal arriba a l'home corrent, i se'n va poc a poc.

I si hom vol desfer-se del mal, cal que vagi a l'arrel de les coses.

Si no vols tenir pollets, mata la lloca.

Els ewondo creuen en una justícia immanent:

El gos lladragot porta les orelles senyalades.

La pedra de Déu esclafa l'home poc a poc.

L'home pervers prepara el seu càstig amb la seva maldat:

X va caure en el sot cavat per ell mateix.

La cabra menja l'herba del lloc on està lligada.

L'home just, en canvi, no ha de tèmer res:

No puc dormir sobre la pista de la pantera si estic en pau amb ella ?.

En el món dels proverbis la Paraula hi té un lloc especial. Els proverbis ensenyen que aquell que parla ha de fer-ho amb seny:

L'ocell es deixa atrapar per les potes, l'home per la boca.

Aquest seny es converteix en prudència:

No tot el que el cor parla ha de repetir-ho la boca.

Però sobretot amb les dones:

No diguis a la teva dona tot allò que tens en el fons del teu ventre.

El que pregunta que ho faci amb seny:

El que pregunta el que ja sap, parla sobre un farcell de fulles de palmera trenades per la teulada.

I el que escolta també... si és la dona la que parla:

No escoltis la veu de la dona: la seva veu et portarà molt lluny.

L'home ha de parlar sempre amb la veritat a la boca:

Quan donguis una nova no tiris el pal sol, sense la punta de la llança.

La història inventada té deu versions, en canvi, aquella que és verdadera només en té una.

Abans de parlar cal donar set voltes a la llengua.

Perquè l'home que exagera quan parla, és com aquell que diu:

Me'n vaig a cuinar moniatos, i es posa a coure uns petits tubercles de res.

En el moment de donar consells no cal parlar massa:

Amb una mica de sal, ja n'hi ha prou per donar gust a la sopa.

L'home ha de ser seriós amb les seves promeses. Per això caldrà que mesuri bé les seves paraules:

El cec no amenaça en tirar una pedra que no té entre mans.
Els morts diuen que el pacte és quelcom sagrat.

No n'hi ha prou en parlar. Cal passar a l'acció.

L'ocell que parla molt, no arriba a fer mai el seu niu.

No n'hi ha prou en dir: me'n vaig, sinó que cal donar mitja volta i anar-se'n.

ELS TROBADORS DE MRET

Sens dubte que tot el nostre poble ha sigut també afaïçonat pels prodigiosos cants de mret.

El mret és un instrument que acompanya les paraules del trobador. En els cants de mret la simple paraula ritmada esdevé música.

El trobador de mret posseeix un gran domini de la paraula. El joglar bantú canta poemes de totes menes. Celebra les gestes dels avantpassats; recorda fets viscuts per membres notables del clan; canta poemes de païssos desconeguts; fa història, ensenya, moralitza i dèverteix.

Moltes vegades, en el país evuzok, hem pogut escoltar els cants dels nostres trobadors de mret: asseguts en mig d'un rotllana, amb el mret als dits, amb uns cascabels als peus que van marcant continuament el ritme de la paraula cantada, amb un pomell de plomes al cap, amb una pell de pantera penjada sobre el braç... al seu costat els auditors. De vegades amb tams-tams i tambors per acompanyar amb els seus ritmes els cants del trobador. Els auditors no són simples espectadors: segueixen el ritme amb les mans, reprenen el cant llançat pel trobador, com una tornada que s'anirà repetint a l'interior de la història cantada pel trobador:

Toquem el mret, toquem el mret!
Escoltem el llenguatge de les cordes!
Escoltem el llenguatge del vent!
Les olles bullen dintre les cases!
Però els estòmacs dels homes no tenen mal de cor.
Les seves orelles paeixen el mret!

Jo sembro al vent!
Si!
Jo sé atreure l'elefant!
Si!
Què escolten les vostres orelles?
Escolten el mret!

I més endavant, en el moment més solemne del recital, el trobador convida als auditors a reprendre aquest cant:

Oh els tams-tams ressonen:
Un home extraordinari! un home extraordinari!
Oh! els tams-tams canten:
La seva força i la seva beutat!
Oh! els tams-tams diuen:
Vingueu-lo a veure! Vingueu-lo a veure!

Vingue a veure Oveng-Ndum Obame!
Oveng-Ndumu-Obame de la tribu de les Flames.
Un home extraordinari! Un home extraordinari !
Bell i fort.
Donzelles, donzelles!
Vingueu a veure Oveng-Ndumu-Obame!

que les orelles escoltin !.

BENEDICCIONS

En ewondo hi han tres mots que expressen la idea de benedició. Ntotomama, format dels substantius ntol (cap de família) i ma (felicitat, sort). El ntotomama és la paraula de benedició pronunciada per un cap de família per desitjar o comunicar la felicitat a un fill seu.

Nsalam, significa també benedició. Literalment expressa la idea de tallar una cosa de dalt a baix. És el gest emprat en els sacrificis quan es desventra un animal.

Eva-metie que, com hem explicat en un altre capítol, literalment significa donar la saliva amb el sentit de beneficiar algú.

Aquestes tres paraules ens donen els elements d'una benedició betí: el sacerdot de la benedició que és el cap de clan o família (ntol); el gest (nsalan); la paraula portadora de benedició (ma); la saliva (metie) que barrejada generalment amb la saba de la planta mian és com el signe sensible de la benedició.

La Paraula està en el cor de tots els rituals de benedició. Un evuzok del clan Ngono, abans de la seva mort va cridar a tot el clan per beneficiar-lo. Va començar recordant la seva geneologia, la seva vida, " la llavor humana" que deixava com herència... Al final, va pronunciar aquestes paraules de benedició:

I ara penso que és cosa bona que doni a tota la meua família la benedició.

Estic a punt d'anar-me'n cap a Déu...

He cridat a tota la família Ekoana: us dono la meua benedició. A tots. Perquè visqueu en pau. Us parlo com una persona gran del clan: us dic que aquells que no tinguin seny no posseiran la felicitat.

Estic apunt de deixar-vos.

Dono la meva benedicció a tot el clan Ngono.

Dono la meva benedicció a tots els que esteu aquí.

I a tots els que no hi són.

A tots us torno a dir:

aquells que no tinguin seny no posseiran la felicitat.

aquells que no tinguin seny no posseiran la felicitat

aquells que no tinguin seny no posseiran la felicitat. "

Es precisament en les benediccions quan la Paraula pren tota la seva capacitat de comunicació de la força-vital.

DISCURSOS FÚNEBRES I CANÇONS DE BRESOL

Els enterraments del nostre país no són celebracions silencioses fetes a mitja veu. La Paraula hi pren un relleu especial. Les lamentacions, improvisades, davant del cadàver, els cants fúnebres ocupen tota l'estona fins el moment de l'enterrament. Després, durant ~~tota l'eston~~ nou dies, les dones es reuneixen a la casa del difunt per celebrar-hi el dol. En aquestes vetlles, les lamentacions i els cants són represos de nou.

Al moment de l'enterrament, el cap de família fa un parlament davant tothom. El seu contingut varia segons les circumstàncies. Normalment, però, explica la vida del difunt i totes classes de detalls de la seva mort. És important aclarir aquest punt. La mort, diu un proverbi ewondo, té sempre una explicació. Dificilment la mort - fora dels velles - s'explica per unes simples causes naturals. L'home que està destinat a la Vida no pot morir si no és per intervenció d'unes forces malèfiques.

Sovint, el discurs fúnebre és només el començament d'una adzo (literalment: paraula; assemblea per arreglar els assumptes familiars).

A continuació presentem un d'aquests parlaments fúnebres recollits a Kribi:

Així és com parla l'home del clan Bowam a l'home del clan Bobenda:

Les paraules no són pel vent que fuig, les paraules són pels cors que pensen.

Es així doncs com parla l'home del clan Bowam:

Mireu: un cadàver !

El cadàver d'un infant!

Una llàntia plena d'oli pot apagar-se sense algú que la bufi?

No. Una llentia plena d'oli no s'apaga sola.

Els peus d'un infant no són tan feixucs com per poder enfonsar el pas subterrani sobre el qual tots caminem.

Hi ha algú que ha obert aquest pas davant dels peus de l'infant!

I mireu el cadàver!

L'home de Bobwan diu:

Jo vaig esposar la filla de l'home de Bobenda. Aquesta dona va ser una terra excel·lent: va germinar dues begudes, però les plantes només van poder arribar a flor de terra.

I és que els homes amb el cor negre van venir-se-les a menjar, durant la nit!

I l'home de Bobenda va proclamar per tot arreu que jo mateix, l'home de Bobwan, vaig fer parlar els mussols durant la nit i vaig fer rosegat el ventre de la meua dona.

La tercera vegada el seu ventre va ser més sòlid.

Nou llunes senceres i l'infant va sortir.

Un nen i no una nena.

L'infant va nèixer a casa de l'home de Bobenda, a casa de la família de la mare de l'infant.

Jo us dic que era un nen i no una nena!

Vaig enviar la gallina de sang per les mares de la meua dona.

Vaig complir totes les lleis prescrites pels avantpassats.

Cap mal somni va turmentar el meu repòs.

El meu peu esquerre no va ensopegar cap vegada.

L'infant va veure dues llunes.

Llavors, jo, l'home de Bobwan, vaig parlar així a l'home de Bobenda: "Què passa"?

Dintre de poc neixerà la tercera lluna i tu no m'has enviat encara la dona ni el fill.

Quan és que podré posar-lo als genolls del patriarca?

I l'home de Bobenda em va respondre:

Germà, espera una mica!

T'enviraré la meua filla que és la teua dona i el teu infant que és el meu.

Però els dies són dolents:

Cap cel blanquinós anuncia una bona pesca; i no puc passar la vergonya de tornar-te l'infant només amb les seves dues mans: espera!

Jo, l'home de Bobwan, vaig esperar.

I mireu el cadàver!

Ahir, al segon cant de la perdiu, l'home de Bobwan va sentir trucar la porta: cu, cu, cu...

Va sortir, i va veure a l'home de Bobenda que li portava una petita escombria completament rígida.

Llavors, jo l'home de Bobwan, vaig demanar a l'home de Bobenda.

Què és aquesta escombria que em portes?

Es el teu fill.

Vaig callar.

I vaig agafar el meu fill, doncs era el meu fill.

Qui de vosaltres hauria llençat el seu cor a la selva?

Mi algú us diu que en tot el dia d'ahir i en tota la nit vaig aclucar una sola vegada l'ull, us menteix:

Tots els remeis van ser inútils.

I l'infant genia i plorava com una persona gran.

I avui, aquest matí, el primer cant del gall s'ha emportat el meu fill.

Mireu el cadàver!

I ara, l'home de Bobwan pregunta a l'home de Bobenda:

Es que vas rebre un infant mort per portar-me ara un cadàver?

Aquí teniu la meva canya: he acabat."

I a continuació, presentem aquest cant-lamentació recollit en el país evuzok:

Perqué ens entristim ?

perqué ens entristim ?

Quan un home se'n va a casa seva

Quan un home deixa les penes d'aquesta vida

Quan un home se'n va a casa seva
Perquè ens entristim?
Perquè ens entristim?
Perquè ens entristim?
Perquè ens entristim?
Quan un home se'n va a casa seva
Quan un home deixa les malalties d'aquesta terra
Quan un home se'n va a casa seva
Perquè ens entristim ?
Perquè ens entristim ?
etc. etc.

Es així, doncs com la mort té les seves celebracions de la Paraula.
Però el poble evuzok no canta només la mort. Igualment canta tots els
grans esdeveniments de la vida: la fecunditat, les esposalles. Per això
en el país evuzok hom hi troba un gran patrimoni de cançons de bressol,
de matrimoni, de festa... en les quals el ritme i la Paraula s'entrelli-
guen per anar donant la seva fisonomia a l'ànima d'aquest poble:

Aquest infant treca el me cor amb els seus plors.
Filla d'uns homes que ja no estan entre nosaltres.
Sense ningú. Tota sola, sense ningú més. Jo vull plorar.

La rento i no escolta el meu cant.
I a l'hora de menjar, no menja
La gronxo i no escolta el meu cant.

Jo sento compassió per a tu: no tens ningú !
Filla del país, d'aquell país que tots han abandonat:
Sola. Sense ningú.

Filla d'uns home que ja no estan entre nosaltres.
Sense ningú.

Calla si et plau que ja et gronxo.
Calla si et plau, no ploris, ja crido la teva mare...
La crido amb el tam-tam petit que ressona fins a
l'altra banda del riu (el riu dels morts)

O, nena petita, descendent de les muntanyes d' Afende i Mil !
O, nena petita, descendent del cim de Lolodorf!
O, nena petita, descendent del poble de Madang i de la riera
de Mugué !
O, nena petita, descendent de la vall dels ewondo:
perquè em plores amb aquest mal somni?
O, nena petita, nesucda de dues rieres, en un pla d'arbriçons

on ele infants hi aprenen a caçar.

Calla, si et piãu, que vinc a amanyegar-te !

Vina! Infant de les filles ewondo: perquè em plores
amb aquest mal somni?

EL TAM-TAM

El tam-tam és la suprema expressió de la Paraula. El F. Mveng l'anomena el Jogós del poble bantú. El poble que no ha trobat la necessitat de comunicar el seu pensament per mitjà d'uns signes escrits, ha sapigut reproduir en veu alta la Paraula.

El tam-tam no és tan sols un instrument de música sinó és sobretot un mitjà per retransmetre missatges, per comunicar-se amb els altres a gran distància, per parlar.

El tam-tam no parla un llenguatge convencional. Parla el llenguatge corrent. Recordem que les llengües bantús són llengües a tons. Per tant, són unes llengües musicals. El tam-tam reproduïx els tons de les síl·labes. Les paraules molt curtes són substituïdes per sinònims o bé per paràfrasis. Així en lloc de dir: "zog (elefant), el tam-tam dirà: akut tsit, tugulu, tugulu... (l'animal que ho destrossa tot).

Quan una persona vol anunciar quelcom a algú, segueix aquest esquema de crida: invitació a escoltar el missatge; nom i referències del destinatari. Divisa (ndan) del destinatari; nom i referències del que envia el missatge. Divisa; contingut del missatge; conclusió.

Un element important és el Ndan o divisa. Tothom té el seu ndan. En el moment en que l'esposa entrega al seu espòs el nou nat, el pare de l'infant li dóna un nom escollit d'entre els noms portats pels avantpassats. Al mateix temps li dóna la seva divisa.

El ndan és una frase curta, lapidària en forma de proverbi. De vegades és una fina descripció del caràcter d'una persona. Els men dan formen un element important de la saviesa betí.

Alguns exemples, agrupats per temes:

Sobre les riqueses:

El ric no desprecia al seu amic sinó al solter (pobre)

Els senyors posseeixen les riqueses, els esclaus en posseeixen la cobejança.

Sobre l'egoisme:

Pel demà pot no hi han riqueses.

Tots els noies són desgraciats.

N'enrecorden que tenen una filla el dia del dot.

Sobre l'amistat, amor, odi:

Despreciat pels veïns, estimat pels estrangers.

Comença estimant, acaba odiant.

Despreciat pels uns, estimat pels altres.

Les plantacions veïnes són signe de l'amor entre veïns.

Paraules d'amor a la boca i un odi mortal en el cor.

Es odiat pels seus germans.

Sobre el perill, la mort:

Quan la gallina escataina, l'ocell anuncia un mal presagi.

L'únic ocell perillós durant la nit és el mussol.

La pantera està sobre la soca d'un arbre.

Tots els homes són de la tribu dels morts.

Per més que una persona parli, el seu país és el dels morts.

Tu pots viatjar, pot afartar-te: desde fa temps estàs destinat a mort.

L'home no coneix el lloc on serà enterrat.

Sobre la valentia:

Etundi és un home coratjós, Etundi és un home valent.

Camina pel camí dels esperits dels difunts sense por !

Altres:

Altres:

El cor s'amaga en un lloc fosc (ningú sap el que hi ha en el cor d'una persona).

Les "palabres" que surten de l'abba (casa del marit o casa de reunió dels homes), s'escampen per tot el país.

El matrimoni és un enigma.

Parlen, parlen, escriuen amb la boca (No n'hi ha prou en parlar)

La boca pot arreglar una cosa, però el cor continua amb el seu neguit.

La tortuga no va depressa.

Els ewondos van donar un ndan pels blancs. Diu així:

El gran lladre del país, porta l'espasa a la cintura, té per dona una filla de Mbida Menge, dona ordres i ningú pot contradir-les.

El tam-tam de la dansa fúnebre esani, reproduïx un diàleg entre el difunt i el poble que primerament el consola i, després, el fa responsable de la seva mort:

el difunt: He començat amb unes grans esgarriances
I he acabat quedant-me fred.
Aixequiu-vos, aixequiu-vos !
Fills del clan del meu pare:
Vingueu a dir-me adéu !
Estic a punt d'anar-me'n de viatge.
Un viatge dolorós.
Estic a punt d'anar-mé'n de viatge.
Tot sol, com un vell porc salvatge tot solitari.
A punt de començar la lluita
Amb els ximpanzés que són tan golafres de arunes.
Jo sóc com un animal fora de si.
Que els homes desprecien.
Fills del clan del meu pare:
Aixequiu-vos, vingueu a dir-me adéu!
No em tornareu a veure mai més !
Normalment, quan una cosa ens fa mal al matí
Sabem prendre la nostra venjança al vespre.
Però la mort és per a tothom
El nostre deure és esperar-la!
Fills del clan del meu pare

Estic a punt d'anar-me'n de viatge
Un viatge dolorós.

El poble: Vesten als cims abruptes!
Vesten als cims abruptes!

Juan et deien:

No facis això. ho has fet?

Juan et deien:

Beu aquest medicament: l'has begut?

Té així és com et trobes ara: amb un ull com la nineta
de l'ull de cabra (els ulls tancats).

REFLEXIONS PASTORALS

Lloeu Jahvé, invoqueu el seu nom,
proclameu les seves gestes entre els pobles,
entoneu-li càntics, saámageu-li,
canteu totes les seves meravelles !

Aquest salm ens fa pensar que no n'hi ha prou amb aquest salteri. Ni amb la història santa que llegim. Que l'Esperit tindria d'inspirar nous cants de lloança que anessin proclamant les meravelles que Déu ha anat fent, a través de la història a tots els pobles de la terra.

La història Santa no és sols la història del poble d'Israel. És la història de tots els pobles de la terra. Cada poble, cada comunitat humana és una història plena d'intervencions de Déu. Com el poble de Déu, cada poble de la terra és una preparació a l'esdeveniment cristià.

L'Escriptura ens diu que Déu va parlar a Abraham, a Moisés i a molts altres homes de Déu, i que es va anar revelant al seu poble. També Déu s'ha manifestat als altres pobles de la terra. La història dels homes és una història plena de teofanies. Encara que moltes d'elles no hagin sigut esclatants com les del Sinaí. Déu s'ha anat fent present en el cor de tots els pobles de moltes maneres diferents, per la boca de mil profetes desconeguts, per l'impuls a un esforç constant de recerca, pel llenguatge dels esdeveniments...

Nosaltres, en el país evuzok, encara podem constatar aquesta consciència de història santa. Els evuzok creuen profundament que Déu està present a tot l'univers. Ell està al començament de qualsevol espurna de vida. De qualsevol esdeveniment. Ell és el fundador de totes les tribus, de tots els clans, de tots els avantpassats. Ell està al començament de qualsevol esdeveniment còsmic. És ell qui empeny el vent, qui fa ploure, qui dóna bones collites, qui ens dóna el foc, l'ai-

gua, la sal...

I el poble evuzok, com el poble d'Israel, com tots els beti, com molts pobles africans, ha tingut els seus salmistes, els seus trobadors, que hahanat cantant les gestes del seu poble.

Encara avui entre nosaltres, els evondos, podem trobar trobadors de mvet. És una llàstima que l'occidentalització faci desaparèixer aquests cantadors populars de les gestes de la tribu, del clan, i dels avantpassats. I que el cristianisme no hagi sabut incorporar a les seves formes d'expressió aquesta manera de proclamar les gestes de la nostra raça, sobretot, quan per un bantú, qualsevol esdeveniment és sagrat. Llavors ~~sobretot~~ ~~quan~~ ~~per~~ ~~un~~ ~~bantú~~, tindriem un salteri propi que cantaria la pròpia història santa; que proclamaria totes les meravelles que Déu ha fet en les nostres tribus, totes les fidelitats i totes les infidelitats, tots els esforços de recerca de Déu, totes les espurnes de llum i totes les espurnes de tenebres de les litúrgies còsmiques; que cantaria tot el llarg pelegrinatge pels camins de l'Àfrica, fins arribar al pas del Sanaga i a la instal·lació definitiva a la vora del mar; les sofrències de les guerres tribals, de l'esclavatge, i de la colonització, i la joia inefable de veure el clan i la tribu i les tribus veïnes, créixer i esdevenir pobles grans; que anunciaria la presència continuada de Déu enmig de tot el poble, de tota la raça, de totes les geneologies.

En la nostra acció pastoral, caldrà tenir en compte que ens trobem davant d'un poble sensibilitzat per la Paraula. Un poble que li ha sapigut donar una metafísica. Que creu en la seva força creadora i destructora.

La Paraula és la veu dels avantpassats, i al principi de totes les geneologies s'hi troba Déu-Creador dels homes. El poble

bantú, doncs està predisposat a escoltar la Paraula d'un Déu que vé a parlar-nos. La Paraula de Déu no serà una paraula-femella sinó una paraula-mascle, és a dir, una paraula que estarà per sobre de totes les paraules dels homes.

La concepció bantú de la Paraula està relacionada amb la seva filosofia del re-forçament vital. En el cristianisme, les paraules del Senyor són creadores de vida. L'afirmació de Crist: "el que escolta les meves paraules posseirà la vida eterna" i la confessió de Pere: "aquí anirem, Senyor, només tu tens paraules de vida eterna..." responen plenament a la concepció bantú i a les seves esperances.

La nostra acció pastoral ens exigeix entrar en el ritme de salvació volgut per Déu en la història d'aquest poble. És per això que caldrà saber descobrir tota l'acció salvadora portada per Déu des dels començaments a l'interior d'aquesta saviesa popular. Per això creiem en la necessitat d'incorporar-la a les nostres litúrgies cristianes de la Paraula.

Segur que, amb una mirada de fe, en el cor d'aquesta saviesa bantú, hi podem trobar moltes ensenyances semblants a les que podem trobar en els llibres de l'Antic Testament. El poble bantú té una història santa, un llibre de proverbis, un llibre de la saviesa...

La nostra tasca evangelitzadora ha de ser semblant a la del Crist: no abolir la Llei i els Profetes, sinó completar-los. I acceptar la pròpia etapa de la història de salvació com el punt de partida de la nostra tasca d'evangelització.

A partir d'aquestes reflexions, nosaltres presentem a la comunitat cristiana evuzok elements de la saviesa bantú en les litúrgies de la Paraula: hem presentat el mite ewondo de la creació per anunciar el missatge de Déu-Creador de l'univers; hem presentat el

pas del Sanaga de tot el poble betí, com un signe deixat per Déu sobre aquest poble; també les faules, proverbis, pàrboles com a normes de vida, inspirades per Déu en el cor dels avantpassats.

Es important però, no quedar-nos en aquest moment de la saviesa bantú. Cal saber-la fer progressar. Cal il·luminar-la progressivament amb el missatge revelat pel Crist.

Som conscients de què la saviesa bantú no porta en el seu si tota la revelació. Som conscients de les seves limitacions. Però malgrat això creiem que, al costat de la revelació feta per Déu al Poble d'Israel, hi ha també una altra revelació feta en el si de totes les religions no cristianes, en el cor de tots els homes, traduïda en mil formes diverses, que pot conduir-los seguint el ritme de la pròpia història de salvació - a rebre Jesucrist-Paraula de vida eterna.

Es per això que parlem de donar-li un lloc en les celebracions cristianes d'aquestes comunitats que viuen molt més aprop de la saviesa bantú que de la saviesa jueva.

No n'hi ha prou de revaloritzar la saviesa bantú i d'introduir-la en les celebracions cristianes. Cal també que sapiguem fer present la Paraula de Déu en les celebracions tradicionals de la Paraula com poden ser les reunions clíniques, les celebracions de la mort, les litúrgies de reconciliació.

SACRIFICIS I APATS SAGRATS

gallines té un lloc molt important.

Actualment, en el país evuzok, el sacrifici d'un animal és considerat essencial en les celebracions animistes, com l'Esye, l'Eva Metie en el ritu tradicional del matrimoni, i en els ritus fúnebres.

En un altre lloc hem parlat dels sacrificis de l'Eva-Metie i Tsoo.

L'Esye és un ritu de purificació que exigeix el sacrifici d'un be o una cabra per obtenir la salut d'algun malalt, o bé per allunyar alguna gran calamitat del clan.

En el moment de sacrificar l'animal, el sacrificador pronuncia unes paraules sobre la víctima:

Els portadors del mal actuen en les tenebres de la nit.
Els que allunyen el mal actuen a ple dia.
Jo declaro, doncs, davant d'aquesta claror del dia que xx
nomorirà.
Viurà.
Dintre d'uns dies s'aixecarà
Dintre d'uns dies s'aixecarà.

Després, la sang és dividida en dues parts. Una part serveix per l'aspersió del malalt. L'altra part per l'àpat ritual fet amb els membres de la família. El malalt es menja el cor de l'animal.

En el ritu del matrimoni, després de sacrificar el be o la cabra, amb la seva sang, s'ungeix el ventre i les espatlles de la dona to dient-li: "veste'n en pau, sigués fecunda..." La dona és unguida quatre vegades (ronyons, ventre, esquena). L'home dues vegades (ronyons).

Altres celebracions betí com el Ndongo, Ntuikabad esie, Sesala i Esob nyol... exigeixen el sacrifici d'animals.

En els sacrificis sagnants que hem vist celebrar en el país evuzok hi hem trobat aquests elements:

a) Una litúrgia de reconciliació amb el reconeixement col·lectiu del pecat que ha causat el mal en el clan (eva metie, esie). En els matrimonis aquesta litúrgia de reconciliació envers la noia i el noi també té lloc. Cal que els nous esposos estiguin en peu amb tothom en el moment de rebre la benedicció dels sacerdots del clan. Igualment, en altres formes d'eva metie .

Cal observar que aquestes litúrgies de reconciliació estan íntimament connectades amb la litúrgia sacrificial.

b) La immolació d'un animal: d'un be o d'una cabra. Aquesta immolació comprta com element eèssencial el vessament de sang. Segons la concepció bantú, la sang és portadora de Força-vital. L'home feble, disminuït vitalment, és un home sense sang. La sang comunica la vida.

En aquests sacrificis hi ha una referència clara a Déu; els evuzoks diuen que és Déu qui dona la força de comunicar la vida a la sang del be o de la cabra.

Un element important de la immolació és la pregària dirigida als avantpassats que intervé amb tota la seva força per comunicar a la sang la força vital implorada. Recordem tot el que hem dit sobre la força creadora de la Paraula.

Heus aquí un model d'aquestes pregàries comunicada per un evuzok:

Ah pare meu!
ah germans meus!
ah avantpassats tots!
Ah Atangana (un dels grans caps evuzok)
Doneu-li la benedicció. ue realitzi totes les
seves coses de la terra perfectament !

Cal observar que aquestes pregàries no tenen un formulari fixe. Es fan espontàniament. La pregària pren un to musical especial.

c) La purificació: la sang vessada, amb la intervenció dels avant-

passats, adquireix la força de purificar l'home dels seus pecats, de fer desaparèixer un mal físic, fruit de'un pecat, d'una maledicció o de la intervenció d'una força malèfica, de comunicar el do de la fecunditat...

Es per això que, després de la immolació, s'ungeix el cos de la persona que ha de rebre la benedicció amb la sang de la cabra, de vegades, barrejada amb herbes i escorces d'arbres.

d) En aquests sacrificis, no és tan sols la sang de l'animal que esdevé posseïdora i transmissora d'energia vital, sinó tot l'animal i d'una manera especial, el cap i el cor.

Es per això que un altre element important és l'Àpat amb la carn sacrificada entre els membres que hi participen. En l'Esie, el malalt o el membre del clan que sofreix un mal menja el cap i el cor. En l'Eva metie, aquell que rep la benedicció. En les celebracions del matrimoni, els esposos mengen el cap, el pare de la noia el cor. En tots els ritus, els altres membres del clan es parteixen la resta de l'animal.

Aquest àpat i comunió amb la víctima sacrificada és en ordre a una participació i a un reforçament de la Força-vital de l'home i del clan que es tradueix en salut, fecunditat, bona sort en l'esdevenidor, allunyament d'una calamitat familiar...

La carn sacrificada i menjada és portadora de maledicció, quan aquell qui la menja guarda dintre seu quelcom contra el seu germà.

Els sacrificis del poble betí exigeixen un àpat amb la carn sacrificada com expressió d'un desig d'entrar en comunió amb les forces de la natura per obtenir el reforçament de la pròpia existència. El sacrifici és un dels actes suprems de comunió còsmica perquè segons el pensament betí, la sang de l'animal per la força de la

Paraula (invocació als avantpassats) esdevé posseïdora i transmissora de força -vital.

V MORAL BETI
=====

L'EVU

El bé i el mal, estan íntimament lligats a les idees de vida i mort. Un evuzok ens deia " El bé és la vida; el mal és la mort". Per altra banda aquestes nocions estan relacionades amb la veu dels avantpassats: és bo tot allò que ells han manat, dolent tot allò que ells han prohibit.

Entre els bantú no hi ha una distinció clara entre les regles de moral natural i els cànons d'un dret positiu establert pels avantpassats. Tot plegat forma un tot.

Però els avantpassats no han creat una moral arbitrària. La seva moral és una conseqüència de la seva visió del món, de la seva filosofia de la força-vital i les nocions connexes d'interacció, reforçament i participació de forces. Totes les normes deixades pels avantpassats es fonamenten en l'ordre natural de les coses, concebudes com a forces al servei de la força-vital de l'home. Un acte és bo quan s'ordena a reforçar l'energia vital de l'home. És dolent quan atempta contra ella.

La destrucció de la vida és l'acte immoral per excel·lència. Podem comprendre aquesta afirmació analitzant l'actitud del nostre poble davant del suïcidi. Mai hem vist la gent tan esgarrifada que quan un jove es va suïcidar penjant-se a la branca d'un arbre. Tothom va considerar aquest acte com una obra del principi numinós Evu intern a la persona. L'acte suprem de destrucció de la vida no és pot concebre sense la intervenció d'aquesta força numinosa. Davant d'aquest fet tot el sots-clan va prendre consciència d'una impuresa que abraçava i amenaçava a tots els seus membres. Des del punt de vista ritual cap membre de la família, cap evuzok, va participar a l'enterrament. Ningú podia tocar el cadàver per por d'augmentar aquesta impuresa. La família va buscar persones estrangeres

al país per cavar la tomba i enterrar el difunt. La destrucció de la vida és causa de calamitats com l'esterilitat de les dones i els camps, la mort i altres malalties... fins que la família celebra el ritu de purificació Tsoo .

La relació del bé i del mal amb la vida i la mort, podem descobrir-la també escoltant al nostre poble quan judica els homes i els qualifica de bons i dolents.

L'Evu és el principi fonamental de tot el sistema de Fetilleria del poble Betí. Mgbel són les seves obres, els encantaments, els malefics.

L'Evu és considerat com una força numinosa d'una potencialitat extraordinària i ambivalent. És un principi intern a l'home, capaç d'actuar independentment del cos on habita, de penetrar els recons més íntims dels altres sers, de transformar-se en un animal, arbre o un altre ser de la creació, per realitzar les seves obres. Materialment, aquest principi és representat d'una forma molt indefinida, com un animal petit, un cranc... que habita en l'estómac o a la melsa. L'home neix amb l'evu que roman inactiu fins que la seva potencialitat és deslliurada per un home posseïdor de l'evu. L'home que neix sense l'evu és un malaurat perquè esdevé la víctima privilegiada d'aquells que el posseeixen. És a partir d'aquest principi com comença a estructurar-se la societat betí, amb homes posseïdors d'evu actius, d'homes nascuts amb l'evu però que no ha sigut posat en acció, homes simplement sense evu.

Hem dit més amunt que aquest principi és ambivalent. En efecte, primerament, perquè l'evu, en principi, no és en si mateix ni bo ni dolent. El seu caràcter malèfic o benèfic depèn de la intenció de l'home que el comunica. En segon lloc, perquè com tot allò que és sagrat o numinós i pertany a un altre ordre que l'ordre natural de les coses, és quelcom contradictori; desitjable per un cantó, terrible per un altre, útil i perillós.

L'home posseïdor d'un evu malèfic un nnem (fettiller) o un mod mabel que és l'home dolent per autonomàsia, el destructor de la vida, un ser anti-social que s'oposa a les normes i regles de la comunitat.

El nnem és l'home que viu i actua en les tenebres. L'expressió ewondo matar durant la nit, significa l'acció malèfica de l'home posseïdor de l'evu. Quan un home té mals de cap forts i persistents, el ngengan li dirà: "el teu mal de cap ha sigut causat durant la nit". El malalt, amb aquestes paraules, enten molt bé que ha sigut víctima d'un nnem. En aquest cas, el tractament serà diferent del que es seguiria per un mal de cap normal.

Els evuoks afirmen que l'home posseïdor de l'evu coneix totes les coses, els homes i les forces de la natura. El substantiu nnem (posseïdor de l'evu) és un derivat del verb yem que vol dir conèixer. El posseïdor de l'evu és doncs aquell que coneix les coses.

La comunitat qualifica a l'home posseïdor d'un evu malèfic de mbe mod, dzam abe, mbe nsisim, és a dir, home dolent, cosa dolenta, mal esperit. I entre els cristians, sota una forma sincretista, és anomenat mbe satan, literalment, dolent-satanàs. Per comprendre tot el sentit d'aquestes frases cal observar el recalcamet amb que són pronunciades, com per expressar amb la força de la paraula, la veritat i el convenciment del que diuen.

La maldat del nnem és molt diferent de la maldat d'aquell que fa el mal emprtat per un mal moment. Tots els evuoks fan perfectament aquesta distinció. La maldat del primer és pròpiament perversitat. La maldat del segon no és fruit de l'evu sinó d'una provocació vinguda de fora. En el llenguatge corrent es fa molt bé aquesta distinció. El nnem és el mbe mot, l'home amb perversió gairebé ontològica. L'altre en canvi, és l'home que ha sigut pres pel mal. I això, encara que els efectes de la maldat siguin els mateixos. Tots dos provoquen el mal, atempten contra la vida. En el nnem no

es concebeix la capacitat de penediment. L'home que ha sigut pres pel mal, o pel vi, o per l'enfado, actúa així perquè se li han posat les tenebres als ulls. Un cop desaparegudes retorna al bé, i es penedeix del mal que ha fet.

Es per això que l'home betí és capaç de saber perdonar ràpidament quan una persona reconeix la seva falta. La voluntat de no voler reconèixer una pròpia falta pot ser signe de posseir l'evu, de voler persistir en el mal. És aquesta voluntat que l'evuzok considera nefasta. L'home en canvi, que reconeix la pròpia falta, es confessa públicament deslligat de la força malèfica de l'evu.

DIMENSIO SOCIAL DE LA MORAL BETI

Hem dit que les nocions de bé i mal betí estan relacionades amb les idees de vida i mort: és bo tot allò que afavoreix la vida, és dolent tot allò que l'afebleix. I la vida és quelcom que està es funció del grup, del clan, de tota la tribu. És per això que, necessàriament, la moral betí pren una dimensió social.

En el mite de la creació, la primera desobediència de l'home a Déu provoca la mort i la malaltia entre els homes. Igualment, la desobediència a les ensenyances donades pels avantpassats, provoca el mal en el grup.

Es interessant observar un gènere de faules que ensenyen que les limitacions d'algunes espècies animals són conseqüència d'una acció dolenta d'un dels seus: El gos no parla perquè quan parlava va sortir de la seva boca una història maleïda. L'oson mosca de la filària, contínuament és amenaçada per la mà de l'home a causa de la seva pretensió de convertir-se en la reina de tots els animals per poder torturar els homes. La rata pinyada està condemnada a amagar-se durant el dia i a viatjar durant la nit per la mala passada que va fer a l'àguila, reina dels ocells i al lleó, rei dels animals: la rata pinyada volia escapar-se de la seva autoritat dient a l'àguila: "jo no sóc un ocell" i al lleó: "jo no sóc cap fera". La granota està condemnada a viure en els bassals d'aigua perquè no va ser fidel a un pacte fet amb la tortuga. El porc està condemnat a furgar la terra fins que trobi la pedra que va trencar a causa de la seva impaciència... En l'organització tribal, l'home no viu centrat sobre la seva vida individual sinó sobre la del clan. L'home és un element de la persona clènica. Totes les seves accions repercuteixen sobre el clan. Les seves impureses passen de gene-

ració en generació fins que un membre notable del clan celebra el ritu de purificació apropiat. Els membres d'un clan són solidaris tant verticalment com horitzontalment. Les accions d'un individu tenen repercussions en les dues direccions. Un proverbi ewondo diu: "La lluna neix a casa dels senyors i desapareix a casa dels esclaus". Per això, doncs, una acció és moralment dolenta quan impedeix el desenvolupament del grup, és a dir, quan afebleix, divideix, empobreix, humilia; quan l'acció atempta els grans ideals de l'home bantú: paternitat, posteritat, prestigi, domini, riqueses... Així mateix, una acció és moralment bona, quan protegeix, reforça, desenvolupa el bé del grup social en el qual hom viu. En una paraula, el bé i el mal bantú, estan sempre en funció de la comunitat.

SENTIT ESCATOLOGIC DE LA MORAL BETI

El concepte de vida segons els beti, té sobretot una dimensió terrenal.

Segons hem dit, el bé i el mal, estan intimament relacionats amb les idees de vida i mort. Es per això que en la moral beti hi trobem sobretot una referència a les realitats terrenals; l'home fa el bé, evita el mal, principalment, per assegurar la pròpia existència (la del clan o grup).

La moral beti, però, té una referència clara al món dels avantpassats: són ells que han creat la norma de vida, les lleis, les prohibicions a les quals cada persona o grup s'ha de sotmetre. A la pregunta: "perquè fas això", sovint es respon, "perque els nostres avantpassats ens ho van ensenyar d'aquesta manera".

Si en l'origen de la moral beti hi trobem la veu dels avantpassats, en el seu terme hi trobem el mvok bekon, és a dir el reialme dels esperits dels difunts. Efectivament: el nostre poble creu en l'existència dels bekon o esperits dels morts que co-existeixen amb els vivents, encara que amb un nou tipus d'existència. Entre els ewondo hi ha la llegenda del "riu dels morts" anomenat endan. Aquest gran riu rodeja la terra dels vivents, sobre les seves aigües hi ha una passera. Quan un home mor, per poder ser acollit pels bekon, ha d'atravessar aquesta passera amb la consciència neta, sinó cauria al riu per expiar els seus pecats.

Segons l'escatologia beti en el reialme dels bekon o esperits dels difunts hi ha dos llocs de càstig pels bekon o fetillers beyem que han practicat el mal.

El tolendon és concebut com un abisme o un lloc abrupte on hi són castigats els esperits dels difunts (bekon) esdevinguts

massa dolents, i els homes posseïdors d'evu (nnem) després de la seva mort. Igualment en el totolan que és concebut com un lloc amb més sufriments. En el totolan, els bekon o beyem (plural de nnem) poden transformar-se en panteres, goriles i ximpanzés. El fi de la seva maldat és una termitera Ngudu on pren terme tota activitat.

El ser acollit al reialme dels difunts i el ser castigat al totolan o tolendon està relacionat amb el reforçament o afèbliment del grup aquí a la terra. El difunt acollit entre els bekon pot exercir una acció protectora envers els seus, i pot també convertit en animal salvatge destruir els camps i causar altres mals entre els membres del seu grup social.

Algunes pistes semblen indicar-nos l'existència entre els evuzok d'una certa idea de reencarnació. En efecte, en el ritu d'imposició del nom a un nou nat, el patriarca de la família, agafa l'infant i el presenta vers les quatre direccions de la terra, invoca l'avantpassat que portava el nom que donarà al nou nat, recorda les seves virtuts i ^{li}prega que la seva força revisqui en ell. Per altra banda, en l'educació de l'infant els pares procuren fer reviure en ell les seves virtuts (de l'avantpassat de qui porta el nom). Sovint és desitjat un fill per reemplaçar un membre mort de la família. També és significatiu que una mare cridi al seu fill amb el nom de "pare" o "mare". El fet, però més clar que ens fa descobrir l'existència d'una certa idea de reencarnació entre els evuzok és l'explicació del sobrenom de man evuzok que el poble va donar-me: jo era un evuzok que va morir fa molt temps. Per voluntat dels bekon vaig tornar néixer entre els blancs, i ara retornava entre els membres de la meua família. Aquesta convicció existeix quan un estranger viu en pau en el país. Llavors intenten identificar-lo amb un dels avantpassats.

La idea de retornar d'una forma o altra entre els membres de la família, és essencial en l'escatologia bantú. L'home aspira a ser

sobre la terra amb l'esperança de poder renèixer i ajudar aquells que ha tingut d'abandonar el dia de la mort. Cal entendre la paraula sant no en un sentit cristià sinó segons el pensament bentú. L'home bo, diuen els evuzok, serà com un gran arbre amb les branques esteses sobre tot el país, és a dir, tindrà una gran posteritat. I aquesta posteritat serà la llavor humana (imatge betí) que el farà renèixer i romandre entre els seus després de la seva mort. En això consisteix la felicitat màxima i l'esperança escatològica del nostre poble.

LEIS I TABUS

En la llengua ewondo hi trobem tres mots que considerem importants en el tema que estem tractant. El primer d'ells és mvende que vol dir manament. El manament no sembla comportar l'automatisme en el moment de la seva violació d'una calamitat. Aquest mateix mot, amb un simple canvi de to, significa una persona gran i el respectler sobre el qual descansen els vells i que està prohibit als infants i persones joves d'asseure's-hi. Aquesta aproximació lingüística ens porta a la idea de l'autor d'un manament. Aquest no pot ser un infant. La llei és una expressió de la saviesa. I la saviesa és pròpia dels grans. La tortugana és el signe en les faules betí, només les persones grans poden menjar la seva carn. El segon mot important és el d'eki que significa una cosa prohibida. La seva violació comporta automaticament unes conseqüències nefastes que poden anar des d'una malaltia a la mort. L'eki pot traduir-se per tabú. El tercer mot és el de nsem que és la violació d'un eki o d'un mvende. Primàriament el nsem és el pecat mític de l'incest primordial.

El comportament del poble evuzok està íntimament lligat al complex de normes i prohibicions dels donades pels avantpassats. Els tabús teixeixen una part important de la vida d'aquest poble. Alguns han sigut abandonats al desaparèixer els ritus d'iniciació i altres aspectes de la vida tradicional. La relació que oferim a continuació, però, són observats per un gran nombre d'evuzoks.

Prohibicions d'aliments:

Es tabú pels infants :

l'antilop so, zib, odzoe
la salamandra,
el gat salvatge
tota classe de serps

els ocells (prohibit només a les nenes)

Els adolescents:

l'antilop odzoe

la tortuga

la serp akpe

Per les dones

tota classe de serps

l'antilop odzoe

gorila i ximpanzé

el llangardaix

Les dones que han concebut han de sotmetre's a moltes prohibicions en el menjar com ho hem vist al parlar de la materinst.

Els vells:

les serps ~~ayagg~~ ayang, enseg, evindi

Els esposos de les futures mares han de sotmetre's també a variis tabús:

els antilops so i avun

les potes i trompa d'elefant

Prohibicions de determinades accions:

rentar-se, pescar, beure aigua en determinats indrets d'algunes rieres.

els infants no poden veure un cadàver, ni ajudar a cavar una tomba, ni desbrossar-la, ni passar-hi per damunt.

Els homes que caven una tomba després no poden menjar ni entrar a llurs cases, sense haver-se rentat tot el cos, tampoc poden fer servir els vestits i les eines sense rentar-les.

la futura mare no pot tallar llenya, ni mestegar els ossos de la carn, ni desbrossar les tombes, ni posar fang a les parets de les cases.

Els seus marits no poden mirar per un forat profund, ni entrar en una casa mortuòria. Tampoc pot cavar una tomba, ni transportar un paquet amb l'ajuda d'una altra persona.

a l'època de la collita dels cacuets i el blat de moro, les dones no poden rentar-se les mans amb aigua calenta, ni tampoc llençar-la a terra.

les vídues no poden pentinar-se fins que siguin deslliurades de la seva viudedat.

Tabús sexuals:

prohibició dels esposos de tenir relacions sexuals després del cinquè mes de la concepció per por que l'infant neixi un monstre.

igualment durant dos anys després de l'infantament, és a dir durant tot el temps que la mare alleta a la criatura.

Hi ha tabús relacionats amb el sexe de la persona, n'hi ha d'altres que afecten només una etapa de la vida, molts són per tota la vida.

Es veritat que un element important de la moral betí són els tabús. No per això hem d'arribar a la conclusió de que la moral d'aquests pobles és una moral negativa. En el conjunt de la moral bantú hi ha també uns deures positius.

Ho hem dit moltes vegades: per l'home bantú la vida és el valor suprem. Per altra banda, segons els trets fonamentals de l'antropologia bantú, l'home és concebut com una diade, mascle-femella, creat per una obra de procreació. És d'aquest destí essencial de l'home bantú d'on neixen els deures positius de la procreació, de la paternitat, maternitat, del reforçament vital del clan amb una nova

descendència.

La vida en el clan és una creació continuada. Tothom ha de col·laborar-hi. És una necessitat natural que esdevé obligació moral. L'home ha de realitzar el seu destí de pare, la dona de mare. Tots dos estan cridats al servei de la vida, al reforçament del clan, al seu prestigi. El matrimoni és una obligació, un deure social, una necessitat per la prolongació de la vida dels avantpassats. En el marc tradicional de la vida del clan, el celibat voluntari és incompreensible. És un atemptat al deure sagrat de la procreació.

La procreació és el contrapès de la mort, diu un proverbi africà. Re-transmetre la vida, crear-la, donar-la als altres és el camí necessari perquè la vida no desaparegui d'entre els homes.

Els evuzoks s'expressen d'aquesta manera:

Una dona sense fills, malgrat les seves riqueses no és res.

Tenir fills és una gran cosa.

L'home sense posteritat encara que sigui molt ric no és res, absolutament res.

L'home sense cap fill és un desgraciat.

La vida d'un solter és comparable a la d'un gos.

Quan en un poble, la vida, la posteritat, la fecunditat, la paternitat-maternitat, esdevenen els valors supremes, la necessitat biològica de la procreació esdevé llavors una obligació moral, la primera, la més universal, la més ineludible.

Aquest deure moral de servei a la vida no es limita solsament a l'acte físic de la procreació. El deure primer de l'home és estar al servei de tot ellò que tingui relació amb el reforçament vital del grup social que que hom pertany. Aquest deure inclou; els deures de la iniciació; els deures de la preparació del noi i de la noia a la vida adulta; el deure d'evitar tot ellò (tabús) que pot atemptar

El deure del clan de preparar noves aliances matrimonials. El deure de protegir el clan amb els ritus apropiats, contra totes aquelles calamitats que poden afeblir la vida dels seus membres.

Per altra banda, els avantpassats van deixar igualment altres preceptes que recorden els manaments que Moisès va donar al Poble d'Israel.

Un vell evuzok ens deia: "El meu pare va ensenyar-me d'aquesta manera els manaments que Déu havia donat als homes:

No robaràs

No cometràs adulteri

No mataràs, ni odiaràs. Aquell que mata i odia és mal vist per Déu.

No passaràs el dia a la cuina perquè sinó et prendran per un golafre.

Estaràs a la casa dels homes. La casa de la dona no és la casa de la dona (proverbi).

Acolliràs bé als estrangers. Els hi donaràs força menjar. Així tindràs una gran anomenada.

Tindràs el teu vilatge ben net. Així diran que ets treballador.

No diràs mentides als amics.

Quan hakis caçat un porc espi, no li treguis la pell deixa fer-ho a les teves dones. Si vols viure en pau amb elles no et fiquis en les coses de la cuina.

Si observes aquests manaments seràs el meu successor.

PURIFICACIO I CONFESSIO DELS PECATS

Aquell que no guarda les prohibicions donades pels avantpassats ens deia un jove evuzok fa mal a tota la seva família". Es per això que el poble Betí ha creat els seus rites de purificació: per alliberar-se del mal que una transgressió pot causar en el si del seu grup social, exemples:

El ritu d'iniciació So:

Els pecats que exigeixen l'organització del So per tal d'obtenir el perdó eren:

L'incest entre pares i fills o germà i germans.

La revelació directa dels misteris del So

Matar un parent.

La violació de la casa o lloc d'iniciació d'aquest ritu.

La injúria real contra l'organitzador del ritu So.

No era necessari que el culpable mateix organitzés aquest ritu.

El ritu de purificació Ndongo:

Els pecats que exigien aquest ritu eren:

L'incest.

La mort clandestina d'un animal domèstic.

El robo d'un animal d'una trampa d'una altra persona.

L'enterrament d'un cadàver per una dona (encara que es tractés d'un fetus).

Alguns pecats contra el ritu ~~75~~ So; quan ni ell mateix ni cap altra persona del seu clan estaven en disposició de celebrar-lo.

Ritu de purificació Esie:

Són del domini d'aquest ritu:

Els odis.

Les discòrdies entre membres d'un mateix clan.

Ritus de purificació Sesala:

Buli besesala vol dir purificar-se d'un tabú no greu. Els tabús poden ser zeze biki (ordinaris) i biki awu (greus).

La violació de prohibicions o tabús en matèria no greu, exigia la celebració del ritu Sesala, que literalment vol dir: separar del culpable les conseqüències dels tabús violats.

Les cerimònies d'aquest ritu, variaven segon la natura del manament.

Ritus de purificació Eva Metie:

Exigeixen la celebració de l'Eva Metie els següents pecats:

La manca de respecte i desobediència envers els pares.

Altres pecats que trenquen l'harmonia familiar.

Ritus de purificació Ebul Minsem.

Els pecats que demanen la celebració d'aquest ritu són:

La maledicció pronunciada contra algú.

Altres accions que poden perjudicar a un altre.

Ritus de purificació Nsem Mabel:

Els mals somnis són judicats com causats per l'acció malèfica de l'Evu. Aquest pecat exigeix un medicament especial i un ritu de purificació apropiat.

Ritus de purificació Nsem Ntang:

Es la violació de la prohibició de tenir relacions sexuals durant el període d'al·letament de l'infant. Aquest pecat que causa diverses

malalties a l'infant, exigeix de les persones que han trencat aquest tabú, una purificació de les parts genitals.

La confessió Betí dels pecats ha sigut un element important en la majoria dels ritus de purificació tradicionals. Una fawla ewondo diu així:

" En aquell temps va passar això: una família (pare i mare varen tenir tres filles: Ngo-Maliga, Ngo-Yo i Ngo-Lipém.

Les tres filles obedients vivien bé i tenien totes les qualitats dels fills ben educats.

Els seus pares, veient que havien arribat a l'edat núbil les van cridar i els hi varen donar aquests consells

- Si en els vostres passeigs i en els vostres viatges, algú un demana la mà, no accpeteu pas. Si algú us parla d'amor, gireu-li l'esquena i marxeu. Ho heu entès?-

Elles responen:

- Pare ho hem entès. Mare ho hem retingut.

S'anunciava una festa de noces a l'altra banda del riu.

Aquest riu negre com la mitja nit, era tan ample, que una persona que es trobés a l'altra ribera, es veia petita com un ocell.

El tronc de l'arbre amb el qual es travessava el riu desapareixia sota l'aigua, quan venia el temps de les inundacions.

Però el que era esglaiador és que tot mentider, lladre, malvat, gelós o impúdic que volia travessar-lo, abans havia de declarar totes les seves faltes, i jurar no tornar mai més a cometre-les. Llavors podia pujar sobre el tronc d'arbre, tot cantant:

Riu dels nostres avantpassats: kékékédi, kékékédi!

Vinc de (on?)

Vaig a (on?)

Passo per aquí

Em deixaràs passar

No tinc cap pecat

Si no s'ha amagat tes es travessa el riu.

ua Quan les veuen entonen aquest cant:

Riu dels nostres avantpassats:	kékékédi, Kékékédi!	
Vinc del casament	"	"
Torno a Minkà	"	"
Passo per aquí	"	"
Em deixaràs passar ?	"	"
No tinc cap pecat	"	"

Ngo-Maliga atravessa el riu com un llamp.

Abraça el seu pare i la seva mare.

El mateix fa Ngo-Yi.

Ngo-Lipèm comença a passar el riu, però abans d'arribar a mig, ja li arriba l'aigua fins al pit. Al cap de poc, ja no més es poden distingir els seus cabells dintre el gruix d'aigua negra. Al cap de pocs segons desapareix al fons del riu.

En veure aquest espectacle esgarrifós tota la família fuig corrent.

Després no s'ha sabut mai més res de Ngo-Lipèm.

Aquesta faula ens introdueix a considerar el tema de la confessió de les violacions de les lleis dels avantpassats a través d'alguns rites del món Betí:

En el ritu d'iniciació So :

Després del pas del túnel, l'iniciador s'asseu al costat d'una olla amb un breuatge màgic i posa un squet d'herbes a terra. Al costat de l'olla hi lliga un cabrit. Llavors el penitent dret, davant de l'Iniciador, comença la seva confessió. A cada una de les seves faltes, l'Iniciador treu una escorça del seu squet, la mulla amb el beuratge de l'olla, la fica a la boca del cabrit, la treu, s'aixeca i ensenyant-la a tothom diu:

Aquest home ha pecat...

Aquest és el seu pecat.

Que jo agafo i llenço a la selva...

Ho fa així. Pecat per pecat. Penitent per penitent. Al final l'iniciador fa una aspersion amb l'aigua de l'olla, dient aquestes paraules:

Que el So celebrat amb ordre.
Que el So sigui celebrat amb ordre.
Que el So ens porti la pau.
Que el So ens port la pau.
Jo deslligo. Jo deslligo.
Jo desfaig. Jo desfaig.
Jo ordeno que tot segueixi el seu camí
Sense tornar enrera
Sense tornar enrera
Jo ordeno que tot segueixi el seu camí.

Després els penitents netejaven el lloc on havien fet la seva confessió.

En la darrera cerimònia del So, l'iniciador davant dels neòfits i de tota la població, pronunciava aquestes paraules:

Aquests joves han sigut iniciats al So des de fa sis mesos. Per la seva vida dura, han expiat totes les faltes dels seus clans. És per això que jo declaro que totes les seves faltes són perdonades. No cal que passin més temps reclosos a la selva.

I encara:

Res de soroll, res de soroll
El So és una cosa plàcida, plena de pau.
Jo declaro que tots els seus pecats i els de tots els membres dels seus clans són perdonats.
Tots els seus pecats han quedat dintre la selva.
Perfectament !
Entreu de nou, purificats, als vostres pobles!
Perfectament!.

En el ritu Alog :

Aquest ritu tenia per finalitat obtenir la protecció contra els maleficcis. Incloïa també l'acusació dels pecats durant la prova del foc:

En aquesta prova, es preparava un gran foc. A cada costat s'hi po-

i disfregades) dansaven al ritme dels palacons. En un moment donat deixaven de dansar. Llavors unes veus s'adreçaven als candidats dient:

" per què heu fet enfadar als genis?
No és veritat que teniu les vostres consciències
impures?"

En aquest moment els candidats feien la seva confessió.

En el ritu Ngi:

Le Ngi era un ritu que tenia per finalitat la protecció de la persona contra els malefícis i els emmetzinaments. Era un ritu molt dur.

Una de les cerimònies del Ngi consistia en preparar un beuratge molt calent que calia prendre a glopades. Aquells que es cremaven la boca eren considerats impurs. Es per això que abans de beure'l calia fer l'acusació dels pecats.

Després de fer la confessió, els candidats eren convidats a saltar sobre una tomba plena de llances amb la punta cap per amunt. Un dels iniciadors deia:

" Si ens enganyes, quedaràs clavet al fons de la tomba"

El candidat dubtava en saltar. Llavors un dels iniciats li deia:

" Es que tens ganes de morir per culpa d'una altra persona? "

Llavors, es convidava de nou al candidat a renovar la confessió dels seus pecats. Després, quan anava a saltar sobre la tomba, l'aturaven dient-li:

" ara veiem que has fet tot el que has pogut, però perquè no siguis víctima d'un descuit involuntari et dispensem de saltar. Encara tens temps per reflexionar. La resta ho faràs en el moment del pas del túnel."

I així podríem anar continuant, amb altres petites variants, i descripció de les circumstàncies de la confessió Betí dels pecats en altres ritus, com un element essencial del ritual Betí.

La purificació és una exigència que neix en el moment en que l'home ha sortit del món de l'ordre, de la societat i les seves lleis, i ha penetrat en el món d'allò que és anormal i per tant numinós. El tabú prohibeix el contacte amb aquest món, la purificació és el complement del tabú: elimina de l'home allò que és un perill greu per la seva existència, és a dir, allò que és numinós.

Per altra banda, és important considerar que la purificació és fa necessària en tots aquells ritus que comporten el pas d'un estat o a situació a un altre. L'home surt d'un estat desconegut insòlit, impur (pubertat, matrimoni, vida en el més enllà), que escapa al control de les lleis establertes. A través dels rites de purificació, l'home controla la nova situació, per un acte ritual l'home elimina la seva impuresa. És així com cal interpretar en les cerimònies relatives a la naixença d'un nou infant, els rites d'iniciació a un nou estat, matrimoni, rites fúnebres etc. La confessió dels pecats és una forma simbòlica d'eliminar l'impuresa de la nova situació; la paraula és el símbol més eloqüent d'allò que hom designa. En ewondo quan el ngengan convida al seu malalt a confessar els seus pecats emprava la frase sugi abum que literalment vol dir buidor de ventre, amb el sentit de dir allò que és impur.

La Paraula esdevé com un boc emissor que carrega amb l'impuresa que s'allunya de la persona o de la seva nova situació. Altres vegades aquesta transferència simbòlica de l'impuresa es fa per mitjà d'altres elements simbòlics com l'aigua, el foc o la saliva.

en el cor de la història dels homes, de tots els seus moviments i revolucions, de totes les seves descobertes i noves creacions.

L E X I C

- Abba = lloc de reunió dels homes. Casa de l'home en els vilatges betis.
- Aken = celebracions còsmiques per alliberar o protegir de les forces del mal. En elles s'entreguen als iniciats emblemes o objectes protectors de les persones, vilatges i famílies.
- Aseng-Bere = petit vilatge del país evuzok, on hem sigut acollits des de fa tres anys i mig.
- Ba = pols de color vermell tret de l'escorça d'un arbre. Signe de vida, joia i victòria.
- Bakoko = tribu del Sud-Camerú
- Bambara = tribu de la república del Mali.
- Bamileké = tribu del sud-Camerú. Semi-bantú. Els bamilekés s'han escampat a totes les ciutats del sud-Camerú, sobretot a Douala, Yaoundé, Eseka, Kribi...
- ⁿBatú = el mot bantú és el plural de ntu que significa home. S'empra per senyalar un dels grans grups ètnics de l'Àfrica (sud-Camerú, Gabó, Guinea, Congo, Angola, Uganda, Rodesia, Mozambic...) Lingüísticament, aquests pobles es caracteritzen perquè tots els seus dialectes fan el plural dels noms per mitjà d'un prefixe: nti= senyor; be-ti= senyors.
- Batanga = tribu de pescadors de Kribi, a 100 kms. del país evuzok.
- Bassa = tribu del Sud-Camerú. La seva capital és Eseka, a 100 kms, del país evuzok.
- Bekon = esperit dels difunts.
- Bendoman = veure ndoman.
- Benyabodo = veure Nyabodo
- Beti = grup ètnic del sud-Camerú que reuneix les tribus ewondo, evuzok, eton, bene, ...
- Beyem = plural de nnem = aquells que dominen les forces de la natura per obrar el mal. Possessors de la força

evuzoks són gairebé iguals als dels ewondos. La capital dels ewondo és Yaoundé, capital del Camerú.

- Fang = tribu molt important del sud-Camerú, Guinea, Gabó. Culturalment veina del grup Betí.
- Força-vital l'univers bantú és un univers de forces. El que seria per a nosaltres occidentals el ser de les coses, per un bantú ho és la Força-vital. La Filosofia Bantú sobre la Força-vital ha sigut la gran aportació del E.Tempels.
- Meken = plural d'aken. Veure aquesta paraula.
- Mgbel = encantament, accions màgiques. Les obres dels fetillers (beyem).
- Mfang mot = segons els pobles betís, és l'home perfecte, en plenitud, ric, amb dones, fills... Posseïdor dels dos principis vitals, masculí i femení. L'home esdevenia mfang mot pel ritu d'iniciació So.
Veure també Zeze mot.
- Mintol = plural de ntol. Veure aquesta paraula.
- Mod evu = l'home que posseeix l'evu. Veure el mot evu.
- Mod mgbel = l'home que actua gràcies al principi numinós evu (veure evu, mgbel, nmem.)
- Mvet = instrument musical fet amb un tros de bambú de ràfia. Les cordes són fibres separades del mateix bambú. Tres o quatre carbasses fan de caixa de ressonància. Els toca-dors de mvet són com uns trobadors o joglars.
- Mvok = clan o sots-clan.
- Mvok bekon el clan ó reialme dels esperits dels difunts.
- Nda-bot = literalment: casa dels homes. Família.
- Ndoman = jove.
- Ndan = divisa que acompanya el nom de les persones i que serveix per cridar algú per mitjà del tam-tam.
- Ngengan = aquell que lluita contra les accions dels fetillers. Curanderero que tracta especialment els malalts víctimes de l'evu, o altres forces malèfiques. (plural: mingengan).
- Ngumba = tribu del sud- Camerú. La seva capital és Iolodorf.
- Nsola = nom toponímic del país evuzok. És el nom d'un riu que travessa la regió.
- Ntol = cap de clan, sots-clan, família, l'hereu.

- Nyabodo = la persona adulta.
- "Palabre" = és un mot francès que hem adoptat. Traducció del mot ewondo adzo.
Aquest terme significa primerament paraula. Es emprat també per significar el que podríem dir-ne "celebracions de la paraula" com són les reunions clàniques, reconciliacions dels membres d'un clan o sots-clan, reunions per parlar i discutir els assumptes familiars... L'adzo o "palabre" és un element essencial de moltes celebracions animistes (ritus) del poble betí.
Adzo o "palabre" significa també discussió, baralla, o plet.
- So = l'aken més important del Betí. Gran ritu d'iniciació pel qual l'adolescent esdevenia plenament home, adult, posseïdor dels dos principis vitals, apte pel matrimoni, guerres, reunions clàniques i pel culte dels avantpassats. (veure aken, mfang mot).
Antilop, tòtem del Betí.
- Sanaga = riu del Camerú. Important per la seva funció simbòlica en el mite sobre la instal·lació del poble Betí en el sud-Camerú.
- Sanda = vestid d'una sola peça (com un llençol) de colors, generalment molt vius, que l'home porta cargolant-lo al nivell de la cintura o bé recollint-lo i deixant-lo caure sobre les espatlles, i la dona, desde els pits fins els peus.
- Tam-tam = instrument musical i, a la vegada, instrument per enviar missatges a distància, fet amb un tronc d'arbre buidat, deixant una obertura en forma de llavi en la part superior. El tam-tam dona tons diferents gràcies als cops de dos bastons petits.
- Tolendon
- Totolan = llocs de càstig pels esperits dels difunts.
- Tsoo = ritu per purificar un clan o sots-clan del delictes d'un crim comés per algun dels seus membres, viu o difunt.
- Zeze mot = és el contari de mfang mot (veure aquesta paraula).
L'home pobre, sense prestigi, sense fills, sense posteritat.

N O T E S

- Nº I, pag. 16 .- Vegeu capítol " Notes sobre moral betí".
- " 2 " 37 .- El " Denier du culte" és la contribució econòmica que els cristians han d'aportar a l'Església. Aquesta és de 500 a 1.000 fr. C.F.A., segons els llocs i anualment. És una institució que, ha degenerat en autèntica simonia, com ho denuncia Fongo Betí en els seus llibres.
- " 3, " 44 .- "L'art d'Afrique noire. Liturgie cosmique et langage religieux". Mame
- " 4 " 45 .- "Personnalité africaine et catholicisme" In col.laboració. Présence africaine.
- " 5 " 47 .- "Liberté I. Négritude et Humanisme". Senghor. Le Seuil.
- " 6 " 57 .- " " "
- " 7 " 62 .- Veure capítol: " el tema de la Paraula: el tam-tam".
- " 8 " 75 .- "Liberté I. Négritude et Humanisme" Senghor. Le Seuil
- " 9 " 80 .- Veure capítol "El tema de la Paraula" el tam-tam
- " 10 " 81 .- Veure capítol "El tema de la Paraula" els trobadors de mvét.
- " 11 " 88 .- "Le livre d'or de la prière". Alfonso N. di Nola.- Marabout université.
- " 12 " 89 .- "Anthologie négro-africaine.- Kesteloot.- Marabout
- " 13 " 107 .- Veure capítol: " El tema de la Paraula: els mites".
- " 14 " 118 .- Aquesta resposta, està relacionada amb allò que hem dit en el capítol sobre la doble dimensió de l'home bantú.
- " 15 " 121 .- cfr. pag. 42
- " 16 " 128 .- Tribus del Mali.
- " 17 " 128 .- Peuls o Fulbés. Grup étnic extès per molts països d'Àfrica (Mali, Guinea, Nigeria, Camerú..)
- " 18 " 144 .- " Litterature camerounaise" Recollit per l'abbé

- Nº 19, pag. 152 .- "Etudes camerounaises nº 59": Moeurs et coutumes des ewondo. En aquest article, l'abbé Th. Tsala, fa una descripció molt interessant de les celebracions animistes del poble Betí.
- " 20 " 158 .- " Essai sur la Religion Bambara" Germaine Dieterlen.- Presses universitaires de France.
- " 21 " 159 .- "Etudes camerounaises" nº 59
- " 22 " 174 .- Veure el capítol "El poble ewuzok és una comunitat molt sensible a les idees de vida i mort: la maternitat".
- " 23 " 182 .- "Etudes Camerounaises" nº 59.

I N D E X

=====

Capítol I : RITME I VIDA DEL PAIS EVUZOK

- . El país
- . L'habitació humana
- . Treball de l'home
- . Treball de la dona
- . La nutrició
- . La medicina tradicional
- . Selva i ciutat
- . Reflexions pastorals.
- . Dificultats de la Missió.

Capítol II : EL POBLE EVUZOK ES UNA COMUNITAT MOLT SENSIBLE A LES IDEES DE VIDA I MORT .

- . L'home bantú és un ser en conflicte.
- . Paternitat
- . Amor a les riqueses.
- . Autoritat.
- . Força
- . Maternitat.
- . Bellesa.
- . Reflexions pastorals.

Capítol III : DIMENSIO SOCIAL DE L'HOMME BANTU. EL POBLE EVUZOK ES UNA COMUNITAT DE GERMANS.

- . L'home bantú i la creació.
- . La doble dimensió de l'home bantú.
- . La Força-vital i els difunts.
- . El poble evuzok és una comunitat de germans.

- . Reflexions pastorals: necessitat d'una pastoral d'encarnació en les estructures bantús.

Capítol IV: LA RELIGIOSITAT DEL POBLE EVUZOK:

- . Alguns aspectes de la religiositat bantú
- . Els noms de Déu

LITURGIES ANIMISTES:

- . Eva metie.
- . Tsoo
- . Sentit cristià de les litúrgies Betí

LA PARAULA:

- . Valor de la Paraula
- . Mites i faules
- . Proverbis
- . Els trobadors de mvét
- . Benediccions
- . Discursos fúnebres i cançons de bressol.
- . El tam-tam.
- . Reflexions pastorals.

SACRIFICIS I APATS SAGRATS

Capítol V : MORAL BETI:

- . L'Evu
- . Dimensió social de la moral Betí.
- . Sentit escatològic
- . Lleis i tabús
- . Purificació i confessió dels pecats.

Conclusió.

Lexic.

Notes.

Index.